

Stojkovićeva zahvala Dubrovniku i pohvala mudrosti.
Uz 600. obljetnicu nastanka autografa
Erit tibi gloria (1424.)*

DEMIAN PAPO

Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska / Department of Philosophy, Faculty of Humanities and Social Sciences of the Josip Juraj Strossmayer University in Osijek, Croatia
dpapo@ffos.hr

UDK 1-05Stojković, I.
1(091)(497.5)"13/15"
Izvorni znanstveni članak /
Original scientific paper
Primljeno / Received: 24. 5. 2024.
Prihvaćeno / Accepted: 4. 6. 2024.
[https://doi.org/10.52685/pihfb.50.1\(99\).7](https://doi.org/10.52685/pihfb.50.1(99).7)

Sažetak

Točno šest stoljeća nakon njegova nastanka, svjetlo dana napokon je ugledao latinski autograf poznat po početnim riječima *Erit tibi gloria* koji je 1424. godine povodom javnog obraćanja sugrađanima u svrhu zahvaljivanja na materijalnoj pomoći za studiranje u Padovi i Parizu napisao dubrovački dominikanac Ivan Stojković (oko 1390./1395. – 1443.). U ovom broju časopisa *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* prvi je put objavljen cjeloviti, jezično doraden i kritičkom aparaturom opremljen prijepis tog autografa, kao i njegov prijevod na hrvatski jezik. Zahvaljujući tome, ostvareni su preduvjeti za analiziranje njegova sadržaja i za vrednovanje dosadašnjih spoznaja o njemu.

Iz sadržaja autografa proizlaze podaci koji opovrgavaju dosadašnje tvrdnje koje su o njemu zabilježili teolozi, crkveni povjesničari i filozofi. Naime, sadržaj autografa upućuje na to da je Stojkovićev boravak u Dubrovniku bio višemjesečan, a ne, kako se dosad tvrdilo, vrlo kratak. U tom je gradu Stojković boravio od ranog proljeća do kasne jeseni 1424. godine. Osim toga, sugrađanima se obratio na svetkovinu Luke evanđelista u srijedu 18. listopada 1424. godine, a ne, kako smo dosad doznavali, u nedjelju 1. listopada. Iako ga se dosad žanrovski općenito klasificiralo govorom te teološkim govorom ili propovijedi, struktura i sadržaj autografa upućuju na to da je

---

* Ovaj tekst rezultat je istraživanja provedenih u okviru internog znanstvenoistraživačkog projekta Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku FFOS-003 »Govor *Erit tibi gloria* (1424) Ivana Stojkovića: miljokaz hrvatske filozofske tradicije i prvi pokušaj uspostave učilišta u Dubrovniku«.

riječ o prijelaznom obliku propovijedi karakterističnom za početak 15. stoljeća, pri čemu su u njoj istodobno prisutna obilježja srednjovjekovne tematske propovijedi i antičkog epideiktičkog ili panegiričkog govora.

O Stojkovićevoj su propovijedi dosad prevladavale sljedeće odredbe: 1) Njome je Stojković inicirao osnivanje *studiuma generale* u Dubrovniku, koji bi bio prva takva ustanova u Hrvatskoj (Šanjek); 2) Ona je miljokaz hrvatske filozofske tradicije (Martinović); 3) Njome je započela hrvatska renesansa (Martinović). No te su odredbe, kao što će se ispostaviti iz ovoga teksta, potpuno netočne.

Ipak, Stojkovićevoj propovijedi pripada značajno mjesto u hrvatskoj filozofskoj baštini, i to zato što je u cijelosti prožeta filozofskim sadržajem. To se posebice očituje u obradi dviju središnjih tema propovijedi: iskazivanje zahvalnosti (*gratiarum actio*) i pohvala mudrosti (*laudes sapientie*). Prva se odnosila na primanje i davanje dobročinstava (*benefitium*), kao i na darežljivost (*liberalitas*) i zahvalnost (*gratitudo*), koje proizlaze upravo iz dobročinstava, dok se druga odnosila na mudrost (*sapientia*). Prilikom obrade tih tema uočljiva je Stojkovićevo upućenost u filozofska učenja, ali i sklonost pojedinim filozofima, posebice Aristotelu, Tomi Akvincu, Ciceronu i Seneki.

Ključne riječi: Ivan Stojković, *Erit tibi gloria*, dobročinstva, darežljivost, zahvalnost, mudrost, hrvatska filozofska baština

1. Uvod

Ove godine navršava se 600 godina od govora poznatog po početnim riječima *Erit tibi gloria* (*Bit će ti na čast*) koji je dubrovački ranorenesanski mislilac Ivan Stojković održao, prema dosadašnjim spoznajama, 1. listopada 1424. godine u svojem rodnom gradu. Taj se govor u ovom broju *Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine* prvi put objelodanjuje u njegovoj latinskoj inačici i prijevodu na hrvatski jezik. Njegov prijepis načinile su Antica-Nada Čepulić i Dora Ivanišević, koja ga je ujedno jezično doradila, opremila kritičkom aparaturom i prevela na hrvatski jezik, dok je filozofsku terminologiju redigirao Demian Papo.¹

O govoru *Erit tibi gloria* dosad je pisalo nekoliko istraživača, najčešće teolozi i crkveni povjesničari, koji su ga spominjali prilikom istraživanja Stoj-

¹ [Iohannes Stoyci de Ragusio], »Collacio pro gratiarum accione post reditum de Parisius et pro laude sapientie facta in Ragusio«, ff. 223r i 224r–235r (pp. 443 i 445–467). Autograf se čuva u Universitätsbibliothek u Baselu, cod. A VI 35.

Usp. Iohannes Stoyci de Ragusio, »*Erit tibi gloria*« / Ivan Stojković Dubrovčanin, »*Bit će ti na čast*«, prijepis: Antica-Nada Čepulić i Dora Ivanišević; izdanje latinskog teksta i hrvatski prijevod: Dora Ivanišević; redakтура filozofskih termina: Demian Papo, *Prilozi za istraživanje filozofske baštine* 50/1(99) (2024), pp. 257, 258–328 / pp. 257, 259–329.

U nastavku ovog rada služiti će se isključivo inačicom prijepisa i prijevoda Stojkovićevo govora objavljenoj u ovom časopisu.

kovićeva života i djela.² Pritom izdvajam teologa, povjesničara i dominikanca Franju Šanjeka (1939. – 2019.), koji je od 1988. godine u svojim monografijama i brojnim drugim radovima redovito tvrdio da je Stojković tim govorom inicirao da se u Dubrovniku osnuje »*Studium generale* (sveučilište)«, dok je u monografijama objavljenima nakon 1991. godine dodao da je Stojković u govoru inicirao osnivanje prve takve ustanove u Hrvatskoj.³ Osim toga, govor *Erit tibi gloria* dosad je sagledavan i iz filozofske perspektive. Na filozofsku vrijednost Stojkovićeve stvaralaštva upozorava još od 1994. godine istraživač hrvatske filozofske baštine Ivica Martinović, i to zaključcima koje je temeljio

² Najranija istraživanja Stojkovićeva života i djela potječu iz 17. stoljeća. Ovom prilikom izdvajam tek sljedeća dva: [Sigismundus Ferrarius], *De rebus Ungaricae provinciae Ordinis Praedicatorum, partibus quatuor, et libris octo, libris distributi commentarii* (Viennae: typis Matthæi Formicæ, in Aula Coloniensi, 1637), pp. 445–449; [Leo Allatius], »Exercitatio VI.«, u: *Leonis Allatii in Roberti Creyghtoni apparatus, versiones et notas ad historiam Concilii Florentini scriptam a Silvestro Syropulo de unione inter Graecos et Latinos exercitationum pars prima* (Romae: Excudebat Mascardus, 1665), pp. 74–83.

Međutim, najpotpunija i najrelevantnija istraživanja Stojkovićeva života i djela nastala su i objavljena tek sredinom 20. stoljeća, od kojih izdvajam sljedeća dva: Bonaventura Duda, *Joannis Stojković de Ragusio, O. P. († 1443): Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae* (Romae: Pontificium Athenaeum Antonianum, 1958); Aloysius Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio* (Romae: Facultas Theologica Pontificiae Universitatis Lateranensis, 1960 [1961]).

³ Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata, 1. Srednji vijek* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988), pp. 183, 293–295 i 495.

Franjo Šanjek, »Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata«, u: *Dani Hvarskog kazališta [XVI]. Hrvatski humanizam – Janus Pannonius, uredništvo knjige Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Rudolf Filipović, Marin Franičević, Živko Jeličić, Milan Moguš, Franjo Švelec, Josip Vončina* (Split: Književni krug, 1990), pp. 272–285, na p. 275.

Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: Srednji vijek*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993), pp. 183, 293–295, 495 i 561.

Franjo Šanjek, »Studij egzaktnih i prirodnih znanosti u povijesti dubrovačkih dominikana-ca«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 29 (Dubrovnik, 1991), pp. 161–171, na p. 166. Usp. Franjo Šanjek, »The Studies of Exact and Natural Sciences in the History of the Dubrovnik Dominicans«, *Dubrovnik annals* 1 (Dubrovnik, 1997), pp. 9–24, na pp. 17–18.

Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. st.)* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1991), pp. 179–181 i 442. Usp. Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.–20. st.)*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996), pp. 328. Podatak o tome da je Stojković Dubrovčanima predložio osnivanje *studiuma generale* Šanjek je ponudio i u kronološkom pregledu hrvatske i svjetske povijesti na kraju te monografije, a u kojem je paginacija sadrži zvjezdice: [Franjo Šanjek], »Kronološki pregled zbivanja«, u: Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.–20. st.)* (1996), pp. 3*–189*, na p. 76*.

Franjo Šanjek, *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.–21. stoljeće)* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2008), pp. 88 i 353.

na analizi dvaju Stojkovićevih govora, od kojih je jedan *Erit tibi gloria* (*Bit će ti na čast*, 1424.), a drugi *Oratio de communione sub utraque specie* (*Govor o pričesti pod obje prilike*, 1433.), te njegove rasprave *Tractatus de ecclesia* (*Rasprava o Crkvi*, 1438. – 1440.).⁴ Pritom je Martinović redovito bilježio da su spomenuti govori »miljokazi hrvatske filozofske tradicije«,⁵ kao i to da je govorom *Erit tibi gloria* »započela hrvatska renesansa«.⁶

Budući da napokon raspoložemo cjelovitim prijepisom i prijevodom Stojkovićeva autografa, ostvareni su preduvjeti za cjelovitu analizu njegova sadržaja. Osim toga, takva će analiza omogućiti i propitivanje spoznaja koje su nam do danas bile dostupne. U ovom ću radu taj govor sagledati u njegovoj potpunosti te preispitati dosadašnje spoznaje i donijeti zaključke o njegovu sadržaju i vrijednosti.

2. Izvadak iz Stojkovićeve biografije do njegova 'kratkog' posjeta Dubrovniku 1424. godine

Prije analize sadržaja govora *Erit tibi gloria* uputit ću na dio Stojkovićeve biografije koja se tiče njegova obrazovanja i djelovanja do 1424. godine. To ću učiniti zato što će se u daljnjem dijelu rada ispostaviti da su događaji i okolnosti koje su prethodile njegovu posjeti Dubrovačkoj Republici presudno utjecale na njegov poriv za održavanjem govora svojim sugrađanima 1424. godine, zatim da su izgradili njegovu retoričku vještinu te da su oblikovali njegove intelektualne sklonosti i nagnuća koja se u tom govoru iskazuju.

⁴ Ivica Martinović, »Ivan Stojković (1)«, Zbor 4, br. 7(34), prilog u: *Mi list mladih: glasilo katoličke mladeži* 18 (rujan-listopad, 1994), br. 9–10, p. 9.

Ivica Martinović, »Ivan Stojković (2)«, Zbor 4, br. 8(35), prilog u: *Mi list mladih: glasilo katoličke mladeži* 18 (studeni, 1994), br. 11, p. 10.

Ivica Martinović, »Književni žanrovi hrvatskih filozofa od Stojkovića do Boškovića«, u: Fedora Ferluga Petronio (a cura di), *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata / Uvod u studij hrvatskoga jezika, književnosti i kulture / Uvod v študij hrvaškega jezika, literature in kulture* (Udine: Forum, 1999), pp. [107]–116, na p. [107].

Ivica Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 69–151, na pp. 71–73.

Ivica Martinović, »Ivan Stojković«, u: Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), pp. 11–13.

⁵ Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, p. 71. Isto vidi i u: Martinović, »Ivan Stojković«, u: Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, p. 12.

⁶ Ivica Martinović, »Mediterranske staze hrvatskih filozofa«, *Dubrovnik: časopis za književnost i znanost*, nova serija 6/6 (Dubrovnik, 1995), pp. 110–117, na p. 112.

Iz dosadašnjih istraživanja doznajemo da je Ivan Stojković (Ioannes Stojković de Ragusio, Iohannes / Johannes Stoyci de Ragusio, Johannes Sclavus / Slavus, Johannes de Carvatia, Johannes Epidaurensis, Joannis Stojković de Ragusio, Ioannis de Ragusio) rođen u Dubrovniku između 1390. i 1395. godine,⁷ a preminuo u Lausanneu ili u nekom obližnjem mjestu najvjerojatnije 20. listopada 1443. godine.⁸ Svoj obrazovni put otpočeo je u rodnom gradu u kojem, kako tvrdi Šanjek, »zarana ulazi u dominikanski samostan, gdje je uz redovničku formaciju stekao i prve elemente općeg znanja neophodnog za daljnji studij.«⁹ Inače, u dubrovačkoj dominikanskoj samostanskoj školi koju je Stojković pohađao poučavala su se, prema spoznajama povjesničarke Zdenke Janeković Römer, umijeća trivija i kvadrivija te »filozofija, fizika i matematika, na temelju Aristotela.«¹⁰ Kako doznajemo od Šanjeka, Stojković je u taj samostan stupio 1407. godine i u njemu tijekom »sedam godina studija stekao opću izobrazbu sadržanu u programu sedam 'slobodnih vještina' i osnovne elemente teološkog znanja, koje se u ono skolastičko vrijeme temeljilo na čitanju i tumačenju Sve-

⁷ Duda, *Joannis Stojković de Ragusio, O. P. († 1443): Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae*, p. 11: »Recte tamen concluditur eum natum fuisse Ragusii (Dubrovnik) in Dalmatia Croatiae regione, saeculo XIV vergente, circa annum 1390.«

Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, pp. 2–3: »Ioannes Stojković de Ragusio, alias Johannes Stoyci de Ragusio, vel etiam Johannes Sclavus — id est Slavus, vel Johannes de Carvatia, vel Johannes Epidaurensis appellatus, sicut ipsum nomen insinuat, in civitate Dalmatiae Ragusio, quae lingua vernacula Dubrovnik vocatur, natus, a familia Stoycorum vel Stojkovićorum originem trahit. <...> De anno nativitatis Ioannis de Ragusio nihil certi constat, ab auctoribus tamen inter annos 1390-1395 ponitur.«

Bonaventura Duda, Tomislav Janko Šagi-Bunić, Franjo Šanjek, »Introductio«, u: Iohannis <Stojković> de Ragusio, *Tractatus de ecclesia*, editionem principem curavit Franjo Šanjek, textum recensuerunt et notis instruxerunt Alois Krchňák, Franjo Šanjek, Marijan Biškup (Zagabriae: Hrvatska dominikanska provincija et Kršćanska sadašnjost, 1983), pp. V–XXII, na p. V: »Ioannes Stojković Ragusii (Dubrovnik) anno 1390/1395 natus est. In litteris et scriptis suis ipse se exhibet tamquam Ioannes Stoyci de Ragusio. Ab auctoribus Bohemis illius temporis appellatur 'conterraneus noster' qui est 'de Ragusio, quae est civitas in Carvatia,' id est Croatia. Chronographo Concilii Basileensis Petro Saaz ille est 'Ioannes Sclavus de Carvatia.'«

⁸ Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, p. 48: »Ioannem Stoiković de Ragusio, episcopum Argensem, tituli S. Sixti cardinalem, Lausannae vel alio loco vicino circa diem 20 Octobris 1443 de vita decessisse <...>«.

⁹ Franjo Šanjek, »Misao i djelo Ivana Stojkovića. Uvodne napomene«, u: Franjo Šanjek (priredio), *Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/95–1443)*. Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26–28. svibnja 1983. (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1986), pp. 17–21, na p. 17.

¹⁰ Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma* (Zagreb / Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999), p. 189. Usp. Zdenka Janeković Römer, *The Frame of Freedom: The Nobility of Dubrovnik between the Middle Ages and Humanism* (Zagreb / Dubrovnik: Croatian Academy of Sciences and Arts / The Institute for Historical Sciences in Dubrovnik, 2015), p. 267.

tog pisma, patrističkih tekstova i sustavnih bogoslovnih zbornika (tzv. *Summa*) srednjovjekovnih teoloških pisaca.¹¹ Prepoznavši Stojkovićevu intelektualnu nadarenost u ranoj dobi i udarivši temelj njegovoj daljnjoj izobrazbi, članovi dubrovačkog Malog i Velikog vijeća u dvama su navratima stipendirali njegove studije u dvama europskim žarištima skolastičke, aristotelovske misli: Padovi i Parizu. Inače, dubrovački su vijećnici, ali i drugi istaknuti članovi komune, imali običaj stipendirati studije izvrsnim pojedincima i često su, što doznajemo od Janeković Römer, potomcima manje imućne vlastele i pučana osiguravali materijalnu pomoć pri studiranju.¹² Stojkoviću su tako najprije financijski potpomogli odlazak na studij u Padovu (1414. – 1417.) nakon kojeg je postao bakalaureus teologije,¹³ a potom na studij u Pariz (1417. – 8. studenog 1420.) nakon kojeg je postao magistar i doktor teologije te bio uvršten u tamošnji profesorski zbor.¹⁴

Razdoblje Stojkovićevega života nakon dovršetka studijā uglavnom je bilo obilježeno radom na sazivanju i sudjelovanju na crkvenom saboru koji se

¹¹ Šanjek, »Studij egzaktnih i prirodnih znanosti u povijesti dubrovačkih dominikanaca«, pp. 163–164. Usp. Šanjek, »The Studies of Exact and Natural Sciences in the History of the Dubrovnik Dominicans«, pp. 13–14.

¹² Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, p. 190. Usp. Janeković Römer, *The Frame of Freedom: The Nobility of Dubrovnik between the Middle Ages and Humanism*, p. 275.

¹³ Duda, Šagi-Bunić, Šanjek, »Introductio«, p. VI: »Ab anno 1414 ad annum 1417 Ioannes Stojković in Patavina universitate studet ibique baccalaurei gradum in theologia assecutus est.«

Faksimil odluke Malog vijeća Dubrovačke Republike kojom se Velikom vijeću preporučuje financiranje Stojkovićeve studija u Padovi, kao i faksimil dviju odluka kojima je Veliko vijeće odobrilo financiranje vidi, primjerice, u: Martinović, »Ivan Stojković (1)«, p. 9a–b.

¹⁴ Duda, *Joannis Stojković de Ragusio, O. P. († 1443). Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae*, pp. 12 i 13: »Uti ex documento conservato constat, studia universitaria absolvit die 8 novembris 1420, cum gradum magisteri atque doctoratus adeptus est. <...> Ex iis stamen, quae sequuntur, facile deducitur eum non solum studia rita perfecisse, verum etiam magnum iam nomen inter professores obtinuisse, quippe qui dignus habitus est, ut ad gravissimi momenti negotia pro ipsa Universitate gerenda destinaretur.« Potvrdu toga da je Stojković postao *magister et doctor* na pariškom sveučilištu 8. studenog 1420. godine pruža dokument od 13. svibnja 1422. godine, čiji je dio Duda transkribirao i donio u bilješki 14 čiji se sadržaj nalazi na pp. 12–13.

O Stojkovićevu studiju u Parizu i uvrštavanju u tamošnji profesorski zbor vidi, primjerice, u: Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, pp. 8 i 9: »In Universitate Parisiensi Ragusinus noster die 8 Novembris 1420 gradum magisterii atque doctoratus in facultate theologica assecutus est atque deinde inter S. Theologiae professores numerabatur. <...> In Studio Parisiensi novus magister brevi egregium locum inter professores obtinuit. Demonstrant hoc plures sermones, qui partim integri parti min fragmentis ad nos pervenerunt.«

O sadržaju preporuke Malog i odluke Velikog dubrovačkog vijeća o financijskoj potpori Stojkovićevu studiju u Parizu vidi, primjerice, u: Martinović, »Ivan Stojković (1)«, p. 9a.

najprije održavao u Paviji, a potom je zbog kuge premješten u Sienu. U tom se, naime, razdoblju počela očitovati njegova vrhunska padovanska i pariška skolastička izobrazba te iznimno retoričko umijeće koje je ondje stekao. Prema Martinovićevim spoznajama, upravo je javni govor u svečanim zgodama bio »najdjelotvornije sredstvo Stojkovićeve utjecaja na događaje.«¹⁵ Štoviše, njegov je govornički talent, dodaje Martinović, najizraženiji bio u »nizu znamenitih govora koji su neizbrisivo upisani i u povijest crkvenih sabora, i u povijest teološkog promišljanja uloge općeg sabora u životu Katoličke crkve.«¹⁶ Martinović je izdvojio tri takva Stojkovićeve govora do 1424. godine: 1) govor *Ini consilium, coge concilium (Donesi odluku, sazovi sabor)* održan pred papom 7. prosinca 1422. godine; 2) uvodni govor na temu *Fiet unum ovile et unus pastor (Bit će jedno stado i jedan pastir)* održan na saboru u Paviji 23. travnja 1423. godine; 3) govor *Reformabit corpus humilitatis nostrae (Preobrazit će naše bijedno tijelo)* održan u Sieni 31. listopada 1423. godine.¹⁷ Crkveni sabor u Sieni završio je s radom 7. ožujka 1424. godine, a Stojković je, nakon što je navodno nakratko posjetio rodni grad, ubrzo ostvario petogodišnju (1424. – 1429.) profesuru na studiju teologije u Bologni.¹⁸

Dakle, Stojkovićev je život od djetinjstva bio obilježen dominikanskim obrazovanjem, i to od osnovne izobrazbe u dubrovačkom samostanu do visoke izobrazbe na najznačajnijim europskim sveučilištima i žarištima skolastičke, aristotelovske misli kakva su nesumnjivo bila padovansko i pariško. Uz to, Stojković se tijekom naobrazbe izvještio u retorici, što mu je omogućilo da se već govorima održanim uoči i tijekom crkvenog sabora u Paviji i Sieni prometne u istaknutog sudionika onodobnih crkvenih kretanja. Stojkovićeve se naobrazba kojoj duguje intelektualno usmjerenje i vičnost retoričkom umijeću očitovala i u govoru *Erit tibi gloria* koji je, podsjećam, održao u Dubrovniku 1424. godine. U sljedećem ću poglavlju ponuditi pregled i analizirati dosad dostupne podatke o Stojkovićevu posjetu rodnom gradu i o govoru koji je tijekom tog posjeta održao.

¹⁵ Martinović, »Ivan Stojković (1)«, p. 9b.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid. Njemački kardinal i crkveni povjesničar Walter Brandmüller minuciozno je opisao rad crkvenog sabora u Paviji i Sieni u prvom i pedantno izvorima popratio u drugom svesku svojeg opsežnog prikaza tog sabora: Walter Brandmüller, *Das Konzil von Pavia-Siena 1423-1424*, Band I, Darstellung (Münster: Verlag Aschendorff, 1968); Walter Brandmüller, *Das Konzil von Pavia-Siena 1423-1424*, Band II, Quellen (Münster: Verlag Aschendorff, 1974). Kritičko izdanje Stojkovićeve govora *Ini consilium, coge concilium* vidi na pp. [89]–124, govora *Fiet unum ovile et unus pastor* na pp. 125–157 te govora *Reformabit corpus humilitatis nostrae* na pp. 157–190 drugog sveska.

¹⁸ Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, pp. 16–17.

3. Pregled i analiza dosadašnjih spoznaja o Stojkovićevu boravku u Dubrovniku i govoru koji je ondje održao

Prve opsežnije i pouzdanije podatke o Stojkovićevu posjetu i djelovanju u Dubrovniku 1424. godine doznajemo iz studijā koje su objavila dvojica najznačajnijih Stojkovićevih biografa: hrvatski teolog i bibličar Bonaventura Duda (1924. – 2017.) te češki teolog i povjesničar Alois Krchňák (1922. – 2008.). Duda je, naime, 1958. godine naveo sljedeće: 1) da je Stojković namjeravao posjetiti rodni grad nakon raspuštanja crkvenog sabora u Sieni u ožujku 1424. godine; 2) da se u baselskoj sveučilišnoj knjižnici nalazi autograf govora naslovljenog *Erit tibi gloria* u kojem stoji podatak o tome da je održan u zimsko doba u Dubrovniku 1424. godine; 3) da je taj govor opsežan i da obiluje citatima u zahvalu dubrovačkim vlastima kojima je Stojković predložio osnivanje teološkog studija koji će biti na čast Dubrovačkoj Republici.¹⁹ U dijelu studije u kojem se bavio Dubrovčaninovom bibliografijom izložio je naslov, početne riječi, mjesto i okvirnu dataciju govora koji je Stojković ondje održao: »Collatio pro gratiarum actione post reditum Parisiis et pro laude sapientiae *Erit tibi gloria*, Ragusii ‘hiemali tempore’ 1424; <...>«. ²⁰ Krchňák je pak raspolagao podatkom da je, podsjećam, Stojković nakratko posjetio Dubrovnik nakon raspuštanja sabora a prije profesure u Bologni, ali je u pobranju i opisivanju Stojkovićeve stvaralaštva zabilježio da je govor koji počinje riječima »erit tibi gloria« održan u Dubrovniku 1. listopada 1424. godine, šesnaestu nedjelju nakon blagdana Duhova ili Pedesetnice, uz ponešto jezično preinačen naslov u odnosu na onaj koji je naveo Duda: *Collatio pro gratiarum actione post reditum de Parisiis et pro laude sapientie*.²¹ Dakle, češki je teolog bio prvi koji je ponudio podatak o konkretnom datumu održavanja govora.

¹⁹ Duda, *Joannis Stojković de Ragusio, O. P. († 1443): Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae*, p. 15: »Concilio Senensi dissoluto Stojković Ragusium petiisse videtur.«

Dudin opis sadržaja govora vidi na p. 15, bilješka 22: »In codice saepius memorato BASEL, Bibl. Univ., Ms. A VI 35, f. 445-469 conservatur sermo autographus *Erit tibi gloria* cum inscriptione ‘In nomine Christi. Amen. 1424 in Ragusio’. Et sermo verbosus ‘hiemali tempore’ factus (f. 460v), citationibus confertus, pro gratiarum actione in reditu in patriam, ubi etiam potestatis civilibus consilium offert aperiendi studii theologici, quod erit civitatis gloria, <...>«.

²⁰ Ibid., p. 35, n. 4.

²¹ Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, pp. 16–17: »Die 7 Martii 1424 concilium Senense dissolutum est et Ioannes Stojković post brevem commorationem in civitate natali Ragusensi ad docendum in facultate S. Theologiae Studii Bononiensis se contulit.«

Dataciju, mjesto, naslov, početak i kraj govora, kao i bibliografske podatke vidi na pp. 70–71: »1424 Octobris 1, dominica XVI^a post Pentec., Ragusii. *Collatio pro gratiarum actione post reditum de Parisiis et pro laude sapientie*. Inc.: ‘Erit tibi gloria. sacri assumpti... Sed cum omnibus mos sit, et quasi quedam religio...’ Expl.: ‘... omnium potentior est sapientia... gloria eterna... quam nobis concedat etcetera’. Basel, Universitätsbibliothek, cod. A VI 35, p. 443, 445-469, litterae autographae.«

Od 1980-ih godina u hrvatskoj je znanstvenoj zajednici, posebice među teolozima i crkvenim povjesničarima, revitaliziran interes za Stojkovićevo život i djelo. Rijetki su, međutim, bili oni koji su proširivali Krchňákove spoznaje o Stojkovićevo boravku i govoru u rodnom gradu. Među istraživanjima koja su nadmašila studiju tog češkog teologa nedvojbeno su najbrojnija ona kojima je suautor ili autor bio Šanjek. Rezultati jednog takvog istraživanja nalaze se u uvodnoj studiji u *editio princeps* Stojkovićevo djela *Tractatus de ecclesia* iz 1983. godine, koju su s njim supotpisali Duda te hrvatski franjevac i teolog Tomislav Janko Šagi-Bunić (1923. – 1999.). U toj studiji stoje sljedeći podaci: 1) da je Stojković 1424. godine posjetio rodni grad; 2) da je tamo održao govor na temu evanđelja prve listopada nedjelje, dakle »erit tibi gloria« (Lk 14, 10), kojom je nastojao uvjeriti svoje sugrađane da zbog časti i napretka Grada osnuju studij po uzoru na ugledne zemlje, kao što je susjedna Italija; 3) da je tom prigodom rekao da je spreman, na mjestu i u vrijeme koje odgovara njegovim sugrađanima, protumačiti bilo koju svetopisamsku knjigu na narodnom ili književnom jeziku; 4) da je kratko boravio u rodnom gradu.²² Osim što je proširio dotadašnje spoznaje, autorski je trojac na čelu s Dudom tom prigodom u bilješci ponudio prvi transkript nekoliko redaka Stojkovićevo autografa.²³ Čak i u vrijednom izdanju objavljenom u Zagrebu 1986. godine koje je priredio nakon jedinog međunarodnog simpozija u Hrvatā koji je u cijelosti bio posvećen Ivanu Stojkoviću održanom u Dubrovniku 1983. godine, Šanjek je, doduše neznatno, nadopunio podatke o Dubrovčaninovu posjetu i djelovanju u Dubrovniku 1424. godine. Tamo je, primjerice, donio podatak da Stojković u »jesen 1424. navraća u rodni Dubrovnik« i podatak da je njegov prijedlog da »po ugledu na susjednu Italiju utemelje (sve)učilište« odbijen jer su se »sumnjičavi Dubrovčani, poput svojih jadranskih suparnika Mlečana, vjerojatno bojali mogućih studentskih nemira.«²⁴ O zanemarivu interesu koji su za Stojkovićevo boravak u Dubrovniku 1424. godine iskazali stručnjaci okupljeni na simpoziju iz 1983. godine najbolje svjedoči činjenica da u čitavom izdanju o tome postoji jedan uzgredni spomen u tekstu, zatim pretisak dijela lista autografa govora *Erit tibi gloria* na kojem se nalazi Stojkovićevo navodni

²² Duda, Šagi-Bunić, Šanjek, »Introductio«, pp. VII–VIII: »Anno 1424 Ioannes Stojković natalem visitat civitatem. In sermone super themate Evangelii primae dominicae octobris 'Erit tibi gloria' (Lc 14, 10) iuvenis doctor Universitatis Parisiensis concivibus suis persuadere studet ut exemplum insignium civitatum, praesertim vicinae Italiae, sequantur atque ad honorem progressumque propriae civitatis atque rei publicae studium erigant. Quo in sermone statim annuntiat se paratum esse – loco et tempore concivibus convenienti – ad interpretandum aliquem Sacrae Scripturae librum 'modo vulgari, modo litterali sermone.' <...> Post brevem commorationem in civitate natali, Ioannes Stojković in Facultate theologica Bononiensi usque ad annum 1429 docet.«

²³ Ibid., p. VIII.

²⁴ Šanjek, »Misao i djelo Ivana Stojkovića. Uvodne napomene«, p. 18.

prijedlog osnivanja studija te kratak prilog u diskusiji o razlozima zbog kojih su Dubrovčani odbili taj njegov navodni prijedlog.²⁵

Novu prekretnicu u istraživanju Stojkovićeve posjeta Dubrovniku i govora koji je tamo održao ponovno čine istraživanja kojima je suautor ili autor Šanjek. Naime, on je, zajedno s teologom i crkvenim povjesničarom Ivicom Tomljenovićem (1932. – 2020.), autor članka objavljenog 1986. godine u kojem su načinili prvi hrvatski prijevod onog dijela Stojkovićeve govora iz 1424. godine u kojem se nalazi njegov navodni prijedlog osnivanja studija u Dubrovniku, popraćen prijepisom latinskog izvornika.²⁶ Kao što sam istaknuo u uvodu, Šanjek je u svojim monografijama i radovima nastalim nakon 1988. godine uporno tvrdio da je Stojković svojim govorom u Dubrovniku htio osnovati *studium generale*, dok je nakon 1991. godine ustrajao u stavu da bi to bila prva takva ustanova u Hrvatskoj, redovito uz to nudeći spomenuti prijevod ili neki njegov dio.²⁷ Međutim, u monografiji iz 2008. godine iz nepoznatih je razloga odustao od datacije govora i premjestio je s prve listopadske na prvu adventsku nedjelju, a da bi se staroj, Krchňakovoj dataciji vratio 2017. godine.²⁸

²⁵ Stojkovićev govor uzgredno je spomenut u: Ivica Tomljenović, »Prilozi za biografiju Ivana Stojkovića (Dubrovnik, 1390/1395 – Lausanne, 1443)«, u: Šanjek (priredio), *Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/95–1443)*. Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26–28. svibnja 1983., pp. 111–131, na pp. 117 i u bilješki 33.

Pretisak dijela lista autografa govora vidi u: Guy Bedouelle, »Jean de Raguse aux mains de historiens« / »Ivan Stojković u rukama povjesničara«, prev. [preveo] F. [Franjo] Šanjek, pp. 141–153 / pp. 154–161, u: Šanjek (priredio), *Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/95–1443)*. Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26–28. svibnja 1983., p. 153.

Kratak prilog hrvatskog povjesničara Josipa Lučića (1924. – 1994.) diskusiji o razlozima zbog kojih su Dubrovčani odbili Stojkovićev prijedlog osnivanja studija vidi u: »Diskusija«, u: Šanjek (priredio), *Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/95–1443)*. Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku, 26–28. svibnja 1983., pp. 373–375, na pp. 374–375.

²⁶ Franjo Šanjek, Ivica Tomljenović, »Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj«, *Croatica christiana periodica: časopis instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu* 10/17 (1986), pp. 56–57. Prijepis latinskog izvornika nalazi se u bilješki 20 na p. 57.

²⁷ Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 1. Srednji vijek (1988), pp. 183 i 294–295.

Šanjek, »Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata«, p. 275. Isto vidi i u: Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: Srednji vijek* (1993), pp. 544–545.

Šanjek, »Studij egzaktih i prirodnih znanosti u povijesti dubrovačkih dominikanaca«, p. 166. Usp. Šanjek, »The Studies of Exact and Natural Sciences in the History of the Dubrovnik Dominicans«, pp. 17–18.

Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. st.)* (1991), p. 179. Usp. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.–20. st.)* (1996), p. 328.

Šanjek, *Dominikanci i Hrvati. Osam stoljeća zajedništva (13.-21. stoljeće)*, p. 88.

²⁸ Šanjek, *Dominikanci i Hrvati: Osam stoljeća zajedništva (13.-21. stoljeće)*, p. 353.

Šanjekov povratak Krchňakovoj dataciji vidi u: F. [Franjo] Š. [Šanjek], natuknica »Stojko-

Uvidom u podatke koje su o Stojkovićevoj posjeti Dubrovniku i govoru koji je tamo održao 1424. godine ponudili dosadašnji istraživači njegova života i djela dolazimo do raznorodnih, a time i dvojbenih informacija koje zahtijevaju pomniju obradu i možebitne ispravke. Iz analize tih podataka proizlazi sljedeće: 1) Stojković je namjeravao posjetiti Dubrovnik nakon raspuštanja sabora u Sieni; govor je održao u zimsko doba 1424. godine; govorom je Dubrovčane pokušao potaknuti na otvaranje teološkog studija; naslov i početne riječi govora (Duda); 2) Stojković je nakratko posjetio Dubrovnik; održao je govor 1. listopada 1424. godine, šesnaestu nedjelju nakon Duhova ili Pedesetnice; jezično preinačen naslov govora (Krchňák); 3) Stojkovićevo posjet Gradu bio je kratak i zbio se u jesen 1424. godine; govor je održao ili prve listopadske ili prve adventske nedjelje; ponudio je Dubrovčanima osnivanje *studiuma generale* (sveučilišta), koji bi bio prva takva ustanova u Hrvatskoj i na kojem bi im tumačio biblijske tekstove na jeziku koji im odgovara; naveo je razloge zbog kojih su Dubrovčani odbili osnivanje *studiuma generale* (Šanjek). Iz tih i takvih podataka, prema mojem sudu, proizlaze barem sljedeća pitanja: 1) Kada je Stojković posjetio Dubrovnik i je li njegov boravak ondje doista bio kratak?; 2) Kada je ondje održao govor?; 3) Je li naslov oblikovan prema početnim riječima govora uzrok skromnog interesa za njegov sadržaj?; 4) Kakve je taj govor bio naravi i može li ga se preciznije žanrovski klasificirati?; 5) Je li u njemu predložio osnivanje *studiuma generale* i bi li to bila prva takva ustanova u hrvatskoj povijesti?; 6) Može li se, kako je ocijenio Martinović, taj govor smatrati »miljokazom hrvatske filozofske tradicije« i tvrditi da je njime »započela hrvatska renesansa«? Budući da smatram da je za odgovaranje na ta i druga pitanja nužan uvid u autograf Stojkovićevo govora, u potpoglavljima koja slijede na njih ću odgovoriti oslanjajući se na njegov sadržaj.

3. 1. Datacija Stojkovićevo boravka u Dubrovniku i održavanja govora 1424. godine

Odgovor na pitanja o vremenu i trajanju Stojkovićevo boravka u Dubrovniku 1424. godine te vremenu održavanja govora moguće je pronaći u uvodnom te u prvim dvama od triju dijelova govora. Naime, u uvodnom dijelu svojeg izlaganja dubrovački je dominikanac otkrio da će, jer tako podučava božanski Platon (»diuinus Plato docuit«), najprije izložiti strukturu govora i da će se njegov govor sastojati od sljedećih triju cjelina: 1) objašnjavanja razloga njegove dugotrajne šutnje (»nostri diuturni silentii causas«); 2) navođenja uvjerljivih razloga da ga se oslobodi krivice (»absolutionis persuasibiles additiet rationes«); 3) obrade

vić, Ivan«, u: Franjo Šanjek, Branka Grbavac (priređili), *Leksikon hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb: Školska knjiga, 2017), pp. 633b–639b, na p. 637b.

središnje teme, odnosno pohvale ljudske i božanske mudrosti (»humane uidelicet et diuine sapientie laudes«).²⁹ U skladu s navedenom strukturom, Stojković je svojim sugrađanima u prvom dijelu govora naveo i objasnio razloge zbog kojih je toliko dugo šutio. Pod 'dugotrajnom šutnjom' Dubrovčanin je zacijelo mislio na svoje desetljetno izbjivanje iz Grada te na odgodu javnog obraćanja svojim sugrađanima za vrijeme navodno kratkog boravka u rodnom gradu. Dubrovačku Republiku je, podsjećam, napustio potkraj 1413. ili početkom 1414. godine u svrhu odlaska na studije u Italiju i kasnije u Francusku, a u nju se vratio 1424. godine nakon raspuštanja sabora u Sieni u ožujku iste godine.

Stojković je, naime, svojem auditoriju sastavljenom od crkvenih otaca, plemićā, vijećnikā i građana najprije obrazložio da je njegovu šutnju uzrokovao odmor za kojim je žudio po povratku u domovinu, i to »nakon dugih napora, nakon nepravednih nevolja, nakon dugih lutanja i progonstava, naposljetku nakon zatvora, maltretiranja, mučenja.«³⁰ Još jedan dio prvog razloga njegove odgode održavanja govora po povratku u Dubrovnik bio je i doček koji su mu priredili, kako kaže, »plemići i ostali građani, obitelj i dragi prijatelji«, a što se »ne može ispuniti u jedan jedini dan«.³¹ Dakle, prvi razlog Stojkovićeve odlaganja obraćanja svojim sugrađanima bio je dvojak: 1) odmor; 2) susret sa sugrađanima, obitelji i prijateljima. Preostala dva razloga njegove šutnje odnosila su se na odabir pravog trenutka za održavanje govora. Prema Stojkovićeve riječima, drugi razlog odgode obraćanja nalazio se u vremenskim prilikama tijekom njegova boravka u Dubrovniku. U ljetnim mjesecima prevladava, kako navodi, »od sunčevih zrākā uzavreli zrak za vrijeme Maloga psa koji prži neumoljivom žestinom, jer sunce upravo tada napušta Rakovu obratnicu i putuje prema donjoj polutci«, a prekomjerne ljetne vrućine ne pogoduju liječenju, zato što tada »vanjska vrućina isisava djelatna svojstva lijeka«, ali i »snagu za duhovni rad, a ta vrsta posla odviše iscrpljuje tijelo.«³² To je razlog zbog kojeg, nastavlja Stojković, »i preslavna sveučilišta, među kojima prednjači pariško, moja *alma mater*, obično imaju raspust«.³³ No na Stojkovićev odabir pravog trenutka za održavanje govora nisu utjecale samo ljetne vrućine, već i retorička predostrožnost da bi, a što je bio treći razlog odgode, odabirom krivog trenutka uzrokovao da govor bude »zamoran i slušateljima i govorniku.«³⁴ Na Dubrovčaninov odabir pravog trenutka za održavanje govora utjecale su »berba

²⁹ Stoyci de Ragusio, »*Erit tibi gloria*« / Stojković, »*Bit će ti na čast*«, p. 266 / p. 267.

³⁰ Ibid., p. 268 / p. 269.

³¹ Ibid., p. 268 / p. 269.

³² Ibid., pp. 268–270 / pp. 269–271.

³³ Ibid., p. 270 / p. 271.

³⁴ Ibid., p. 270 / p. 271.

grožđa i drugih plodova«, dakle opskrba živežnim namirnicama, jer se »prvo treba pobrinuti za životne potrepeštine pa se onda posvetiti filozofiji, i to tim više u ono doba godine kada se pribavljaju životne potrepeštine budući da je tada *bolje privređivati nego se baviti filozofijom*, kako Aristotel lijepo navodi.«³⁵

Sudeći prema prethodno izloženom sadržaju Stojkovićeve autografa moguće je zaključiti da je Dubrovnik zasigurno posjetio uoči ili tijekom ljetnih mjeseci 1424. godine i ondje boravio barem do početka listopada. Tu tvrdnju temeljim na tome što je prije obraćanja sugrađanima odvojio vrijeme za odmor, susret s obitelji, prijateljima i sugrađanima, a onda i to da je s obraćanjem pričekao do jenjavanja ljetnih, takozvanih 'pasjih' vrućina te nakon rujanske berbe grožđa i drugih kultura. Može se, dakle, zaključiti da je njegov posjet Dubrovniku bio, umjesto kratak kako se dosad mislilo, višemjesečan i da se protezao od proljeća ili ranog ljeta do jeseni ili rane zime 1424. godine. Prema mojem sudu, u Dubrovnik je stigao najkasnije u svibnju, a napustio ga najranije potkraj listopada 1424. godine. To dakako smješta i Stojkovićevo odlazak i profesuru u Bologni gotovo na kraj iste godine.

Kada je riječ o vremenu održavanja Stojkovićeve govora prilikom tog posjeta, smatram da su ga dosadašnji istraživači njegova života i djela pogrešno datirali, vodeći se pritom ili onim njegovim dijelom u kojem je Dubrovčanin sugrađanima navodno predložio osnivanje studija ili njegovim tematiziranjem 14. poglavlja Lukina evanđelja. Duda je, primjerice, kao kriterij datiranja isprva postavio navodni Stojkovićevo prijedlog. Dubrovački je mislilac, naime, drugi dio svojeg obraćanja, dakle onaj u kojem je naveo razloge da ga se oslobodi krivice, okončao prijedlogom da sugrađanima »u ovo zimsko doba« (»hoc yemali in tempore«), kada vrućine prođu i hladnoća pritišće naše tijelo i osjetila, »a naš je duh usmjeren na unutarnji svijet – naime, duh odvojen od vanjskih stvari čini našu dušu i um prijemčljivijima za ono što je istinito i dobro, i prikladnijima za misaonu djelatnost«, na dan i na mjestu koje oni odluče odabere nešto iz Svetog pisma i »bilo na pučkom bilo na književnom jeziku« (»modo uulgari modo litterali«) razjasni ili naglas u cijelosti pročita ovisno o prilici i građi.³⁶ Dudu je to nedvojbeno navelo na okvirno datiranje govora u zimu 1424. godine.

Podsjećam da je Krcchňák, a za njim su se kasnije povelili i Duda i, izuzev jednog slučaja, Šanjek, Stojkovićevo govor smjestio na nedjelju 1. listopada 1424. godine s pojašnjenjem da je riječ o šesnaestoj nedjelji nakon Duhova ili Pedesetnice. Nažalost, taj podatak nije ničim potkrijepio. Prema mojem sudu, razlog takve datacije češkog teologa leži u tome što se pri datiranju vodio počet-

³⁵ Ibid., pp. 272–274 / pp. 273–275.

³⁶ Ibid., p. 308 / p. 309.

nim riječima i prvim retcima Stojkovićeve govora. Prva, no ne i jedina, naznaka vremena održavanja govora doista se tamo i nalazi. Dubrovački je mislilac svoj govor otpočeo pojašnjenjem da se riječi svete teme »bit će ti na čast« (»erit tibi gloria«), koju je odabrao kao krovnu i njome počeo govor, izvorno nalaze u 14. poglavlju Lukina evanđelja, a koje je evanđelje te nedjelje (»in concurrentis dominice euangelio«), i da se, prema običaju dominikanskog reda, tada na temelju njega propovijeda.³⁷ Inače, te riječi potječu iz takozvane »Pouke o poniznosti« koja se u 14. poglavlju Lukina evanđelja proteže od sedmog do jedanaestog retka. Taj dio evanđelja po Luki opisuje Isusov dolazak na objed u kuću nekog farizeja, nakon čega je Isus, vidjevši da uzvanici biraju prva mjesta za stolom, prisutnima ispričao prispodobu o tome da prilikom dolaska na svadbu uzvanik ne bi trebao zauzeti prvo mjesto, jer možda dođe tkogod časniji i postidi ga ustupanjem mjesta, već bi trebao sjesti na posljednje mjesto pa da onaj tko ga je pozvao ukaže pridošlici čast time što ga premjesti na više mjesto jer »svaki koji se uzvisuje, bit će ponižen, a koji se ponizuje, bit će uzvišen.«³⁸ Krchňák se, dakle, prilikom datiranja Stojkovićeve govora na nedjelju 1. listopada 1424. godine vodio time što je to te godine bila šesnaesta nedjelja nakon Duhova ili Pedesetnice, a tada se obično čitalo i tumačilo Lukino evanđelje od prvog do jedanaestog retka. Da češki teolog nije pogriješio prilikom navođenja podatka da se šesnaestu nedjelju nakon Duhova ili Pedesetnice čita i tumači upravo taj dio Lukina evanđelja, moguće se uvjeriti uvidom u, primjerice, hrvatsko glagoljsko liturgijsko nasljeđe s početka 15. stoljeća. Ovom prigodom izdvajam sadržaj *Hrvojeva misala*, glagoljskog kodeksa koji, pretpostavljamo, potječe iz 1403. ili 1404. godine. U transkribiranom i kritičkom aparaturom opremljenom izdanju *Hrvojeva misala* iz 1973. godine stoji da se u liturgijskom slavljju šesnaeste nedjelje od Duhova ili Pedesetnice čita od prvog do jedanaestog retka 14. poglavlja Evanđelja po Luki.³⁹ Da je raspored čitanja i tumačenja kroz liturgijsku godinu ostao neizmijenjen do kraja 15. stoljeća, potvrđuje sadržaj, primjerice, jedne od najstarijih slavenskih latiničnih inkunabula: *Bernardinova lekcionara* iz 1495. godine. U izdanju iz 2020. godine koje sadrži suvremenu transkripciju tog književnog i kulturnog spomenika popraćenu kritičkom aparaturom stoji podatak istovjetan onome u *Hrvojevu misalu*: šesnaestu nedjelju

³⁷ Ibid., p. 258 / p. 259.

³⁸ Lc (Lk) 14, 7–11.

³⁹ »[Missale Hervoaie ducis Spalatensis]«, u: Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić (editionem curaverunt), *Missale Hervoaie ducis Spalatensis croatico-glagoliticum. Transcriptio et commentarium*, sub redactione Vjekoslav Štefanić (Zagreb: Staroslavenski institut »Svetozar Ritig«; Ljubljana: Mladinska knjiga; Graz: Akademische Druck-[-anstalt] u. [und] Verlagsanstalt, 1973), pp. 1–[485] / ff. 1r–[243r], na p. 258d i u bilješki (7) / na f. 129vb i u bilješki (7).

nakon Duhova čita se i tumači prvih jedanaest redaka 14. poglavlja Evanđelja po Luki.⁴⁰ Znači, Krchňákova datacija Stojkovićeve obraćanja sugrađanima na nedjelju 1. listopada 1424. godine počiva na tome što je Dubrovčanin odabrao sadržaj sedmog do jedanaestog retka 14. poglavlja Lukina evanđelja za temu svojeg govora. Međutim, ako je Stojković govor doista održao u nedjelju 1. listopada, zbog čega je zabilježio da se na temelju tog dijela Lukina evanđelja propovijeda nedjelje tog tjedna umjesto da je rekao da se to čini ‘danas’? Ne bi li prema tome bilo točnije smjestiti Stojkovićev govor u posljednji tjedan rujna 1424. godine? Postoje li druge naznake u govoru koje bi nam mogle pomoći u njegovu datiranju? Još jedno pitanje koje zahtijeva odgovor glasi: zašto je Stojković odabrao upravo taj dio Lukina evanđelja?

Osim početnih riječi i prvih redaka, sadržaj Stojkovićeve govora sadrži i druge naznake koje nam mogu poslužiti kao pouzdanije smjernice za njegovo ispravno datiranje i davanje odgovora na prethodno postavljena pitanja. Prema mojem sudu, najznačajnije mjesto u govoru koje otkriva vrijeme njegova održavanja krije se ponovno u prvom dijelu govora. Na kraju tog dijela govora Stojković je izložio i zaključni aspekt odabira pravog trenutka za obraćanje sugrađanima. Nakon što je, podsjećam, naveo razloge svoje ‘dugotrajne šutnje’, istaknuo je da je »svanuo <...> konačno i ovaj u čitavom svijetu presjajni dan posvećen preslavnom evanđelistu i prvaku liječnikā, Luki.«⁴¹ Stari običaj učinio je, bilježi dalje Stojković, da dan posvećen Luki evanđelistu bude »početkom rada i akademskog nadmetanja svih sveučilišta«, a namjera mu je bila Luki »iskazati dužno poštovanje« i zbog toga je taj dan »po imenu, položaju i dostojanstvu službe za to najprikladniji.«⁴² Dakle, Stojković je na tom mjestu izrijekom naveo da je s obraćanjem sugrađanima pričekao da svane dan posvećen Luki evanđelistu. Taj se kršćanski svetac svetkuje 18. listopada. Da je to bio slučaj i početkom 15. stoljeća, ponovno je moguće doznati iz sadržaja *Hrvojeva misala*. U liturgijskom kalendaru unutar njega stoji podatak da se 18. listopada svetkuje Luka evanđelist.⁴³ Jednako je bilo i potkraj 15. stoljeća. Svjedočanstvo tome pruža, primjerice, *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. godine. U kalendaru na početku transliteriranog izdanja tog hrvatskog glagoljskog prvotiska iz 2023. godine nalazi se podatak istovjetan onome iz *Hrvojeva*

⁴⁰ Bernardinus Spalatensis (emendata et diligenter correcta), »Evangelia et epistole cum prephationibus et benedictionibus per anni circulum ylliricha feliciter expliciunt«, u: Vuk-Tadija Barbarić i Kristina Štrkalj Despot (priređili i uredili), *Bernardinov lekcionar* (Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2020), pp. 8–215, na p. 140.

⁴¹ Stoyci de Ragusio, »Erit tibi gloria« / Stojković, »Bit će ti na čast«, p. 274 / p. 275.

⁴² Ibid., p. 274 / p. 275.

⁴³ »[Missale Hervoaeie ducis Spalatensis]«, p. 292c–d / f. 146va–b.

misala: 18. listopada svetkuje se Luka evanđelist.⁴⁴ Da je svetkovina Luke evanđelista bila uvrštena i u popis državnih blagdana Dubrovačke Republike od njezine uspostave do njezina sutona i da se i ondje obilježavala 18. listopada, svjedoči, primjerice, tabelarni kalendar državnih blagdana koji je, posežući za brojnim izvorima iz dubrovačke starine, izradila povjesničarka Nella Lonza.⁴⁵ Posljednja naznaka vremena održavanja govora, koja se doduše može uzeti u obzir tek aproksimativno, nalazi se u drugom dijelu govora, točnije u dijelu u kojem je dubrovački dominikanac navodno predložio osnivanje studija u Dubrovniku i ponudio svoje predavačke usluge na njemu. Ondje je zabilježio da će po pitanju sadržaja, mjesta i vremena predavanja u potpunosti podleći volji svojih sugrađana, dodavši da bez odlaganja već prvog sljedećeg ponedjeljka (»proxime futura die Lune«) može početi s izvršavanjem tog božanskog djela koje će im svima zasigurno biti na sadašnju i buduću čast.⁴⁶ Da je govor doista održao u nedjelju, zašto bi kraj njegove ponude uključivao vremensku distancu poput 'sljedećeg ponedjeljka', a ne, primjerice, već sutra ili već sljedećeg dana?

Sudeći, dakle, prema sadržaju autografa, zatim sadržaju kalendarā liturgijske godine iz vremena njegova nastanka te popisu državnih blagdana Dubrovačke Republike, Stojkovićevo obraćanje sugrađanima ispravno je datirati na srijedu 18. listopada 1424. godine. Iz posljednjih redaka prvog dijela govora može se zaključiti i sljedeće: Stojković nije odabrao pouku o poniznosti iz Lukina evanđelja zato što je ona bila na redu za čitanje i tumačenje te nedjelje, već je pričekao spomendan evanđelistu Luki želeći njemu i rodnom Gradu ponizno odati poštovanje i čast svojim učenim izlaganjem kao ishodom višegodišnjih studija u inozemstvu. Znači, Stojković je nedvojbeno proveo nekoliko mjeseci 1424. godine u svojem rodnom gradu, i to najvjerojatnije od ranog svibnja do kraja listopada, a govor poznat po početnim riječima *Erit tibi gloria* održao u srijedu 18. listopada. Budući da se do tih zaključaka može doći jedino uvidom

⁴⁴ »[Misal po zakonu rimskoga dvora]«, u: Josip Galić (uredio), *Misal po zakonu rimskoga dvora (1483.)*. Transliteracija, transliterirano s pomoću platforme za strojno prepoznavanje rukopisnoga teksta *Transkribus*, kolacionirali Marko Brkljačić, Dajana Čosić, Josip Galić, Kristian Paskojević, Jozo Vela (Roč: Katedra Čakavskog sabora; Zagreb: Staroslavenski institut / Mozaik knjiga, 2023), pp. 17–454, na p. 26 / ff. 1r–219v, na f. 5v.

⁴⁵ Nella Lonza, »U svečanom ozračju: službeni blagdani i državni ceremonijal«, u: Nella Lonza, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću* (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009), pp. 229–234.

Tablicu u kojoj Lonza nudi prikaz državnih blagdana vidi na pp. 230–233, a podatak da je svetkovina evanđelista Luke bila državni blagdan koji se slavio 18. listopada vidi na p. 232.

⁴⁶ Stoyci de Ragusio, »*Erit tibi gloria*« / Stojković, »*Bit će ti na čast*«, p. 312 / p. 313.

u autograf govora, postavlja se pitanje jesu li ga i s kakvom pažnjom ranije izdvojeni istraživači uopće čitali? Autograf su u rukama zasigurno morali imati, primjerice, Duda i Krchňák, a pomnije su ga nedvojbeno morali čitati, također primjerice, Šanjek i Tomljenović, budući da iz njihova članka potječe prvi prijevod dijela govora koji se odnosi na navodnu Stojkovićevu inicijativu za osnivanje *studiuma generale*. No čini se da ih je taj navodni pronalazak zaslijepio za druge stvari.

3. 2. Breme naslova i preciznija žanrovska klasifikacija Stojkovićeva govora

Otvaranje pitanja naslova i žanrovske klasifikacije Stojkovićeva javnog obraćanja sugrađanima može se učiniti izlišnim, jer ga se često naslovljavalo *Erit tibi gloria* i određivalo govorom, što je u žanrovskom smislu vrlo općenita odredba. No, prema mojem sudu, upravo su ti ustaljeni podaci velikim dijelom zaslužni i za skroman interes koji je znanstvena zajednica za njega dosad pokazala. Zato ću u ovom poglavlju upozoriti na moguće razloge zbog kojih je uvriježen naslov *Erit tibi gloria* bio uzrok slabijeg interesa akademske zajednice za njegov sadržaj te preciznije žanrovski klasificirati Stojkovićeve autograf.

Kolikoćom, ne nužno i kakvoćom, u istraživanju sadržaja Stojkovićeve autografa svakako prednjače teolozi i crkveni povjesničari, koji su njegovu vrijednost prepoznali u navodnoj inicijativi mladog dominikanca za osnivanjem visokog učilišta u Dubrovniku. Jedan od mogućih razloga zbog kojih je Stojkovićeve autograf točno šest stoljeća uspješno izmicao većoj pažnji hrvatskih historiografa i istraživača hrvatske književne, obrazovne, kulturne i druge baštine vjerojatno se dijelom nalazi i u tome što ga se uvriježilo oslovljavati prema njegovim početnim riječima. Usprkos tome, dalekosežnije uvide, procjene vrijednosti i odredbe o autografu moguće je pronaći u radovima u kojima je istraživana iz perspektive značaja za hrvatsku filozofsku baštinu. Posebice je to slučaj s radovima koje je napisao i objavio istraživač hrvatske filozofske baštine Ivica Martinović.

Iz Martinovićevih žanrovskih povijesti filozofije u Hrvata od 15. do 18. stoljeća doznajemo, podsjećam, da je renesansa na hrvatskoj obali Jadrana otpočela upravo govorom koji je Ivan Stojković održao 1424. godine u dubrovačkoj katedrali, dakle da je to žanrovsko obličje bilo prvo u kojem se očitovala hrvatska ranorenesansna filozofska baština. Inače, hrvatski filozofski *quattrocento* obilježili su i drugi žanrovi, budući da su, kako ih Martinović naziva, »hrvatski začinjavci ranorenesansne filozofije« svoje misli uobličili »u spise različitih žanrovskih kanona i tako postali rodonačelnici pojedinog žanra u hrvatskoj

filozofskoj tradiciji«, pa je tako, podcrtava Martinović, Benedikt Kotruljević napisao prvu raspravu, Nikola Modruški prvi dijalog, a Juraj Dragišić prvu obranu.⁴⁷ Čini se, dakle, da Martinović nije smatrao Stojkovića rodonačelnikom žanra govora u hrvatskoj filozofskoj tradiciji, iako je njegov govor iz 1424. godine očito smatrao značajnim i odredbenim za hrvatsko kulturno, duhovno i filozofsko nasljeđe. Je li riječ o omašci ili o namjernom izostavljanju?

Odgovor na to pitanje krije se, prema mojem sudu, upravo u naslovu i žanrovskoj klasifikaciji tog govora. Iako ga se uvriježilo oslovljavati prema početnim riječima »erit tibi gloria«, neznani je bibliotekar na listu koji prethodi Stojkovićevu autografu zabilježio sljedeći naslov: »Collacio pro graciaram accione post reditum de Parisius et pro laude sapiencie facta in Ragusio« (»Kollacija održana u Dubrovniku u zahvalu nakon povratka iz Pariza i u pohvalu mudrosti«).⁴⁸ Duda i Krchňák, dvojica, prema mojem sudu, najznačajnijih istraživača Stojkovićeva života i djela, u bibliografijama o Stojkoviću navodili su upravo taj naslov autografa i žanrovski ga odredili kao propovijed (*sermo*).⁴⁹ Razlog zbog kojeg Martinović Stojkovića nije prepoznao rodonačelnikom žanra govora u hrvatskoj filozofskoj tradiciji najvjerojatnije leži u tome što je Stojković svoja filozofska promišljanja izrekao pod okriljem tog nefilozofskog žanra. Prema tome, Stojkovićev autograf pripada korpusu onih spisa hrvatskih mislilaca u kojima je, premda su po naravi nefilozofski, Martinović prepoznao filozofski sloj i zato ga na koncu žanrovski klasificirao kao »teološki govor s

⁴⁷ Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, p. 71. Isto vidi i u: Ivica Martinović, »Rana renesansa«, u: Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, pp. 11–36, na p. 12.

⁴⁸ Opisni naslov govora vidi u: [Stoyci de Ragusio], »Collacio pro graciaram accione post reditum de Parisius et pro laude sapiencie facta in Ragusio«, f. 223r.

Da je riječ o opisnom naslovu koji je pribilježio nepoznati bibliotekar, svjedoči podatak koji se nalazi u neobjavljenom kataloškom opisu baselskog kodeksa A VI 35 koji je, najvjerojatnije potkraj 1970-ih, donio baselski bibliotekar Martin Steinmann: [Martin Steinmann], »A VI 35 Iohannes de Ragusio O.P.«, unpublizierte Beschreibung, pp. [1]–14, na p. 10: »(223r) 'Collacio pro graciaram accione post reditum de parisius et pro laude sapiencie facta in Ragusio' (Titel von der Hand eines Bibliothekars, sonst leer).« Kataloški opis dostupan je na: http://www.ub.unibas.ch/digi/a100/kataloge/mscr/mscr_a/BAU_5_000071978_cat.pdf.

⁴⁹ Da je riječ o propovijedi (*sermo*) vidi, primjerice u: [Bonaventura Duda], »2. – De sermonibus«, pp. 34–36, u: [Bonaventura Duda], »Caput II. De operibus Joannis Stojković«, pp. [31]–50, u: Duda, *Joannis Stojković de Ragusio, O. P. († 1443): Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae*, p. 35, n. 4.

[Aloysius Krchňák], »V. – Sermones«, pp. 65–79, u: [Aloysius Krchňák], »Caput secundum. Opera Ioannis de Ragusio«, pp. [51]–95, u: Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, pp. 70–71, n. 45.

filozofskom sastavnicom«. ⁵⁰ Tu filozofsku sastavnicu moguće je prepoznati već u bibliotekarovu opisnom naslovu u kojem se nalazi sintagma »pohvala mudrosti«, a koja može upućivati i na njegov filozofski sadržaj. Da ga se u znanstvenoj zajednici kojim slučajem oslovljavalo opisnim naslovom a ne početnim riječima, uvjeren sam da bi Stojkovićeve govore privukao pažnju većeg broja barem istraživača hrvatske filozofske baštine nastale u to doba.

Inače, hrvatski humanisti 15. i 16. stoljeća svoja su filozofska umovanja nerijetko oblikovali u raznorodni žanr govora (propovijed/teološki govor, nadgrobni, javni/nastupni, znanstveni, ratni/protuturski govor), a to su, osim Stojkovića, činili i, primjerice, Nikola Modruški, Juraj Dragišić, Federik Grisogono, Klement Ranjina i Fran Trankvil Andreis, no položaj »najomiljenijeg žanra među hrvatskim renesansnim filozofima« ipak je pripao platonovskom dijalogu, kojem je rodonačelnik u Hrvatima bio Nikola Modruški, a za tom su književnom vrstom posegnuli i, primjerice, Juraj Dragišić, Marko Marulić, Fran Trankvil Andreis, Frane Petrić, Pavao Skalić, Nikola Sagroević, Nikola Nalješković, Nikola Vitov Gučetić te Miho Monaldi. ⁵¹ Kada je riječ o širem, europskom kontekstu i misliocima toga doba, njihovo žanrovsko opredjeljenje bilo je vrlo slično. Naime, prevladavajuća filozofska tema tijekom 15. i 16. stoljeća bila je, kako ističe talijanski povjesničar filozofije Cesare Vasoli (1924. – 2013.), postavljanje čovjeka u središte, a to je bilo osnaživano davanjem prednosti tehnikama izražavanja koje su se služile metodama komunikacije i uvjeravanja, kao što su dijalog, poslanica i govor. ⁵² Žanr dijaloga bez ikakve je sumnje, kao što bilježe američka romanistica Dorothea Heitsch i francuski povjesničar književnosti Jean-François Vallée, bio jedan od najraširenijih oblika pisanja u europskoj renesansi, jer su onodobni humanisti bili željni okušati se u tom žanru oponašajući, spajajući ili prilagođavajući antičke dijaloške modele Platona, Cicerona i Lukijana. ⁵³ Zbog kolikoće tada nastalih dijaloga i zbog toga

⁵⁰ [Ivica Martinović], »Klasifikacija hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća po žanrovima«, u: Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, pp. 448–544, na p. 464, n. 23.

⁵¹ Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, p. 18.

⁵² Cesare Vasoli, »The Renaissance Concept of Philosophy«, u: Charles B. Schmitt (general editor), Quentin Skinner, Eckhard Kessler (editors), Jill Kraye (associate editor), *The Cambridge History of Renaissance Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), pp. 57–74, na p. 62: »Throughout this period, however, the dominant philosophical theme was the centrality of man, which was reinforced by the preference given to techniques favouring communication and persuasive methods, such as the dialogue, the epistle and the oration.«

⁵³ Dorothea Heitsch, Jean-François Vallée, »Foreword«, u: Dorothea Heitsch, Jean-François Vallée (edited by), *Printed Voices: The Renaissance Culture of Dialogue* (Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2004), pp. [ix]–xxiii, na p. [ix]: »The dialogue genre was,

što su u okrilju tog žanra stvarali i, primjerice, Petrarca, Bruni, Valla, Alberti, Pontano, Poggio, Ficino, Macchiavelli, Bembo, Erasmus, Budé, More, Vives, Hutten, Castiglione, Aretino, Speroni, Tasso, Spenser, Campanella, Bruno, Galileo, Cervantes, Hobbes i brojni drugi, autorski je dvojac istaknuo da ne treba čuditi činjenica da je upravo dijalog prepoznat kao humanistički žanr *par excellence* niti činjenica da bi opći historijski pregled žanra dijaloga doveo do zaključka da je renesansa razdoblje u kojem je ta književna vrsta univerzalno trijumfirala.⁵⁴ Međutim, prema spoznajama koje je donio njemački filozof i stručnjak za humanizam i renesansu Paul Oskar Kristeller (1905. – 1999.), najveći dio europske humanističke literature, unatoč tome što je relativno zanemarena i djelomično neobjavljena, sastoji se upravo od pjesama, govora i pisama humanista, iako su njihovi dijalozi i rasprave o moralnoj filozofiji, odgoju, politici i religiji, koji zapravo čine komparativno malen dio ukupne literature tog vremena, privukli većinu pažnje modernih povjesničara.⁵⁵ U području govorništva, bilježi dalje Kristeller, europsko renesansno društvo obilovalo je prilikama za javno govorenje, pa je tako 15. stoljeće bilo bogato pogrebnim i svadbenim govorima, ambadorskim govorima, govorima upućenim papama, vladarima i sucima povodom njihova ustoličenja ili posjeta gradovima, zatim deliberativnim, dakle savjetodavnim govorima skupštinama i vijećima, odvjetničkim govorima, potom sveučilišnim govorima održanim povodom početka akademske godine, povodom početka predavanja te povodom stupanja u zvanje, nakon toga govorima na početku javne rasprave, na okupljanjima poput glavnog

---

without doubt, one of the most prevalent forms of writing in the European Renaissance. <...> Humanists especially were eager to try their hand at dialogues, imitating more or less faithfully, and sometimes conflating or adapting, ancient dialogic models, such as those of Plato, Cicero, and Lucian.«

⁵⁴ Heitsch, Vallée, »Foreword«, p. x: »More importantly, it cannot be said that dialogue was a 'minor' genre, since many of the most renowned authors of the period made prolific use of this polyvocal writing strategy. Petrarch, Bruni, Valla, Alberti, Pontano, Poggio, Ficino, Macchiavelli, Bembo, Erasmus, Budé, More, Vives, Hutten, Castiglione, Aretino, Speroni, Tasso, Spenser, Campanella, Bruno, Galileo, Cervantes, Hobbes, and many others were all engaged in the composition of such texts, some of which still resist monologic interpretation today. <...> Hence, it is not surprising that dialogue has been characterized as the 'humanistic genre *par excellence*,' or that a general historical survey of dialogue would conclude that the Renaissance is the period in which dialogue, 'as a genre, universally triumphed.'«

⁵⁵ Paul Oskar Kristeller, *Renaissance Thought and Its Sources* (New York: Columbia University Press, 1979), pp. 93–94: »Dialogues and treatises on questions of moral philosophy, education, politics, and religion have attracted most of the attention of modern historians, but represent a comparatively small proportion of humanist literature. By far the largest part of that literature, although relatively neglected and partly unpublished, consists of poems, the speeches, and the letters of the humanists.«

kapitula crkvenog reda, te govorima pred akademskim ili sakralnim skupom u svrhu štovanja svetaca.⁵⁶ Velik broj tih govora, premda upućivani skupovima fratara, održavali su sekularni klerici ili laici, a među njima je jednako tako bilo moguće pronaći fratre i klerike koji su se iskazali kao govornici kako u sekularnim tako i u sakralnim prigodama.⁵⁷

Dakle, premda je dijalog bio najomiljeniji žanr ne samo hrvatskih nego i europskih mislilaca, velik i neizostavan, iako neusporedivo manje istražen, dio korpusa humanističke literature 15. i 16. stoljeća oblikovan je upravo u žanr govora. Štoviše, o dalekosežnosti i važnosti tog žanra za europske intelektualne krugove tog vremena svjedoči i, primjerice, podatak da je jedan od tada nastalih govora barem od prve polovine 20. stoljeća naovamo prepoznat i oslovljavan »manifestom renesanse« (»il manifesto del Rinascimento«).⁵⁸ Riječ je, dakako, o nikad održanom govoru nastalom 1486. godine koji je Giovanni Pico della Mirandola (1463. – 1494.), jedan od najznačajnijih renesansnih filozofa i humanista, naslovio tek *Oratio (Govor)*, a kojemu je kasnije zbog teme pridodan ostatak naslova *De dignitate hominis (O čovjekovu dostojanstvu)*⁵⁹ premda bi mu možda bolje pristajao naslov poput *Oratio ad laudes philosophiae (Govor u*

⁵⁶ Kristeller, *Renaissance Thought and Its Sources*, p. 248: »In the field of oratory, Renaissance society provided many occasions for which a speech was demanded <...> the fifteenth century left us a much larger number of actual specimens, <...> funeral and wedding speeches; speeches by ambassadors; speeches addressed to popes, princes, or magistrates upon their accession to office or upon their visit to a city; and, less frequently, deliberative speeches to an assembly or council, or lawyers' speeches before a law court. Very frequent are the speeches connected with the universities: orations held at the beginning of the academic year or of a course of lectures, or speeches held by the candidate and his professor upon the conferral of a degree. There were speeches given at the beginning of a public disputation, or before gatherings such as the general chapter of a religious order. There were speeches before an academic or religious assembly in praise of specific saints, especially Augustine, Jerome, St. Catherine of Alexandria, or Thomas Aquinas.«

⁵⁷ *Ibid.*, p. 248: »Many of these speeches, though addressed to an assembly of friars, were given by secular clerics or by laymen, apparently upon invitation. Vice versa, we find friars and clergymen appearing as orators on secular as well as on religious occasions.«

⁵⁸ Vidi, primjerice, u: [Eugenio Garin], »Introduzione«, u: G. [Giovanni] Pico della Mirandola, *De hominis dignitate, Heptaplus, De ente et uno e scritti vari*, a cura di Eugenio Garin (Firenze: Vallecchi editore, 1942), pp. [1]–99, na p. 23: »Sospesa la discussione, destinate all' distruzione le tesi, l'*Oratio*, che è veramente il manifesto del Rinascimento, <...>«.

⁵⁹ Kristeller, *Renaissance Thought and Its Sources*, pp. 173–174: »Pico's treatment of the question is best known from his so-called Oration on the Dignity of Man. I say so-called, for the phrase 'on the dignity of man' was not used by the author but was added only by later editors. As a matter of fact, this phrase suits only the first half of the work, whereas the other half deals with entirely different questions. The original title of the work is merely 'Oration,' and this title is perfectly sufficient since Pico wrote no other oration besides this one.«

pohvalu filozofije),⁶⁰ a bio ga je zamislio kao poziv na javnu raspravu o njegovim *Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae* (*Filozofski, kabalistički i teološki zaključci*), poznatim i kao *900 teza*, koju je planirao zapodjenuti u Rimu. U duhu prevladavajućih humanističkih stremljenja na europskom tlu, Dubrovačka Republika tog vremena poznavala je i njegovala kulturu i tradiciju javnog govorenja. Kako doznajemo od, primjerice, Janeković Römer, u Dubrovniku je od 15. stoljeća »živa riječ imala možda i veće značenje od uobičajenog«, a tamošnji javni govori, čak i kad im »neposredna svrha nije bilo prenošenje znanja«, »ispunjavali su i tu zadaću.«⁶¹ Govori su, štoviše, u tolikoj mjeri bili dijelom dubrovačke kulture da su zahvaćali gotovo svaki aspekt javnog života Republike. Od prigoda u sakralnom ozračju kakve su bile, primjerice, zadušnice i proslave u katedrali na kojima su govori bili »uobičajeni dio sveopćeg dekora« do primjene u svjetovnoj, posebice političkoj sferi koja je zahtijevala »vješte govornike koji će riječima postizati estetski, ali i stvarni učinak.«⁶² Snažna i neraskidiva veza govorništva i političkog života dubrovačke komune očitovala se kako u unutrašnjoj tako i u vanjskoj politici. Sjednice dubrovačkih vijeća bile su mjesto na kojem su vlastelini, koji su si zbog svoje umještosti u održavanju svečanih govora priskrbili naziv *oratores*, pokazivali »erudiciju i eleganciju izraza naučenih od Starih, nadmećući se u govorništvu«, a »[k]lasične forme govorništva« primjenjivali su i u diplomatske svrhe jer su se »estetska vrijednost, umještost i sugestivnost retoričkog oblikovanja« pokazale učinkovitima u »ostvarenju politike i ideologije dubrovačkog patricijata.«⁶³

⁶⁰ S. [Stephen] A. [Alan] Farmer, »Introductory Monograph«, u: *Syncretism in the West: Pico's 900 theses (1486). The Evolution of Traditional Religious and Philosophical Systems*, With Text, Translation, and Commentary by S. A. Farmer (Tempe, Arizona: Medieval & Renaissance Texts & Studies, 1998), pp. 1–179, na p. 2, bilješka 4: »Judging from a letter written while he was planning his debate, Pico's original title, if he had one, was something on the order of *Oratio ad laudes philosophiae* (Oration in Praise of Philosophy). The traditional title *Oratio de hominis dignitate* first appeared ten years after Pico's death in a corrupt German reprint of his collected works.«

⁶¹ Zdenka Janeković-Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu«, u: Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, urednik izdanja Zdenka Janeković-Römer, transkripcija Zrinka Pešorda, Gordan Ravančić, Valerija Turk, prijevod Zrinka Blažević, Zdenka Janeković-Römer, Boris Nikšić, Vladimir Rezar (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2001), pp. 9–49, na p. 18. Usp. Zdenka Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, *Dubrovnik Annals* 8 (2004), pp. 43–79, na p. 51.

⁶² *Ibid.*, p. 45. Usp. Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, p. 76.

⁶³ *Ibid.*, pp. 45–46. Usp. Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of

Činjenica da je Stojković svoja umovanja često izlagao upravo u žanru teološkog govora, odnosno propovijedi, ne treba, dakle, čuditi, a posebice zato što je taj Dubrovčanin bio istaknuti član Reda propovjednika (*ordo praedicatorum*) i, kako možemo zaključiti iz njegova obrazovanja, djelovanja i bogatog opusa, vrlo dobro potkovan i vičan retoričkom umijeću. To je umijeće u razdoblju od 4. do 14. stoljeća doprinijelo, kako bilježi američki filozof Richard McKeon (1900. – 1985.), ne samo metodama dobrog govorenja i pisanja, sastavljanja pisama i molbi, propovijedi i molitvi, pravnih dokumenata i proglašenja, poezije i proze, već i kanona tumačenja zakonā i svetopisamskog teksta, dijalektičkim sredstvima otkrivanja i dokazivanja, uspostavljanju skolastičke metode koja je kasnije univerzalno upotrebljavana u filozofiji i teologiji, te konačno uspostavi znanstvenog istraživanja koje će s vremenom odvojiti filozofiju od teologije.⁶⁴ Srednjovjekovna retorika je, kako pak tvrdi američki povjesničar Jerrold E. Seigel, imala višestruku upotrebu u društvu, dakle društvu čiji se život uvelike odvijao u krugu vjerskih ustanova i uglavnom bio vođen kršćanskim aspiracijama, pa ne treba čuditi da je njezina najprodornija primjena bila u propovijedanju.⁶⁵ Iako ondašnja retorika nije bila potpuno lišena svoje sekularne uloge, veliku granu srednjovjekovne retoričke literature činile su, napominje Seigel, upravo propovijedi i priručnici za propovjednike.⁶⁶ Prema spoznajama do kojih je došao Kristeller, književni žanr homilije ili propovijedi pojavio se uslijed toga što su, nakon kristijanizacije latinskog svijeta, kršćanski pisci preuzeli i nastavili gramatičku i retoričku naobrazbu koja im je prethodila te joj dodali prouke svetopisamskog teksta i kršćanske teologije.⁶⁷ Taj književni žanr spada

---

the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, p. 76.

⁶⁴ Richard McKeon, »Rhetoric in the Middle Ages«, *Speculum: A Journal of Mediaeval Studies* 17/1 (1942), pp. 1–32, na p. 32: »In application, the art of rhetoric contributed during the period from the fourth to the fourteenth century not only to the methods of speaking and writing well, of composing letters and petitions, sermons and prayers, legal documents and briefs, poetry and prose, but to the canons of interpreting laws and scripture, to the dialectical devices of discovery and proof, to the establishment of the scholastic method which was to come into universal use in philosophy and theology, and finally to the formulation of scientific inquiry which was to separate philosophy from theology.«

⁶⁵ Jerrold E. [Edward] Seigel, *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The Union of Eloquence and Wisdom, Petrarch to Valla* (Princeton: Princeton University Press, 1968), pp. 175–176: »Rhetoric had many use sin medieval society. <...> Perhaps its most pervasive application, in a society so largely organized around religious institutions and so much driven by Christian aspirations, was in preaching.«

⁶⁶ Seigel, *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The Union of Eloquence and Wisdom, Petrarch to Valla*, p. 176: »A large branch of medieval rhetorical literature was made up of sermons and manuals for preachers. But rhetoric did not entirely abandon its secular role.«

⁶⁷ Kristeller, *Renaissance Thought and Its Sources*, p. 225: »When the Latin world became

u takozvanu *ars praedicandi*, koja uz *ars notaria*, *ars poetica* i *ars arengandi* spada među srodne grane bogate srednjovjekovne epistolografije poznate kao *ars dictaminis*.⁶⁸ Pojam *ars praedicandi* imao je, prema sudu američke istraživačice srednjovjekovnih propovijedi Phyllis B. Roberts (1932. – 2018.), dvostruko značenje: 1) odnosio se na novu retoriku propovijedanja koja se razvila u srednjem vijeku i crpila iz raznih antičkih izvora, židovskih i klasičnih; 2) odnosio se na teorijske i praktične priručnike koji su služili poučavanju propovijedanja i koji su redovito bili popraćeni pomoćnim raspravama i materijalima koji na okupu čine ‘retorički sustav’ koji je odgovarao potrebama propovjednikā visokog i kasnog srednjeg vijeka.⁶⁹ Umijeće propovijedanja (*ars praedicandi*), zajedno s poetikom (*ars poetriae*) i umijećem sastavljanja pisama (*ars dictaminis*), zauzimalo je, dodaje Roberts, istaknuto mjesto u razvoju srednjovjekovne retorike, oslanjajući se na izvore klasične retorike koja je igrala važnu ulogu i u srednjovjekovnom intelektualnom životu.⁷⁰ Razvoj *ars praedicandi* u ranoj crkvenoj povijesti doveo je do razlikovanja četiriju oblika propovijedi: 1) misionarsku propovijed, koja svoje porijeklo vuče iz obraćanja židovskim zajednicama i neobraćenima, a odnosila se na kršćansku misiju propovijedanja evanđelja; 2) proročansku propovijed, koja se temeljila na biblijskim prorocima kao uzorima i bila je obilježena nadahnućem i poticajem na kršćanski život; 3) homiliju, koja je uključivala usmenu interpretaciju svetopisamskog teksta i uobičajila se u kršćanskom govorništvu u ranoj crkvenoj povijesti; 4) kršćansku epideiktičku ili panegiričku propovijed, koja je bila često upotrebljavana od 4.

Christianized, the consequences were in many ways comparable to what happened in the Greek East. The Latin Christian writers absorbed and continued the grammatical and rhetorical education that had preceded them, and added the study of Scripture and Christian theology, and the literary genre of the homily or sermon.«

⁶⁸ Ibid., p. 232: »I am referring to the vast literature of medieval epistolography known as *ars dictaminis*, and to a few other branches closely allied with it, such as the *ars notaria*, the *ars poetica*, the *ars praedicandi*, and the *ars arengandi*.«

⁶⁹ Phyllis B. [Barzillay] Roberts, »The *Ars Praedicandi* and the Medieval Sermon«, u: Carolyn Muesslin (edited by), *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages* (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2002) pp. 41–62, na p. 41: »First some definitions: the term *ars praedicandi* refers to the new rhetoric of preaching which developed in the Middle Ages and drew from a variety of ancient sources, Jewish and classical. The term also refers to the theoretical and practical manuals that were prepared for the instruction of preachers and were supplemented by a variety of ancillary treatises and materials that taken together formed a ‘rhetorical system’ that met the needs of the preachers of the high and late Middle Ages.«

⁷⁰ Roberts, »The *Ars Praedicandi* and the Medieval Sermon«, p. 42: »Along with poetics (*ars poetriae*) and the theory of letter writing (*ars dictaminis*), the art of preaching (*ars praedicandi*) had a prominent place in the development of medieval rhetoric, drawing upon the sources of classical rhetoric which continued to play a significant role in medieval intellectual life.«

stoljeća nadalje, jer je kršćanstvo tada postalo blisko rimskom javnom životu.⁷¹ Inače, pojam *sermo* ili propovijed ušao je u upotrebu u 13. stoljeću i odnosio se na vrstu propovijedanja u kojoj bi se kratak citat iz dnevne liturgije nadugačko razlagao u skladu s pravilima *ars praedicandi*.⁷² Da su u 15. i 16. stoljeću i u Dubrovačkoj Republici postojale i bile njegovane propovjednička kultura i tradicija, posebice među franjevcima i dominikancima, potvrđuju brojni izvori. Kako doznajemo od Janeković Römer, knjižnični fondovi dubrovačkih franjevačkih i dominikanskih samostanskih knjižnica i danas sadrže »poneku zbirku srednjovjekovnih propovijedi i priručnika unatoč devastaciji izazvanoj požarima i potresima«, pri čemu kolikoćom prednjači ona dominikanska u kojoj je »do danas sačuvano petnaestak srednjovjekovnih priručnika za propovijedanje.«⁷³ Svjedočanstva o utjecaju propovijedanja na Dubrovčane pružaju i, primjerice, oporuke iz tog vremena u kojima je moguće zamijetiti »tragove odjeka propovjedničke riječi u njihovu umu i srcu« i u kojima se propovijedi pojavljuju kao »prvenstveni izvor vjerske pouke.«⁷⁴

Stojković je, naime, zasigurno morao ovladati umijećem propovijedanja jer je primarnu izobrazbu dobio u dubrovačkom dominikanskom samostanu, a svoje skolastičko visoko obrazovanje stekao u Padovi i Parizu. Skolastička metoda vladala je kako srednjovjekovnim školama tako i sveučilištima te su na njima propovijedanje, sastavljanje propovijedi i izučavanje Biblije odavno bili usko vezani, zbog čega je ta metoda ostvarila najveći utjecaj na razvoj

⁷¹ Ibid., pp. 42–43: »Four major forms of preaching developed in the early Church. The first was the missionary sermon which had its origins in the addresses to Jewish communities and to the unconverted and reflected Christianity's sense of mission to go forth and preach the Gospel. <...> The second, prophecy, had the biblical prophets as models and was characterized by inspiration and exhortation to the Christian life. A third form, the homily, emphasized the oral interpretation of Scripture and became the mode for Christian oratory in the early Church. Finally, the Christian epideictic or panegyric sermon, which had no Jewish antecedents, and came into use largely in the fourth century as Christianity became more closely associated with Roman public life.«

⁷² Ibid., p. 44: »The term *sermo*, or sermon, came into use by the thirteenth century and was applied to the type of preaching where a short quotation, also taken from the liturgy of the day, was divided at length and developed according to the rules of the *ars praedicandi*.«

⁷³ Zdenka Janeković Römer, »Moć riječi: propovjednici u srednjovjekovnom Dubrovniku«, u: Lovorka Čoralčić, Slavko Slišković (priredili), *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka* (Zagreb: Dominikanska naklada Istina, Kršćanska sadašnjost, 2009), pp. 113–127, na pp. 118 i 119. Usp. Zdenka Janeković Römer, »The Power of Word: Preachers in Medieval Dubrovnik«, *Dubrovnik Annals* 17 (2013), pp. 7–23, na pp. 14 i 15.

⁷⁴ Janeković Römer, »Moć riječi: propovjednici u srednjovjekovnom Dubrovniku«, p. 121. Usp. Janeković Römer, »The Power of Word: Preachers in Medieval Dubrovnik«, p. 18.

ars praedicandi.⁷⁵ Takva uska povezanost s vremenom je bila i formalizirana u statutima sveučilišta u Parizu i drugih srednjovjekovnih sveučilišta koja su pratila njegov primjer, zbog čega su studenti teologije morali propovijedati barem jednom godišnje, a propovjedničke kompetencije postale preduvjetom stjecanja zvanjā.⁷⁶ Svršeni studenti koji su bili propovjednici bavili su se izravnim poučavanjem kršćanske zajednice, jer su sveučilišne regulative eksplicitno od njih tražile da propovijedaju na zadane dane i na zadanim mjestima.⁷⁷ Dakle, Stojković je kao padovanski i pariški student nesumnjivo morao biti upućen u sve pojedinosti i obilježja propovjedničkog umijeća, a što potvrđuju njegovi brojni i značajni govornički nastupi kojima se prometnuo u jednog od istaknutijih aktera crkvenih kretanja svojeg vremena. To je također jedan od razloga zbog kojih sam uvjeren da je pogrešna odredba njegove propovijedi koju je u opisni naslov uvrstio neznani bibliotekar, zapisavši da je u pitanju *collatio*, a ne *sermo*. Preostale razloge izložiti ću u nastavku.

Naime, analizirajući srednjovjekovne propovjedničke priručnike, spomenute *artes praedicandi*, američki anglist i medievalist Siegfried Wenzel upozorio je na činjenicu da je monastičko i sveučilišno propovijedanje od prije 14. stoljeća poznavalo ne samo propovijedi (*sermones*) nego i kolacije ili konferencije (*collationes*), a sveučilišna pravila i postojeće zbirke tog vremena ukazuju na to da je tema (*thema sermo*) na određeni dan bila ponovno razmatrana tijekom popodneva ili večeri i preoblikovana u *collatio*.⁷⁸ Čini se, zaključuje Wenzel, da se temeljna razlika tih dvaju propovjednih oblika sastoji u tome što *collatio* ima temeljnu, suštinsku i logičku strukturu skolastičke propovijedi (tema – podjela – potpodjela), dok se u *sermu* ta osnovna struktura proširuje dodavanjem proteme,

⁷⁵ Roberts, »The *Ars Praedicandi* and the Medieval Sermon«, p. 48: »<...> the prime influence of scholastic method in the emerging *ars praedicandi*, its close connections with the medieval schools and university preaching where preaching, sermon-making, and the study of Scripture had long been closely linked.«

⁷⁶ Ibid., p. 48: »Such close ties eventually came to be formalized in the statutes of the university of Paris and other medieval universities that followed Paris' lead. Student in theology had to preach at least once a year and preaching competence was a prerequisite to the granting of the license.«

⁷⁷ Ibid., p. 48: »Masters who were preachers dealt with the direct instruction of the Christian community, for university regulation explicitly directed that theological masters preach on certain days and in specified places in the capital.«

⁷⁸ Siegfried Wenzel, *Medieval Artes Praedicandi: A Synthesis of Scholastic Sermon Structure* (Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2015), p. 107: »Monastic and university preaching before the fourteenth century knew not only *sermones* but also *collationes*. University regulations as well as extant collections show specifically that the *thema* of a *sermo* on a given day was taken up again in the afternoon or evening and developed in a *collatio*.«

uvoda, daljnjih potpodjela, tekstualnih potkrepa i drugih oblika proširivanja.⁷⁹ Van je svake sumnje da je dominikanac i pariški *magister et doctor* takvog retoričkog kova bio itekako dobro upoznat s najsitnijim detaljima vezanim uz obilježja žanra u koji je, kao što sam ranije naglasio, vrlo često uobličavao svoje misli. Upravo zato smatram tekstualnu analizu najprimjerenijim načinom za precizniju žanrovsku klasifikaciju Stojkovićeve autografa. Jedino mjesto na kojem je riječ »collatio« upotrebljena upravo je bibliotekarov dometnuti opisni naslov na listu koji prethodi autografu. U autografu je pak moguće pronaći gotovo naizmjenično i usporedno korištene termine »sermo« i »oratio«. Dakle, već se prema terminologiji kojom se služio čini da, usprkos intervenciji bibliotekara, nema temelja za tvrdnju da je Stojković namjeravao stvoriti nešto što bi se moglo smatrati kolacijom ili konferencijom (*collatio*). Daljnja strukturalna i sadržajna analiza autografa dodatno osnažuje prethodni zaključak.

Stojković je, naime, vrlo pomno oblikovao svoje obraćanje sugrađanima. U kratkoj analizi koja slijedi dokazat ću da bi čak i žanrovsko svrstavanje njegova nastupa iz 1424. godine isključivo u propovijed (*sermo*) bilo ishitreno i neprecizno. Naime, u autografu je moguće zamijetiti obrasce koji pripadaju srednjovjekovnoj propovjedničkoj tradiciji, ali i one koji pripadaju antičkom govorničkom nasljeđu. U Stojkovićevu se autografu, prema mojem sudu, istodobno očituju obilježja antičkog epideiktičkog, panegiričkog govora i srednjovjekovne tematske propovijedi. To je moguće već zamijetiti u dvama ranije spomenutim naslovima autografa: onom opisnom koji je u kodeksu rukom dopisao nepoznati bibliotekar i onom kojim proizlazi iz riječi kojima ga je Stojković počeo. Iako ga je odredio tek kolacijom ili konferencijom, bibliotekar je, čini se, u autografu prepoznao elemente podvrste antičkog rimskog panegiričkog govora poznatog kao *gratiarum actio* (zahvalni govor), koji se u antici prije svega održavao prilikom inauguracije konzula.⁸⁰ Početne riječi propovijedi iz kojih je nastao naslov kojim ga se uvriježilo oslovljavati upućuje pak na zaključak da je riječ o srednjovjekovnoj tematskoj propovijedi. U njemu je, dakle, zamjetna transformacija književnog žanra poput one koju je u svojoj analizi govora pred papama u Sikstinskoj kapeli i u bazilici Sv. Petra u

⁷⁹ Wenzel, *Medieval Artes Praedicandi: A Synthesis of Scholastic Sermon Structure*, p. 109: »It would seem, then, that the difference between the two is that *collatio* has the basic, essential, logical structure of a scholastic sermon (thema – division – subdivision), whereas *sermo* expands the same in different ways, with prothema, introduction, further subdivision, proof texts, and other modes of development.«

⁸⁰ O nastanku i razvoju *gratiarum actio* (zahvalni govor) kao podvrsti antičkog rimskog epideiktičkog (panegiričkog) govora, vidi, primjerice, u: Roger Rees, »The Modern History of Latin Panegyric«, u: Roger Rees (Edited by), *Latin Panegyric* (New York: Oxford University Press, 2012), pp. 3–48, na pp. 32–33.

razdoblju između 1450. i 1521. godine utvrdio američki isusovac i povjesničar John William O'Malley (1927. – 2022.) u monografiji iz 1979. godine. Riječ je o transformaciji iz oblika prožetog skolastičkim načelima u oblik prožet načelima oživljene klasične antičke retorike, retorike koja je bila sastavnim dijelom renesansnog humanizma.⁸¹ Prema riječima hrvatskog klasičnog filologa, prevoditelja i marulologa Bratislava Lučina, navedena promjena počela se zbivati »početkom 15. st., kada nastupa razdoblje prijelaznih oblika«, koje je razdoblje tako nazvao »zato što tematska propovijed od tada unaprijed postupno poprima osobine humanističkog govora, koji, dakako, svoj formalni i izražajni uzor nalazi u antičkoj retorici.«⁸²

Da bih dokazao da Stojkovićev autograf spada u prijelazni oblik propovijedi, makar ću u osnovnim crtama izložiti strukturalne i sadržajne sheme antičkog epideiktikog govora i srednjovjekovne tematske propovijedi, a potom iz te perspektive sagledati i čitav autograf. Inače, epideiktiki ili pohvalni govor spada u *genus demonstrativum* (svečano govorništvo), dakle u jedan od, uz *genus iudiciale* (sudsko govorništvo) i *genus deliberativum* (savjetodavno govorništvo), triju rodova antičkog govorništva.⁸³ Taj rod imao je daleko širu primjenu od sudskog i savjetodavnog, a bio je namijenjen za svečane prigode i njegova je svrha bila pobuditi osjećaje uvažavanja ili gađenja prema nekoj osobi, događaju ili instituciji, obično uz primjenu tehnike podjele pohvale ili pokude ovisno o prigodi (*ars laudandi et vituperandi*).⁸⁴ Štoviše, u svečano

⁸¹ John W. [William] O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521* (Durham: Duke University Press, 1979), p. 38: »<...> the transformation of a literary genre from a form in which it was imbued with the principles of Scholasticism to a form in which it was imbued with principles of the revived rhetoric of classical antiquity, a rhetoric integral to Renaissance Humanism.«

⁸² Bratislav Lučin, »Generičke značajke *Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*«, *Colloquia Maruliana* 3 (1994), pp. [73–92], na p. 76.

⁸³ O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521*, p. 39: »Classical rhetoric was intimately related to civic needs, and, take in the strict sense, it dealt exclusively with oratory. For oratory, it commonly recognized only three types or *genera*: the *genus iudiciale*, the *genus deliberativum*, and the *genus demonstrativum* or epideictic.«

U namjeri da, kako kaže, rastumači »nekoliko natuknica antičkoga retoričkoga pojmovnika« i ponudi »oris generičkog okoliša u 15. i početkom 16. st.«, Lučin je u svojem radu iz 1994. godine nije posve uspio, budući da je u svojem tumačenju pogrešno zabilježio da pohvalni ili epideiktiki govor spada u »*genus deliberativum* (grč. *epideiktikōn génos*)« umjesto u *genus demonstrativum*. Vidi: Lučin, »Generičke značajke *Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*«, p. 87.

⁸⁴ O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521*, p. 39: »The third *genus* [*genus demonstrativum*] was considerably broader in scope than the judicial and deliberative. In general, it was intended

govorništvo spadalo je, tvrdi O'Malley, sve ono što nije pripadalo u preostala dva, jasnije određena roda,⁸⁵ obuhvaćajući tako, ističe Lučin, »od pogrebne pohvale pokojnika, preko panegirika vladaru ili nekoj drugoj zaslužnoj osobi, do slavljenja nekoga grada«. ⁸⁶ U pogledu strukture, antički govori su, prema Lučinovim spoznajama, pratili sljedeću shemu (*partes orationis*): »uvod (*exordium* ili *prooemium*); priopćivanje cilja govora (*propositio*), iza kojega slijedi najava rasporeda izlaganja (*partitio*) i/ili pripovijedanje događaja (*narratio*); dokazivanje (*argumentatio*), koje uključuje dokazivanje vlastita stava (*probatio*) i pobijanje suprotnih tvrdnji (*refutatio*); završetak (*peroratio*).«⁸⁷ Važno je također napomenuti da je jedan općeprihvaćen i uobičajen *topos* antičke govorničke tradicije bio, kako tvrdi njemački romanist i književni teoretičar Ernst Robert Curtius (1886. – 1956.), isticanje vlastite nesposobnosti za izlaganje predmetne građe, dok je uobičajen *topos* epideiktičkog govora bila pohvala predaka i njihovih djela.⁸⁸

Kada je riječ o srednjovjekovnoj tematskoj propovijedi, njezini su sadržaj i struktura dakako odstupali od antičkog govorničkog obrasca. Kako doznajemo od O'Malleya, tematska propovijed od svojih je začetaka pratila uspostavljenu strukturalnu shemu, naime uvijek bi, čemu i duguje svoj naziv, počinjala biblijskim citatom koji se naziva tema (*thema*).⁸⁹ Najvažniji od uvjetâ koje je tema propovijedi morala ispuniti bio je, napominje Lučin, da ona »mora sadržavati nekoliko ključnih riječi — najbolje tri — za koje je lako naći konkordantne

---

for a ceremonial occasion, and its purpose was to arouse the sentiments of appreciation or disgust appropriate for some given person, event, or institution. Its characteristic technique was the distribution of praise or blame as circumstances required. It was the *ars laudandi et vituperandi*, the rhetoric of congratulation and the rhetoric of reproach.«

⁸⁵ Ibid., p. 39: »In practice this third *genus* [*genus demonstrativum*] often transgressed the limits set for it in a strict interpretation of classical theory. Whatever did not fall into the first two more clearly defined *genera* pertained to the demonstrative or epideictic.«

⁸⁶ Lučin, »Generičke značajke *Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*«, p. 87.

⁸⁷ Ibid., p. 76.

⁸⁸ Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (Bern: A. [Alexander] Francke AG Verlag, 1948), p. 77: »Um das Gemeinte zu verdeutlichen: ein *topos* allgemeiner Art ist 'Betonung der Unfähigkeit, dem Stoff gerecht zu werden'; ein *topos* der Lobrede: 'Lob der Vorfahren und ihrer Taten'.«

Usp. Ernst Robert Curtius, *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, s njemačkoga preveo Stjepan Markuš, s izvornikom usporodio i redigirao Tomislav ladan (Zagreb: Matica hrvatska, 1971), p. 75.

⁸⁹ O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521*, p. 44: »From the time the thematic sermon first appeared, its structure was already established, and it did not thereafter change significantly. The sermon always began with a quotation from Scripture, known as the 'theme'.«

citare.«⁹⁰ Nakon teme, uslijedila bi protema (*prothema*), kratki odjeljak osmišljen za zaokupljanje pažnje slušatelja, i to putem, primjerice, čuđenja ili uzbune, nakon kojeg bi uslijedila molitva (*oratio*) kao zaziv božanske pomoći kako za propovjednika tako i za slušatelja.⁹¹ Slijedi ponavljanje teme (*thematicis introductio*), praćeno kratkim obrazloženjem, poslije čega bi na red došla podjela propovijedi na tri dijela (*divisio*), pri čemu bi svaki član podjele odgovarao po jednoj ključnoj riječi teme.⁹² Zatim svaki od triju članova dobiva, pojašnjava Lučin, »objašnjenje (*declaratio rationalis*)« i svaki se »potkrepljuje autoritativnim biblijskim citatom (*confirmatio scripturalis*)«, nakon čega svaki od tih citata postaje »drugotnom temom« koja se »opet dijeli u tri člana (*subdivisio*)« i razmatra ih se »u svjetlu onoga člana glavne teme iz kojeg je drugotna tema izvedena«, dok se u tijeku propovijedi između svih njih uspostavljaju »razne 'korespondencije'«. ⁹³ Cjelokupna se struktura propovijedi, da ona ne bi bila »odveć suha, a propovijed prekratka«, dodatno razrađuje i proširuje (*dilatatio* i *amplificatio*),⁹⁴ i to pomoću argumenata, autoritetā i primjerā u skladu s osam načina amplifikacije koje su preporučali srednjovjekovni priručnici za propovijedanje.⁹⁵ Posljednji dio propovijedi (*clausio*) obično bi sadržavao molitvu.⁹⁶

Stojkovićev autograf je, prema mojem sudu, prijelazni oblik propovijedi koja istodobno ne podliježe u potpunosti regulama antičkog epideiktčkog govora i odstupa od tipično srednjovjekovnih tematskih propovijedi. To je, naime, zamjetno kako u strukturalnom tako i u sadržajnom pogledu. Kako je poznato, početak Stojkovićeve propovijedi otkriva njezinu *themū* »bit će ti na čast« (»erit tibi gloria«), koja, iako se sastoji od triju riječi, sadrži tek

⁹⁰ Lučin, »Generičke značajke *Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*«, pp. 76–77.

⁹¹ O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521*, p. 44: »This theme was followed by a 'prothema,' a short section designed to capture attention through wonder, alarm, and so forth, and the prothema was closed by a prayer invoking divine help for preacher and listener alike.«

⁹² Ibid., p. 44: »The theme was then repeated, followed by a concise summary of its import. Next was announced the division of the sermon into its three parts. If possible, especially for more learned audiences, this division should corresponds to the words of the theme itself.«

⁹³ Lučin, »Generičke značajke *Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*«, p. 77.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521*, p. 44: »Each of the parts of the sermon would be developed by arguments, authorities, and examples according to eight modes for amplification commonly proposed in the *Artes Praedicandi*.«

⁹⁶ Lučin, »Generičke značajke *Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu*«, p. 77.

jednu imenicu koja jedina može biti i postaje ključnom riječju koju razmatra u posljednjem dijelu propovijedi: »čast« (»gloria«). Baš kao što to nalažu *artes praedicandi*, odmah nakon izlaganja *theme* Stojković zaziva božansku pomoć molitvom (*oratio*) za što je, kako kaže, podstrek pronašao u *Timeju* najbožanskijeg Platona (»divinisimus Plato«), pritom oslovljavajući početak svojeg govora, kao što je to bio slučaj i u antičkim govorima, eksordijem (*exordium*).⁹⁷ Ponovno u skladu sa strukturom tematske propovijedi, dubrovački je dominikanac uveo protemu (*prothema*) koju je činila pohvala mudrosti, služeći se isprva citatima Platona i Augustina o obuhvatnosti i nedokučivosti nebeske i božanske mudrosti.⁹⁸ Eksordij Stojkovićeve propovijedi, baš kao i onaj antičkog govora, otkriva i dvostruk cilj (*propositio*) propovijedi: da »donese spasonosne plodove onima koji predano iskaju riječ Božju« te da »pruži duhovnu utjehu i nadahnuće pobožnim studentima teozofije«. ⁹⁹ Osim toga, u ciljevima koje je nastojao ispuniti svojim nastupom zamjetna je i tendencija proširivanja svrhe tematske propovijedi koje se zbilo u renesansi pa su tada nastale propovijedi imale cilj ne samo poučiti, što je bilo uobičajeno za učenu publiku kakva je bila Stojkovićeve, nego i uvjeriti slušaoce.¹⁰⁰ Isto tako, u tom i drugim dijelovima propovijedi izražena je i epideiktika sastavnica Dubrovčaninova obraćanja sugrađanima, a koja se očitovala u njegovoj želji da ispoštuje, kako je naziva O'Malley, nedjeljivu trijadu svrha iz klasične govorničke teorije da govor treba publiku poučiti, pokrenuti i zabaviti (*docere, movere, delectare*).¹⁰¹ Po završetku eksordija molitvenim riječima »Zdravo, Marijo«, Dubrovčanin je, prateći strukturu tematske propovijedi, ponovio temu (*thematis introductio*) i, prateći pak strukturu antičkog govora, izložio tročlanu podjelu (*partitio*) svoje propovijedi umjesto raščlanjivanja teme (*divisio*) koja obilježava tematsku propovijed. Naime, tripartitnu strukturu njegove propovijedi činile su, podsjećam, sljedeće cjeline: 1) objašnjavanje razlogā njegove dugotrajne šutnje;

⁹⁷ Stoyci de Ragusio, »Erit tibi gloria« / Stojković, »Bit će ti na čast«, p. 258 / p. 259.

⁹⁸ Ibid., pp. 258–260 / pp. 259–261.

⁹⁹ Ibid., p. 266 / p. 267.

¹⁰⁰ O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521*, pp. 43–44: »The new oratory of the Renaissance introduced a significant broadening of purpose. In practice, the thematic sermon's principal concern, despite a theoretical importance accorded to persuasional ends, was often simply to teach. This emphasis on teaching was more especially observed in sermons intended for distinguished and learned audiences rather than in sermons for the general populace.«

¹⁰¹ Ibid., p. 44: »Epideictic, even as it taught by 'impressing ideas' upon its listeners, was intensely concerned to move and to please, thereby more effectively fulfilling the prescriptions of the indivisible triad of classical theory—*docere, movere, delectare*.«

2) navođenje razlogā da ga se oslobodi krivice; 3) obrada proteme, odnosno pohvala ljudske i božanske mudrosti. Često se služeći naracijom (*narratio*), Stojković je, primjerice, u prvom dijelu propovijedi ispričao okolnosti njegova boravka u Dubrovniku 1424. godine i naveo tri razloga odgode svojeg obraćanja sugrađanima, što podsjeća na potpodjele (*subdivisio*) koje karakteriziraju tematske propovijedi. Podsjećam da se prvi razlog odgode sastojao od odmora i susreta sa sugrađanima, obitelji i prijateljima, drugi se odnosio na vremenske uvjete tijekom njegova posjeta, dok je treći bio odabir pravog trenutka za održavanje govora. »Idući«, kako kaže, »tragom svetih i antičkih otaca i književnosti kako u početnom dijelu tako i u obradi predmeta«, okončao je prvi dio propovijedi podsjećajući na njezinu *themū* riječima da će u nastavku posvetiti »ostalim stvarima koje će ti biti na čast, mnogo veću i uzvišeniju.«¹⁰² Dakle, iako nije raščlanjivao riječi *theme*, prvi dio propovijedi ipak je, nakon narativnog objašnjavanja razlogā odgode održavanja propovijedi u kojem se služio sredstvima razrađivanja (*dilatatio*) i proširivanja (*amplificatio*), kao što je, primjerice, upotreba kršćanskih ali i poganskih, filozofskih autoriteta, dovršio povezivanjem s *themom* propovijedi. Premda se u prvom dijelu Stojkovićeve propovijedi i njegovu obrazlaganju odgode obraćanja Dubrovčanima može primijetiti, kako bilježi Lučin, ono što su izričito predviđale *artes praedicandi*, točnije da se »antičke autore, poglavito filozofe, preporučuje <...> pozivati u pomoć onda kada se u propovijedi razmatraju prirodne pojave i uopće prirodno-znanstvena pitanja« i premda je »nazočnost eksplicitnih citata osobitost <...> tematske propovijedi i upućuje prije na srednjovjekovnu negoli na humanističku narav teksta«,¹⁰³ Stojković je u svojoj propovijedi za antičkim filozofskim autoritetima posezao u tolikoj mjeri i u toliko širokoj paleti pitanja da bi joj se ocjenom da u njoj nedostaje humanistički impuls nepravedno otklonilo jedna važna odlika. Drugi, najopsežniji dio Stojkovićeve propovijedi, koji je svojim sadržajem zaokupio svu pažnju dosadašnjih istraživača, ponajviše odlikuju obilježja epideiktičkog govora. Naime, taj dio obiluje antičkim tropima. Od toga da ga je otpočeo umanjivanjem vlastite vrijednosti i nedoraslosti učenoj publici nastojeći pridobiti pažnju slušateljstva (*captatio benevolentiae*), do toga da je u njegovu čitavu sadržaju iskazivao zahvalnost (*gratiarum actio*) za pomoć koju su gradske vlasti iskazale njemu i njegovoj obitelji za vrijeme njegovih studija u inozemstvu, neprestano slaveći veličinu Dubrovnika uspoređujući ga s izvrsnim historijskim primjerima (*exempla*) znamenitih civilizacijskih

¹⁰² Stoyci de Ragusio, »Erit tibi gloria« / Stojković, »Bit će ti na čast«, p. 274 / p. 275.

¹⁰³ Lučin, »Generičke značajke Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu«, p. 77.

sredina. Uvodni retci drugog dijela propovijedi sadrže Stojkovićevu narativnu ispriku za to što Dubrovčanima nije uzvratilo primljena dobročinstva, zatim slijedi njegova opsežna zahvala Dubrovniku koja vrvi etičkim sadržajem, a koja započinje pojašnjenjem od čega se sastoji vrlina zahvalnosti (*gratitudo*), oslikavanjem njezina odnosa spram vrline velikodušnosti (*liberalitas*) te dobročinstava (*benefitium*) koja se nalaze u srži tih dviju vrlina, nakon čega dolazi njegov historijski presjek te usporedba antičkog i srednjovjekovnog prenošenja tradicije njegovanja mudrosti i stipendiranja izobrazbe izvrsnih pojedinaca s dubrovačkim, i to sve to ne bi li izrazio svoju nemogućnost uzvratanja usluge i uvećao vrijednost materijalne potpore koju su mu dali. Drugi dio propovijedi okončava njegovom ponudom predavačkih usluga, odnosno navodnom inicijativom za osnivanjem obrazovne ustanove u Dubrovniku u znak zahvalnosti za primljena dobročinstva, te vještim povezivanjem ponude s *themom* propovijedi riječima da će im to »nedvojbeno i ovdje i sada, i u budućnosti *biti na čast*«. ¹⁰⁴ Posljednji dio Stojkovićeve propovijedi obilježava njegov povratak obrascu srednjovjekovne tematske propovijedi, koji se očituje u njegovoj obradi ključne riječi *theme* («gloria« / »čast«) i proteme koju čini pohvala ljudske i božanske mudrosti. Analizirajući u što ljudi najčešće i pogrešno polažu čast (moć, bogatstvo, nasladu, ugled, počasti), Stojković je zaključio da je ljudska mudrost, koja proizlazi iz izučavanja književnosti i filozofije, presudna za etički i politički život kako pojedinca tako i zajednice. Svrha njegova naglašavanja vrijednosti ljudske mudrosti otkriva se u posljednjim retcima propovijedi, naime u uvećavanju najviše, nebeske, božanske i čiste mudrosti, odnosno presvete teologije koja se, za razliku od ljudske, bavi nebeskim, besmrtnim i vječnim pitanjima. ¹⁰⁵ Stojkovićeva propovijed ne završava peroracijom s rekapitulacijom sadržaja, koja je karakteristična za antičke epideiktičke govore, već je, a što je obilježje tematske propovijedi, naglo privedena kraju. ¹⁰⁶

Ovaj kratak i nipošto cjelovit pregled strukture i sadržaja Stojkovićeve propovijedi dostatan je, prema mojem sudu, za donošenje zaključka o njegovoj žanrovskoj klasifikaciji. Stojkovićev *Erit tibi gloria* prijelazni je oblik propovijedi koji pomiruje srednjovjekovnu tematsku propovijed i antički epideiktički govor, što je bilo karakteristično za početak 15. stoljeća kada su skolastičke

¹⁰⁴ Stoyci de Ragusio, »*Erit tibi gloria*« / Stojković, »*Bit će ti na čast*«, p. 312 / p. 313.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 328 / p. 329.

¹⁰⁶ O'Malley, *Praise and Blame in Renaissance Rome. Rhetoric, Doctrine, and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, c. 1450–1521*, p. 59: »The majority of the sermons that survive, however, fall somewhere between these two extremes. Many sermons that are thematic in subject matter and purpose begin with a classicizing exordium. These also tend to add some kind of peroration and thus not end abruptly, as thematic sermons often do.«

propovijedi počele poprimiti obilježja humanističkog govora. Stojkovićeva je propovijed za svoj liturgijski motiv i temu imala citat iz 14. poglavlja Lukina evanđelja, za protemu pohvalu ljudske i božanske mudrosti, a svrha joj je bila zahvala Gradu i uzvratanje usluge za primljenu materijalnu pomoć studiranju. Opsegom, dodavanjem proteme, uvoda, potpodjela, učestalih tekstualnih potkrepa teološkim i filozofskim autoritetima te obilnom upotrebom drugih sredstava dilatacije i amplifikacije, znači kako strukturom tako i sadržajem, ona zasigurno premašuje okvire koje je trebao ispunjavati *collatio*. Štoviše, u Stojkovićevoj se propovijedi zamjećuju promplamsaji nove renesansne retorike koja pomiruje srednjovjekovne s klasičnim antičkim govorničkim obrascima.

3. 3. Tri činjenice ili mita o Stojkovićevoj propovijedi

Kako sam ranije istaknuo, dosadašnja istraživanja *Erit tibi gloria* poduzeli su većinom teolozi, crkveni povjesničari i filozofi. Njihova su istraživanja polučila rezultate koji su se uvriježili kao točni te odredbe koje su, zbog svoje malobrojnosti i dalekosežnosti, redovito preuzimane. Međutim, na temelju uvida u autograf te Stojkovićeve propovijedi smatram opravdanim i, štoviše, nužnim dovesti ih u pitanje te provjeriti njihovu utemeljenost. Prema mojem sudu, takvih je odredaba barem tri: 1) da se u Stojkovićevoj propovijedi nalazi inicijativa za osnivanjem *studiума generale*, prve takve ustanove na hrvatskoj obali Jadrana (Šanjek); 2) da je Stojkovićeva propovijed miljkaz hrvatske filozofske tradicije (Martinović); 3) da je Stojkovićeva propovijed označila početak hrvatske renesanse (Martinović). U ovom potpoglavlju ispitat ću je li riječ o činjenicama ili tek o mitovima koje je znanstvena zajednica nekritički prihvatila i prenosila.

Iako skromnu a time i nedostatnu, pažnju dosadašnjih istraživača autografa Stojkovićeve propovijedi iz 1424. godine možemo zahvaliti i tome što su, kao što sam već naglasio, u njemu prepoznali važnost navodnog Dubrovčaninova prijedloga za osnivanjem obrazovne ustanove u Republici. Podsjetit ću na spoznaje koje su o tome donijela dvojica istraživača Stojkovićeva života i djela: Duda i Šanjek. Duda je tako zabilježio da je dubrovački dominikanac htio da se u Dubrovniku osnuje teološki studij, dok je Šanjek učestalo pronosio tezu o tome da je bila riječ o inicijativi za osnivanjem prvog *studiума generale* (sveučilišta) na hrvatskom tlu. Pritom naglašavam da se Šanjekova teza uvriježila među istraživačima Stojkovićeva života i djela, no ona je upitne točnosti. Za odgovore na pitanja o tome je li i kakvu ustanovu predložio svojim sugrađanima i bi li to, ukoliko je riječ o *studiumu generale*, doista bila prva takva ustanova u Hrvatā, valja najprije potražiti u autografu Stojkovićeve propovijedi.

Stojković se na kraju drugog dijela propovijedi, zahvalan na dobročinstvima Dubrovčanā koji su stipendirali njegove studije, odlučio nesebično i spremno staviti u službu dobrobiti rodnog grada, njegove slobode, hvale, časti, slave, napretka i uspjeha te utjehe svakog od njegovih građana.¹⁰⁷ Podsjećam na to da je upravo na tom mjestu svojim sugrađanima zauzvrat ponudio da im te zime onda kada i ondje gdje oni odluče rastumači ili pročita neki svetopisamski tekst na pučkom (hrvatskom) ili na književnom (latinskom) jeziku. Pritom ih je upozorio da se ne može sve što im je zamislio izložiti izraziti i riječima objasniti te da se ne može sve reći na narodnom jeziku, već se »iskazuje posebnim znakovima tome premudro namijenjenima«. ¹⁰⁸ Napomenuvši da bi tako odao dužno poštovanje državi i iskazao svoju zahvalnost, dubrovački je dominikanc svojim slušateljima ukazao na to da se, kako u starim vremenima tako i tada, u »plemenitim državama gotovo čitavog kršćanskog svijeta« najvećom čašću smatra upravo to da »svećenici i oni koji su zaduženi za božanske, svete stvari najbrižljivije podučavaju narod«, i to prije svega sabrane oce i državne službenike, »o svemu što se tiče religije, čestitosti, vrline i bogoštovlja«, kao što su to nekoć činili govornici u hramovima, a u njihovo su doba to činili za vrijeme crkvenih propovijedi ili kao predavači u gimnazijama i školama, dok su ih plemstvo i ostalo stanovništvo masovno pohodili da poduku s »najvećom marljivošću i poštovanjem, usredotočeno i skromno upije i razumije.«¹⁰⁹ Da je tome tako, nastavlja Stojković, mogu posvjedočiti oni koji su proputovali »plemenite države Italije«, jer, pita se Dubrovčanin retorički, što ima plemenitije i što ima časnije od »poduke u vrlinama i bogoštovlju«, posebice onih starijih koji zauzimaju istaknuto mjesto u društvu i pružaju primjer onima iz nižih društvenih slojeva i mladeži.¹¹⁰ No njegova ponuda nije stala na tome, već je Dubrovčanima predložio i konkretan sadržaj Svetog pisma koji bi im rastumačio. Dvoumeći se između Davidovih psalama i poslanica apostola Pavla, »preslavnog naučitelja« (»doctor gloriosissimus«), objasnio je da bi Davidu dao prednost zbog njegove kraljevske istančanosti, a Pavlu zbog njegove naučiteljske korisnosti.¹¹¹ Međutim, prednost je ipak dao Pavlu jer je on bio »izabrana posuda«, zbog njegova propovijedanja jasne i čiste istine, zbog njegove stroge discipline, zbog njegove velike ljubavi, te zbog neumorne poduke koju je

¹⁰⁷ Stoyci de Ragusio, »Erit tibi gloria« / Stojković, »Bit će ti na čast«, p. 308 / p. 309.

¹⁰⁸ Ibid., p. 308 / p. 309.

¹⁰⁹ Ibid., p. 310 / p. 311.

¹¹⁰ Ibid., p. 310 / p. 311.

¹¹¹ Ibid., p. 310 / p. 311.

svakodnevno pružao ljudima u crkvi za vrijeme liturgijskoga slavlja.¹¹² Nakon što je izložio prijedlog, svoju ponudu sugrađanima okončao je podlijeganjem njihovoj volji davanjem sadržaja, mjesta i vremena njima na izbor, dodavši da bez odlaganja već sljedećeg ponedjeljka može početi s izvršavanjem tog božanskog djela koje će im svima nedvojbeno biti na sadašnju i buduću čast.¹¹³

Iz Stojkovićeve se prijedloga može zaključiti da je kao izraz zahvalnosti Gradu na bezrezervnoj podršci njegovu studiju u inozemstvu ponudio teološku i etičku poduku kako starijih, istaknutih članova zajednice tako i dubrovačke mladeži. Iščitati se može i to da je smatrao da bi se izobrazbom istaknutih žitelja i mladeži ostvario sveobuhvatan utjecaj koji bi doprinio dobrobiti čitave dubrovačke komune. Međutim, Stojković nigdje ne govori da bi trebalo osnovati ustanovu u Dubrovniku, kao ni da bi ona trebala biti određenog oblika ili razine. Ostaje, dakle, odgovoriti na pitanja je li inicirao osnivanje obrazovne ustanove, zatim, ako je, bi li to bio *studium generale* i, ako bi, bi li to bila prva takva ustanova u Hrvatskoj?

Kao što sam ranije istaknuo, rodonačelnik ideje o tome da je Stojković svojom propovijedi inicirao osnivanje *studiuma generale* u Dubrovniku bio je Šanjek. Nejasno, međutim, ostaje na temelju čega je to zaključio, budući da dubrovački dominikanac, ponavljam, nigdje izriječno ne bilježi takvo što. Šanjek je taj zaključak implicirao već u članku koji je 1986. godine objavio s Ivicom Tomljenovićem, iz kojeg potječe prvi hrvatski prijevod dijela navodne Stojkovićeve inicijative, učitavajući sadržaj u zgradama da su neimenovani talijanski gradovi koje je uzeo kao ilustrativni primjer svoje inicijative bili sveučilišni.¹¹⁴ Dakle, jedino što je Šanjeka moglo nagnati na donošenje suda da je Stojković predložio osnivanje sveučilišta ili, kako ga je u kasnijim radovima oslovljavao, *studiuma generale* jest Dubrovčaninova tvrdnja da su se o koristima koje proizlaze iz etičke i teološke poduke mogli osvjedočiti oni koji su proputovali talijanske gradove. Šanjek je u svoj sud bio toliko uvjeren da je, počevši od 1991. godine, u svojim monografijama nakon obrazlaganja Stojkovićeve neuspješne inicijative redovito donosio podatke o prvom uspješnom

¹¹² Ibid., p. 310 / p. 311.

¹¹³ Ibid., p. 312 / p. 313.

¹¹⁴ Šanjek, Tomljenović, »Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj«, p. 57: »Onima koji su proslavili znamenite talijanske (sveučilišne) gradove bilo je jasno da nema ničeg odličnijeg, da ništa nije slavnije i časnije od gajenja kreposti i kulture.«

Da su Šanjek i Tomljenović učitali nepostojeći sadržaj Stojkovićeve inicijative, svjedoči i njihov prijepis Stojkovićeve autografa koji se nalazi u bilješci 20 na p. 57 istog članka: »<...> ut etiam hiis clare notum est qui Ytalie nobilissimas civitates [sic!] fuerunt perlustrati. Quid enim nobilius, quid gloriosus, quam virtutibus institui et cultura demonstratum, <...>«.

osnivanju *studiuma generale* u Zadru 1495. godine.¹¹⁵ Budući da je podatak o tome da je prvi *studium generale* u Hrvatskoj osnovan u Zadru 1495. godine zasigurno netočan, smatram opravdanim dovesti u pitanje i njegov zaključak o obrazovnoj ustanovi i njezinu obliku čije je osnivanje Stojković navodno predložio Dubrovčanima.

Istraživanja o prvom *studiumu generale* u Hrvatskoj intenzivirala su se u drugoj polovini 20. stoljeća. Ta istraživanja poduzela su petorica istaknutih hrvatskih dominikanaca: Franjo Šanjek, Stjepan Krasić, Marijan Biškup, Ivica Tomljenović i Tomo Vereš. Iako su njihova istraživanja nerijetko počivala na jednakim izvorima i oslanjala se jedno na drugo, podaci koji su iz njih proizašli međusobno se razlikuju i, posljedično, navode na različite zaključke. Šanjek je tako još 1966. godine u članku zabilježio da je osnivanjem Dalmatinske dominikanske provincije 1380. godine u zadarskom samostanu osnovana srednja škola »na kojoj se predavala filozofija i teologija od god. 1396.«, zatim da taj zadarski »provincijalni studij postaje 1553. generalnim studijem s pravom podjeljivanja naslova 'lektora'«, potom da su predavanja na tom studiju vrijedila »za postignuće viših akademskih titula bakalaureata i magisterijata« te da je ta »visoka škola« zatvorena »god. 1808. odredbom francuskih okupacionih vlasti.«¹¹⁶ Hrvatski dominikanac i povjesničar Stjepan Krasić u svojoj je pak doktorskoj disertaciji iz 1972. godine zabilježio podatke da je dalmatinska provincija svoj studij imala u Zadru barem od 1396. godine, zatim da je taj studij postao generalnim 8. prosinca 1495. godine, što je 1505. godine potvrdio general reda (vrhovni starješina) Vincenzo Bandelli (1435. – 1506.), te da je generalni kapitul (vrhovna skupština) Reda u Rimu 1553. godine naredio stroge uvjete stjecanja teoloških zvanja na tom studiju.¹¹⁷ Istraživanje koje je poduzeo i 1979.

¹¹⁵ Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. st.)* (1991), pp. 179–181.

Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.–20. st.)* (1996), pp. 328–335.

Šanjek, *Dominikanci i Hrvati: Osam stoljeća zajedništva (13.-21. stoljeće)* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2008), pp. 88–90.

¹¹⁶ Franjo Šanjek, »Dominikanci u našim krajevima: kratak osvrt na pojavu i apostolsko-kulturnu djelatnost dominikanac među Hrvatima«, *Bogoslovska smotra* 36/3–4 (1966), pp. 712–725, na p. 722.

¹¹⁷ Stephanus [Stjepan] Krasić, *Congregatio Ragusina Ord. Praed. (1487-1550)*, dissertatio ad lauream in Facultate S. Th[e]ologiae apud Pont. Univers. S. Thomae de Urbe (Romae: ad S. Sabinae, 1972), p. 118: »Provincia Dalmatiae saltem ab a. 1396 studium proprium Iadrae (Zadar) habebat, in quo fratres totius provinciae addiscebant. Idem studium die 8 decembris 1495 fuit factum generale, quod magister generalis Vincentius Bandelli a. 1505 confirmavit. A capitulo generali a. 1553 Romae celebrato ordinatu mest, ut ine odem studio bacchalaurei provinciae Dalmatiae sententias pro forma et gradu magisterii in theologia quattuor annos legere possent,

godine objavio hrvatski dominikanac, profesor teologije i liturgičar Marijan Biškup (1939. – 2018.) blisko je Šanjeku i temelji se na njegovim spoznajama. Zato Biškup u njemu nudi podatke da je najpoznatija samostanska škola bila ona u Zadru i da su se na njoj »od 1396. godine predavale filozofija i teologija«, a da je posebnom odredbom dominikanskog generalnog kapitula iz 1553. godine »zadarski provincijalni studij« prerastao u »*studium generale* s pravom dodjeljivanja naslova ‘lector’« te da su predavanja na tom studiju vrijedila »za postignuće viših akademskih naslova bakalaureata i magisterija.«¹¹⁸ No dva desetljeća od Šanjekova istraživanja, točnije 1986. godine, autorski je dvojac Šanjek-Tomljenović zabilježio da je »zadarska samostanska škola uzdignuta <...> u red svečanog studija (1396) koji s vremenom postaje opći studij (1553) s pravom podjeljivanja naslova bakalaureata, licencijata i lektorata iz teologije« te da zadarski opći studij »na kojem su podjednako zastupljene ‘slobodne vještine’ i teologija, nesumnjivo pripada redu prvih visokoškolskih ustanova u Hrvatskoj.«¹¹⁹ Šesnaest godina nakon obrane svoje disertacije, Krasić 1987. godine objavljuje članak u cijelosti posvećen zadarskom dominikanskom studiju. U njemu je zapisao da je studij u Zadru bio provincijski, što proizlazi iz »odredbe generala dominikanskog reda Rajmunda iz Capue (1380–1399) od 14. lipnja 1396, u kojoj naređuje da se u zadarskom samostanu osnuje provincijski studij za Provinciju Dalmaciju, ostavivši pri tom njezinom provincijalu i njegovim vijećnicima da se pobrinu za profesore«, zatim da ga je 8. prosinca 1495. godine general dominikanskog reda Joachim Turriani »proglasio generalnim, imenovavši odmah trojicu njegovih glavnih profesora«, potom da o uspješnom djelovanju studija svjedoči »odluka generala reda Vincenza Bandellija od 15. svibnja 1505. kojom je potvrdio odluku svog prethodnika o proglašenju tog studija generalnim«, ali da je pravo priznanje uspješnosti studij »doživio pedesetak godina kasnije, kad mu je bila priznata povlastica podjeljivanja doktorata ili magisterija iz teologije«, što se zbilo 1553. godine kada je generalni kapitul u Rimu broj generalnih studija na kojima se može postići doktorat »proširio na još dva generalna studija: na kölnski za Njemačku provinciju i zadarski za Dalmaciju.«¹²⁰ Krasić je i tom prigodom izložio posebne i stroge uvjete koje

---

ita tamen, ut — antequam ad gradum bacchalaureatus promoverentur — octo saltem annos artes vel theologiam legerent.«

¹¹⁸ Marijan Biškup, »Teološke škole u Hrvatskoj prije osnutka zagrebačkog sveučilišta (1669)«, *Croatica christiana periodica: časopis instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu* 3/3 (1979), pp. 51–61, na p. 57.

¹¹⁹ Šanjek, Tomljenović, »Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj«, p. 54.

¹²⁰ Stjepan Krasić, »Filozofsko-teološki studij dominikanskog reda u Zadru (1396–1806)«, *Zadarska revija: časopis za kulturu i društvena pitanja* 36/1–2 (1987) pp. 3–42, na pp. 15–16.

bakalareusi moraju ispunjavati za stjecanje doktorata na zadarskom generalnom studiju jer, za razliku od kölnskog, nije bio »inkorporiran ni u jedno općepriznato evropsko sveučilište«, ali je mogućnošću dodjeljivanja doktorata bio »izjednačen s najpoznatijim učilištima dominikanskog reda u Evropi« te mu je »priznat status samostalnog fakulteta.«¹²¹

Dakle, iz istraživanja koja su do 1987. godine poduzeli Šanjek, Krasić, Biškup i Tomljenović dolazimo do nejasnih podataka. Točnije, podaci koje su nudili Šanjek, Biškup i Tomljenović govore da je u Zadru 1396. godine osnovana ili srednja škola na kojoj su se predavale filozofija i teologija ili provincijalni studij ili samostanska škola koja je tada prerasla u svečani studij, te da je 1553. godine jedna od tih ustanova u Zadru (srednja škola, samostanska škola, provincijalni studij ili svečani studij) prerasla u opći ili generalni studij. Na suprotnoj se strani nalaze podaci koje dotad dosljedno iznosi Krasić: 1396. godine u Zadru osnovan je provincijski studij, koji je 1495. godine prerastao u generalni studij na kojem je od 1553. godine omogućeno stjecanje doktorata uz stroge uvjete. Međutim, Šanjek je svoje mišljenje u međuvremenu promijenio pa je, kako sam već ranije istaknuo, od 1991. godine uz opis Stojkovićeve neuspjelog navodnog pokušaja osnivanja *studiuma generale* u Dubrovniku redovito izlagao podatke o zadarskom kao prvom *studiumu generale* u Hrvatskoj. Oslanjajući se na spoznaje iz svojih, Tomljenovićevih, Biškupovih, ali i Krasićevih istraživanja, Šanjek je tada donio podatke da prvo sveučilište u Hrvatskoj »datira od 8. XII. 1495., kada je dominikanski 'studium solemne', koji u Zadru djeluje od 14. VI. 1396. uzdignut u red evropskih 'studia generalia' sa svim sveučilišnim pravima i povlasticama.«¹²²

Najveći doprinos konačnom rasvjetljavanju pitanja prvog *studiuma generale* u Hrvatskoj nesumnjivo su dali Tomo Vereš u monografiji i Stjepan Krasić u članku i monografiji iz 1996. godine. Najprije je Tomo Vereš (1930. – 2002.), dominikanac te filozofski i teološki pisac, u monografiji povodom, prema njegovu mišljenju, 600. obljetnice općeg ili generalnog učilišta u Zadru pomno rastumačio dokument iz 1396. godine u kojem general dominikanskog reda »naređuje osnivanje teološkog učilišta u zadarskom samostanu« što je dokaz da se radi »zapravo o osnivanju 'općeg učilišta' (studium generale), odnosno sveučilišta«, jer »general Reda ne osniva provincijalna učilišta« već u »nadležnost generala Reda i Općeg zbora (Capitulum generale) koji on saziva« spada

¹²¹ Krasić, »Filozofsko-teološki studij dominikanskog reda u Zadru (1396–1806)«, pp. 16–17.

¹²² Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. st.)* (1991), p. 179. Isto vidi u: Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.–20. st.)* (1996), p. 329.

osnivanje općih učilišta.¹²³ Vereš se tom prigodom razračunao i sa Šanjekovim tvrdnjama, rekavši da se u generalovu dokumentu »nigdje <...> ne spominje nikakav ‘provincijalni studij’ (studium provinciale), ni ‘svečano učilište’ (studium solemne), kako neki uporno ponavljaju«, već da se spominje »izrijekom ‘učilište teologije’ (studium theologiae), što današnjim jezikom rečeno znači: teološki fakultet.«¹²⁴ Na temelju dokumenta Rajmunda iz Capue, Vereš je, kako ga sâm ocjenjuje, izveo »neosporan znanstveni zaključak« da je taj general dominikanskog reda dokumentom iz 1396. godine »utemeljio teološki fakultet u zadarskom samostanu«, koji je »prema propisima dominikanskoga visokog školstva dodan već prethodno postojećem filozofskom fakultetu s kojim je zajedno postao prvo hrvatsko sveučilište.«¹²⁵ Dakle, Vereš je upozorio na to da propisi dominikanskog reda po pitanju organizacije visokog školstva podrazumijevaju da se teološki studij može osnovati tek kao nadgradnja na filozofski studij i iz toga zaključio da je filozofski studij već postojao a da ga je osnivanje teološkog studija upotpunilo i učinilo prvim hrvatskim sveučilištem.

Ni Krasić nije ostao neokrznut Verešovim perom. Naime, utemeljeno je preispitao nekoliko Krasićevih pretpostavki vezanih uz odgovor na pitanje zašto bi general Reda Joachim Turriani zadarski studij proglasio generalnim 1495. kad je on već taj status uživao od 1396. godine, očekujući da će Krasić i na to pitanje dati odgovor u tada već najavljenom i iščekivanoj monografiji. Vereševu je tumačenje bilo da se Turrianijevom dokumentom ponovno uspostavio opći studij koji je bio privremeno ukinut zbog najezde Turaka i razmjera »kataklizme koja se sručila na zadarsko područje 1468. i 1482. godine« i da je, nakon što su se »prilike u zadarskom području između 1481. i 1499. smirile«, Turriani ocijenio da »opće učilište može nastaviti s radom u zadarskom samostanu.«¹²⁶ Bandellijeva službena potvrda rada zadarskog općeg učilišta iz 1505. godine bila je, tumači dalje Vereš, »nagovještaj da će dominikansko sveučilište u Zadru <...> biti uzdignuto na najviši stupanj povlaštenih sveučilišta (universitas privilegiatae) koja imaju pravo podjeljivati akademske naslove magisterija i doktorata«, što se uostalom i ostvarilo 1553. godine »kada ga je Opći zbor Reda uvrstio u red znamenitih europskih sveučilišta.«¹²⁷ Vjerojatno potaknut Vereševom monografijom, Krasić je u članku iz 1996. godine zabilježio da je Rajmund iz Capue 1396. godine »odredio da se i u Zadru osnuje generalno

¹²³ Tomo Vereš, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807): prvo hrvatsko sveučilište* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1996), p. 30.

¹²⁴ Vereš, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807): prvo hrvatsko sveučilište*, p. 31.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 37.

¹²⁶ *Ibid.*, pp. 46–47 i 49.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 50.

učilište«, pojasnivši u bilješci da ispravlja svoj krivi zaključak iz 1987. godine da se »radi o provincijalnomu, a ne generalnom učilištu.«¹²⁸ Osim toga, ondje je prihvatio i Vereševe teze o tome da je to zadarsko učilište »tijekom XV. st. <...> prestalo s radom«, zbog čega ga je 1495. godine Turriani bio »prisiljen ponovno ustanoviti«, te onu da je to generalno učilište postiglo najveće priznanje 1553. godine kada mu je »generalni kapitul reda u ime pape dodijelio povlasticu davanja najviših akademskih naslova bakalaureata i doktorata priznavši mu na taj način naslov povlaštenog sveučilišta (*universitas approbata*).«¹²⁹

Rasplet i konačno rasvjetljavanje istine oko zadarskog *studiuma generale* jamačno pruža Krasićeva pozamašna monografija iz 1996. godine u kojoj na 999 stranica obuhvaća i proširuje sva dotadašnja istraživanja te zaključke potkrepljuje obiljem izvorne arhivske građe. Ponovnom analizom odredbe Rajmunda iz Capue, Krasić je ustanovio da je taj general reda 14. lipnja 1396. godine »asignirao« (»doznačio« ili »premjestio«), umjesto »ustanovio«, »osnovao« ili »utemeljio«, teološko učilište u Zadru iz albanskog lučkog grada Drača, čime je zadarsko učilište zasigurno postalo generalno jer generali reda nikada nisu osnivali provincijalna učilišta.¹³⁰ Složio se s Vereševim tumačenjem da je zadarsko generalno učilište s djelovanjem prestalo zbog turskih razaranja i pustošenja u »8. ili 9. desetljeću XV. st.«, a general je reda Turriani 8. prosinca 1495. godine »naredio da se ponovno otvori Generalno učilište.«¹³¹ Zadarsko generalno učilište dobilo je najveće priznanje stjecanjem povlastice »podjeljivanja bakalaureata i doktorata« 1553. godine kada mu je opći zbor reda u Rimu, i to na raniju preporuku generala reda Francesca Romea (? – 1552.), dodijelio »naslov povlaštenog generalnog učilišta ili sveučilišta (*universitas approbata*).«¹³²

Zbog kolikoće i kakvoće materijalnih dokaza koje je u njoj pružio, Krasićeva je monografija konačno rasplela oveće podatkovno klupko i pozicionirala zadarsko generalno učilište osnovano 14. lipnja 1396. godine na čelnu poziciju

¹²⁸ Stjepan Krasić, »Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX. st.«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 22/1–2(43–44) (1996), pp. 9–116, na pp. 65–66 i u bilješci 272.

Krasić isti ispravak uvrštava i u monografiju iz 1996. godine: Stjepan Krasić, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396–1807* (Zadar: Filozofski fakultet, 1996), p. 304, bilješka 34.

¹²⁹ Krasić, »Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX. st.«, p. 67.

¹³⁰ O asignaciji generalnog učilišta u Zadru vidi: Krasić, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396–1807*, pp. 302–313.

¹³¹ *Ibid.*, pp. 313–315.

¹³² *Ibid.*, pp. 318 i 321–322.

visokog obrazovanja u Hrvatskoj. Usprkos tome, Šanjek nije uvrštavao niti Vereševe ni Krasićeve zaključke u svoje monografije, premda je s rezultatima njihovih istraživanja bio itekako dobro upoznat. U to se, primjerice, moguće uvjeriti uvidom u njegovu monografiju iz 2008. godine u kojoj je, ustrajući u tezi da je zadarsko učilište iz provincijalnog promovirano u generalno učilište sa sveučilišnim pravima i povlasticama 8. prosinca 1495. godine, u bilješkama otvoreno dao do znanja svoju upoznatost sa spoznajama dvojice subrača.¹³³

Teza o tome da je Stojković inicirao osnivanje dubrovačkog općeg ili generalnog učilišta i o tome da bi ono bilo prvo u Hrvatskoj valjana je, dakle, jedino prema Šanjekovim uvjerenjima jer je za njega zadarsko osnovano 1495. godine. Sudeći prema tome da osnivanje generalnog učilišta prema propisima dominikanskog reda, kako tvrde Vereš i Krasić, spada u ovlasti generala reda ili generalnog kapitula, čini se da Stojković nije niti mogao inicirati njegovo osnivanje u Dubrovniku. Čak i da je mogao, potencijalno dubrovačko generalno učilište zasigurno ne bi bilo prvo na hrvatskom tlu, budući da je, kako su dokazali Vereš i Krasić, zadarsko osnovano 1396. godine. Kako je moguće da dominikanac i povjesničar kakav je bio Šanjek nije bio upoznat s procedurom osnivanja generalnih studija u vlastitom redu? Zašto nije uvažavao rezultate istraživanja koja su poduzeli Krasić i Vereš? Može li se uopće vjerovati njegovoj prosudbi da bi ustanova čije je osnivanje Stojković 1424. godine navodno inicirao bila *studium generale*? Prema mojem sudu, za odgovor na to pitanje presudno je ustanoviti što je i kakve naravi generalno učilište i što je potrebno za njegovo osnivanje, kao i, kako smo vidjeli na primjeru zadarskog, utvrditi je li i kakva visokoobrazovna ustanova već postojala u Dubrovniku u vrijeme Stojkovićeva posjeta.

Prema mojoj procjeni, pouzdane i iscrpne informacije o tome što je i kako se osniva opće ili generalno učilište (*studium generale*) te kakve je ono naravi ponovno je moguće doznati iz monografija koje su objavili Vereš i Krasić. Vereš je vrlo precizno i koncizno naveo temeljna obilježja tih obrazovnih ustanova.

¹³³ Šanjek, *Dominikanci i Hrvati: Osam stoljeća zajedništva (13.-21. stoljeće)*, p. 88, bilješka 161: »Ocu Stjepanu Krasiću, uglednom povjesničaru i profesoru na papinskom sveučilištu *Angelicum* u Rimu dugujemo objavu vrijednih dokumenata iz kojih se razaznaje da je 1396. utemeljen zadarski studij za potrebe novoosnovane Dalmatinske dominikanske provincije, koji je odlukom Joakima Turrianija, naučitelja Reda braće propovjednika, 1495. uzdignut u red generalnih studija sa sveučilišnim pravima i povlasticama.«; p. 89, bilješka 163: »U zadnjem desetljeću 20. stoljeća dominikanski generalni studij u Zadru pobudio je iznimnu pažnju istraživača najrazličitijeg spektra. Podsjećamo na iscrpan rad Stjepana Krasića (*Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili 'Universitas Jadertina' 1396–1807*, Zadar, 1996., str. 1–999). <...> Korisna je i manja studija dominikanca Tome Vereša, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396.–1807.)*, Zagreb, 1996.«

Naime, izdvojio je sljedeća tri obilježja koja odlikuju svako opće učilište: 1) ono je »najviša obrazovna ustanova na kojoj se može steći i unaprijediti *opće znanje* svih tada postojećih znanosti, osobito filozofije i teologije«, budući da su one »po svojoj naravi sveobuhvatne jer teže za spoznajom svekolike zbiljnosti«; 2) ono je »otvoreno prema studentima i profesorima *svih narodnosti* bez ikakve nacionalne diskriminacije« i nužno je »međunarodnog obilježja«; 3) ono je »otvoreno prema *najširoj javnosti*« i mogu ga pohađati »ne samo klerici, dakle svjetovni svećenici i redovnici, nego i svjetovnjaci, građani bilo kojega staleža«, a ne samo »sinovi bogatih plemića, nego i siromašnoga puka za čije se školovanje većinom brinula Crkva«, što znači da na njemu mogu studirati »svi ljudi koji imaju znanstvene preduvjete i sposobnosti za tu vrstu visokoga školstva.«¹³⁴ Znači, opća učilišta bila su ustanove koje su se nalazile na vrhu obrazovne hijerarhije, a svoj naziv 'opće' u prvom redu duguju obuhvatnosti filozofskog i teološkog znanja koje su pružale, zatim nacionalnoj uključenosti i međunarodnosti te, naposljetku, otvorenosti svim društvenim skupinama primjerenih sposobnosti, neovisno o staleškoj ili ideološkoj pripadnosti. Ta su »učilišta za sve«, što pak doznajemo od Krasića, »u načelu imali pravo osnivati samo pape i carevi ili pak oni na koje su oni to pravo prenijeli«, a u dominikanskom je redu to pravo imala »samo vrhovna uprava koju su tvorili opći zborovi i vrhovni starješine ili generali reda kao papini povjerenici«, zbog čega su ta učilišta »uživala puno crkveno priznanje na području cijele Katoličke crkve.«¹³⁵ Dominikanski red razlikovao je tri vrste generalnih učilišta (generalno filozofsko učilište, generalno učilište umijeća, generalno teološko učilište), a akademski naslovi koji su se na njima mogli steći bili su lektorat (*lectoratus*), bakalaureat (*baccalaureatus* ili *bacchalaureatus*) te doktorat (*doctoratus*) ili magisterij (*magisterium*).¹³⁶ Važno je dodati da su uvjeti za postizanje akademskih naslova na generalnim filozofskim učilištima bili slični kao i na teološkima, no na njima nije postojala mogućnost stjecanja doktorata ili magisterija, jer, iako su filozofija i teologija »u Dominikanskom redu išle ukorak«, studij filozofije »uvijek je prethodio studiju teologije.«¹³⁷ Dakle, dominikanska opća ili generalna učilišta (*studia generalia*), na kojima su se mogle izučavati filozofija, slobodna umijeća i teologija, mogli su osnivati isključivo generalni kapituli ili generali reda, a samo su teološka učilišta imala pravo dodjele najviših akademskih naslova.

¹³⁴ Vereš, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807): prvo hrvatsko sveučilište*, p. 9.

¹³⁵ Krasić, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*, p. 137.

¹³⁶ O vrstama i obilježjima generalnih učilišta, kao i o akademskim naslovima koji su se na njima mogli steći vidi: *Ibid.*, pp. 56–74, 137–154 i 172–192.

¹³⁷ *Ibid.*, p. 138.

Koje su obrazovne ustanove postojale u Dubrovniku Stojkovićeova vremena i u vrijeme njegova posjeta? Podatke o tome možemo doznati iz, primjerice, Šanjekovih i Krasićevih istraživanja. No podaci koje nude ta dvojica istraživača ponovno se međusobno razlikuju. Šanjek je tako u svojem radu iz 1966. godine zabilježio da je u dubrovačkom samostanu postojala »kroz stoljeća na daleko poznata samostanska škola, koja je dala mnogo učenih i izobraženih redovnika, pripadnika svjetovnog klera i svjetovnjaka«, zatim da je 1626. godine vikar dubrovačke kongregacije Rajmund Zamanja (Rajmund Džamanjić, 1587. – 1647.) u dubrovačkom samostanu osnovao »školu za humanističke nauke«, potom da je u Dubrovniku »god. 1858. otvoren provincijalni studij«, koji je »1886. odlukom generala reda promaknut na generalni studij« i koji je prestao djelovati s radom nakon Prvog svjetskog rata da bi kasnije bio »opet obnovljen godine 1931. pod nazivom Visoka dominikanska bogoslovska škola.«¹³⁸ Krasić je, primjerice, u radu iz 1987. godine zabilježio da je dubrovački samostan osnovan 1225. godine, zatim da se 1491. godine spominje dubrovačka samostanska škola koju su »osim samih dominikanaca, pohađali i vanjski đaci« te da su dominikanci »g. 1626. otvorili <...> prvu javnu gimnaziju za poučavanje dubrovačke mladeži, jednu od starijih srednjih škola na hrvatskom području.«¹³⁹ U radovima iz 1991. i 1997. godine Šanjek donosi podatke o tome da dominikanci »1225/26. stižu i u Dubrovnik« i da u »novosnovanom dubrovačkom samostanu najprije organiziraju opći studij 'slobodnih vještina' (*Artes liberales*)«, dodajući da dominikanci u samostanima u Dubrovniku i na Lopudu imaju »škole otvorenog tipa u kojima poučavaju mladež u gramatici, logici i humanističkim znanostima«, zatim da 1487. godine »škola dubrovačkih dominikanaca postaje 'studium solemne'«, te da su, oslanja se Šanjek na Krasića, početkom 17. stoljeća otvorili »prvi javni licej (gimnaziju) za poučavanje dubrovačke mladeži.«¹⁴⁰ U dubrovačkom je samostanu, tvrdi Krasić u članku iz 1996. godine, »pored gramatičke škole, već krajem XIV. st. postojalo filozofijsko-teološko učilište«, što je potkrijepio odlukama generala reda o imenovanju nekolicine tamošnjih lektora, a to je samostansko učilište »u XVI. st. preraslo u pokrajinsko filozofijsko-teološko

¹³⁸ Šanjek, »Dominikanci u našim krajevima: kratak osvrt na pojavu i apostolsko-kulturnu djelatnost dominikanac među Hrvatima«, pp. 722 i 723.

¹³⁹ Krasić, »Filozofsko-teološki studij dominikanskog reda u Zadru (1396–1806)«, pp. 12 i 13–14.

Krasić slične podatke donosi i u svojoj doktorskoj disertaciji, u kojoj tvrdi da je dubrovački samostan osnovan oko 1225. godine i da se dubrovačka samostanska škola spominje 1491. godine: Krasić, *Congregatio Ragusina Ord. Praed. (1487-1550)*, pp. 38 i 118.

¹⁴⁰ Šanjek, »Studij egzaktnih i prirodnih znanosti u povijesti dubrovačkih dominikanaca«, pp. 162, 166, bilješke 19 i 169. Usp. Šanjek, »The Studies of Exact and Natural Sciences in the History of the Dubrovnik Dominicans«, pp. 11, 17, bilješke 19 i 21.

učilište Dubrovačke kongregacije«. ¹⁴¹ To dubrovačko samostansko učilište, nastavlja Krasić istom prigodom, »prvi se put spominje g. 1534.«, no može se »razložno pretpostaviti da je ono postojalo već u XV. st.« i da su se na njemu predavale filozofija i teologija tijekom čitavog 17. stoljeća. ¹⁴² Prema Krasićevim spoznajama, dubrovačka se kongregacija »krajem XV. ili najkasnije početkom XVI. st. dobrovoljno odrekla bakalaureatskih i magistarskih naslova za svoje članove« pa je lektorski naslov »isključivo bio najviši akademski naslov koji se od tog vremena mogao sresti u povijesti Dubrovačke kongregacije.« ¹⁴³ Krasić je iz izvještaja koji je dubrovačka kongregacija sredinom 18. stoljeća poslala u Rim zaključio da je obujam školskih predavanja i nastavni program na tom dubrovačkom učilištu podrazumijevao »samo osnovni ili 'materijalni' tečaj koji je obuhvaćao sva tri stupnja: gramatički, filozofski i teološki« koji su bili otvoreni »kako za biskupijske klerike tako i za svjetovnjake.« ¹⁴⁴

Iz Šanjekovih se monografija od 1991. do 2008. godine ne doznaje mnogo o visokom obrazovanju u Dubrovniku, izuzev već ranije spominjanih tvrdnji da je Stojković 1424. godine inicirao prvi *studium generale* u Hrvatskoj. Međutim, to se ne može reći za Krasićevu monografiju iz 1996. godine, koja obuhvaća i premašuje spoznaje koje je izložio u članku ranije iste godine. Ta monografija, prema mojem sudu, nudi najpodrobnije podatke o dubrovačkom dominikanskom obrazovanju sve od osnivanja tamošnjeg samostana u prvoj polovini 13. stoljeća. Dubrovački dominikanski samostan osnovan je oko 1225. godine i, premda Dubrovnik nikada nije bio sjedište Dalmatinske provincije niti je do 19. stoljeća imao generalno učilište, uživao je velik ugled. ¹⁴⁵ Taj hrvatski povjesničar izložio je podatke i o tome da je u Dubrovniku osnovana prva javna škola 6. ožujka 1333. godine, otkad datira odluka Malog vijeća o unajmljivanju učitelja gramatike Nikole iz Verone da »podučava gradsku mladež čitanju, pisanju, gramatici i drugim znanostima.« ¹⁴⁶ Takve su se škole, napominje Krasić, isprva nazivale gramatičkima, a potom se, nakon što su u vrijeme humanizma uvedeni novi predmeti poput retorike i filozofije, počinju zvati i humanističkima. ¹⁴⁷ Čini se, dakle, utemeljenom tvrdnja Zdenke Janeković Römer da su dubrovačke vlasti »još od početka 14. stoljeća vodile brigu o javnoj školi, u interesu svojih

¹⁴¹ Krasić, »Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX. st.«, p. 51.

¹⁴² Ibid., p. 62.

¹⁴³ Ibid., p. 63.

¹⁴⁴ Ibid., p. 64.

¹⁴⁵ Krasić, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*, pp. 246 i 250–251.

¹⁴⁶ Ibid., p. 228 i bilješka 46.

¹⁴⁷ Ibid., p. 229.

građana«, dok je u 15. stoljeću zbog naglog bogaćenja dubrovačke vlastele i pučana nastalo »plodno tlo za duhovni preobražaj grada« jer su i trgovci shvatili »značenje uzornog latinizeta i retorske vještine« te »prihvatili humanističke vrline znanja, ljubavi i ljepote i investirali u svoja uvjerenja kao organizatori i sponzori humanizma.«¹⁴⁸ O tom 'duhovnom preobražaju' grada nesumnjivo svjedoči i, kako je zamijetila Janeković Römer, spis o umijeću trgovanja koji je dubrovački renesansni mislilac Benedikt Kotruljević (oko 1416. – 1469.) dovršio 1458. godine i u njemu kritizirao stanje obrazovanosti ondašnjih trgovaca te zagovarao strukovnu naobrazbu njihovih sinova, ali i naobrazbu koja se odnosi na umijeća trivija kako za stasale trgovce tako i za njihovu mušku i žensku djecu.¹⁴⁹ Tome treba dodati činjenicu da je Kotruljević u svojem filozofijom prožetom spisu oslikao optimalnog trgovca u skladu s renesansnim idealom svestrano obrazovana čovjeka (*homo universalis*), čije bi obrazovanje trebalo uključivati i, primjerice, filozofiju, astrologiju, teologiju i pravo.¹⁵⁰ Novonastale

¹⁴⁸ Janeković-Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu«, pp. 14 i 15. Isto vidi i u: Zdenka Janeković-Römer, »Čast i glas grada Dubrovnika i njegova slavitelja Filipa de Diversisa«, u: Filip de Diversis, *Sabrana djela. Opis Dubrovnika, Govori u slavu kraljeva*, transkripcija i prijevod s latinskog Zdenka Janeković-Römer, predgovori Zdenka Janeković-Römer, Vladimir Stipetić (Zagreb: Dom i svijet, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007), pp. [11]–33, na pp. 14 i 15. Usp. Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, pp. 48 i 49.

¹⁴⁹ Janeković-Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu«, pp. 15–16. Isto vidi i u: Janeković-Römer, »Čast i glas grada Dubrovnika i njegova slavitelja Filipa de Diversisa«, p. 15. Usp. Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, p. 49.

¹⁵⁰ Benedetto Cotrugli, »Libro del arte dela mercatura«, libro III, capitolo 3 / Benedikt Kotrulj, »Knjiga o vještini trgovanja«, knjiga III, poglavlje 3, u: Benedikt Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, priredila i prevela Zdenka Janeković Römer (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski računovođa, 2009), pp. 248–254 [ff. 64r–67r], na pp. 253–254 [ff. 66v–67r] / pp. 440–444, na pp. 443–444.

O filozofskom sadržaju Kotruljevićeva spisa o umijeću trgovanja vidi, primjerice, u: Ivica Martinović, »Benedikt Kotruljević (1)«, *Zbor* 4, br. 2(29), prilog u: *Mi list mladih: glasilo katoličke mladeži* 18 (ožujak, 1994), br. 3, pp. 9a–9d; Ivica Martinović, »Benedikt Kotruljević (2)«, *Zbor* 4, br. 3(30), prilog u: *Mi list mladih: glasilo katoličke mladeži* 18 (travanj, 1994), br. 4, pp. 9a–9d; I. [Ivica] M. [Martinović], »Benedikt Kotruljević«, pp. 56–57; »Benedikt Kotruljević«, pp. 108–109, u: Greta Pifat Mrzljak (autorica izložbe), *Znanost u Hrvata: prirodoslovlje i njegova primjena / Centuries of Natural Science in Croatia: Theory and Application*, [sv. 1], katalog izložbe održane od lipnja do listopada 1996. godine u Muzejskom prostoru Muzejsko galerijskog centra na Jezuitskom trgu u Zagrebu (Zagreb: Muzejsko galerijski centar, 1996); Ljerka Schiffler, »Praktično-etička dimenzija 'savršena trgovca' B. Kotruljevića«, u: Vladimir Stipetić (ur.), *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević: hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, međunarodni znanstveni skup,

okolnosti i potrebe dovele su dubrovačke vlasti do toga da su, dodaje Janeković Römer, »1433. godine uveli drugi školski stupanj, koji su povjerali humanistički obrazovanim učiteljima«, čime je Dubrovnik »uz pragmatičnu i jednostavnu trgovačku obuku« dobio i »gramatičko-retoričku školu koja se temeljila na poučavanju trivija.«¹⁵¹ Dužnost rektora te škole obnašao je od 1435. godine talijanski humanist i pedagog Filip de Diversis iz Luce (početak 15. stoljeća – 1452?), koji je, bilo iz subjektivnih bilo iz objektivnih pobuda, izrazio svoje razočarenje zatečenim stanjem obrazovanosti i uljudbe žitelja dubrovačke komune.¹⁵² Zahvaljujući de Diversisovu opisu Dubrovnika, raspoložemo podacima

---

Dubrovnik 17–19. X. 1996. Radovi o životu i djelu Benedikta Kotruljevića, knjiga 1. (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i »Hrvatski računovođa«, 1996), pp. 161–169; Ljerka Schiffler, »Etičko-humanistička misao Benedikta Kotruljevića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 22 (1996), pp. 117–142; Ivica Martinović, »Književni žanrovi hrvatskih filozofa od Stojkovića do Boškovića«, u: Fedora Ferluga Petronio (a cura di), *Introduzione allo studio della lingua, letteratura e cultura croata / Uvod u studij hrvatskoga jezika, književnosti i kulture / Uvod u študij hrvškog jezika, literature in kulture* (Udine: Forum, 1999), pp. 107–116, na pp. 107–108; Ivica Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 69–151, na pp. 73–74; Ivica Martinović, »Benedikt Kotruljević«, u: Neven Budak (osmislio i uredio), *Croatia: HR – Hrvatski udio u svjetskoj baštini*, [sv. 1] (Zagreb: Profil international, 2007), pp. 170–175; [Ivica Martinović], »Benedikt Kotrulj«, u: Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), pp. 13–17; [Davor Balić], »Benedikt Kotruljević o trgovčevim vrlinama«, u: Davor Balić, *Hrvatska renesansna etika*, magistarski rad iz filozofije obranjen 20. prosinca 2004. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Voditelj: Ante Čović (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004), pp. 3–11; Marita Brčić, »Kotruljevićev nauk o pravednu trgovcu: podudarnosti i razlike s Aristotelovim poimanjem pravednosti«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 11 (Križevci, 2009), pp. 135–143; Davor Balić, »Filozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću trgovanja«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 14 (Križevci, 2012), pp. 205–271; Demian Papo, *Filozofska sastavnica u spisima Benedikta Kotruljevića*, doktorski rad iz filozofije obranjen 9. ožujka 2020. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Mentor: Davor Balić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020), X + 233 pp. doi: <https://doi.org/10.17234/diss.2020.8584>; Davor Balić, Demian Papo, »Resemblance of Benedetto Cotrugli's and Aristotle's Lists of Ethical Virtues«, *Synthesis philosophica* 74/2 (2022), pp. 327–352. doi: <https://doi.org/10.21464/sp37204>.

¹⁵¹ Janeković-Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu«, p. 15. Isto vidi i u: Janeković-Römer, »Čast i glas grada Dubrovnika i njegova slavitelja Filipa de Diversisa«, p. 15. Usp. Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, p. 49.

¹⁵² Ibid., p. 16. Isto vidi i u: Janeković-Römer, »Čast i glas grada Dubrovnika i njegova slavitelja Filipa de Diversisa«, p. 15. Usp. Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, p. 49–50.

o tome da se na njegovu inicijativu uspostavila školska zgrada u katnici koja je dotad služila za skladištenje oružja, ali ne i podacima o nastavnom programu.¹⁵³ Iako je humanistima koji su preuzeli vođenje škole nakon de Diversisa pošlo za rukom da u program unesu »humanističke književne studije i grčki jezik«, škola je, misli Janeković Römer, »potpuni program trivija i kvadrivija <...> dobila tek 1557. godine.«¹⁵⁴ U sredini kakva je bila dubrovačka bilo je, oslanjam se ponovno na Krasića, »prirodno da prije ili kasnije gramatička škola preraste u srednju školu ili gimnaziju«, a neposredan povod njezinu osnivanju dao je »jedan talijanski učitelj, koji je g. 1626, predajući u gradskoj gramatičkoj školi, pokušao širiti svoja kalvinistička vjerska uvjerenja«, nakon čega je protjeran iz grada, a dubrovačka je vlast školu »povjerala dominikancima« i brigu o njoj preuzeo je generalni vikar kongregacije Rajmund Zamanja koji je »po ugledu na suvremene napredne škole u zapadnoj Europi, u svom samostanu otvorio prvu javnu gimnaziju u Dubrovniku ili drugu po starini na hrvatskom tlu.«¹⁵⁵ Tri desetljeća nakon, točnije 1658. godine, nastavu u gimnaziji preuzeli su, prema spoznajama hrvatskog povjesničara Ive Perića (1930. – 2018.), isusovci i u novosagrađenoj školskoj zgradi 1684. godine uspostavili takozvani Collegium Ragusinum, dok su nakon ukinuća isusovačkog reda 1773. godine nastavu najprije preuzeli »domaći svećenici« da bi 1777. godine ona bila »povjerena pijaristima (skolopima)«, a Collegium prestao s djelovanjem 1806. godine kada je francuska vojska zaposjela zgradu i pretvorila je u »svoju vojnu bolnicu.«¹⁵⁶ U dubrovačkom dominikanskom samostanu također je postojala gramatička škola, a u njoj su se poučavale »gramatika, latinski i logika kao uvjet za upis u filozofiju, kako za vlastitu tako i za svjetovnu omladinu.«¹⁵⁷ Iako njezin prvi spomen potječe s kraja 15. stoljeća, točnije od 15. travnja 1489. godine,

¹⁵³ Filip de Diversis, »Opis položaja, zdanja, vladavine i hvalevrijednih običaja slavnoga grada Dubrovnika« / Philippus de Diversis, »Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclitae civitatis Ragusii«, u: Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika. Hrvatski / latinski*, predgovor, transkripcija i prijevod s latinskoga Zdenka Janeković-Römer (Zagreb: Dom i svijet, 2004), pp. 35–132, na pp. 56–57 / pp. 134–201, na p. 151.

¹⁵⁴ Janeković-Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu«, p. 17. Isto vidi i u: Janeković-Römer, »Čast i glas grada Dubrovnika i njegova slavitelja Filipa de Diversisa«, p. 16. Usp. Janeković Römer, »The Orations of Philip Diversi in Honour of the Hungarian Kings Sigismund of Luxemburg and Albert of Hapsburg: Reality and Rhetoric in Humanism«, p. 51.

¹⁵⁵ Krasić, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*, p. 256.

¹⁵⁶ Ivo Perić, »Školstvo u starom Dubrovniku«, *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja* 25/2 (1976), pp. 138–144, na pp. 142, 143 i 144.

¹⁵⁷ Krasić, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*, p. 251.

u naredbi generala Turrianija, u Dubrovniku je, misli Krasić, ona morala postojati »najkasnije u XIV. ili XV. st.« i to »zbog pogodnosti gradske sredine i općih kulturno-gospodarskih uvjeta«. ¹⁵⁸ U dubrovačkom je dominikanskom samostanu, osim gramatičke škole, »već krajem XIV. st. postojalo filozofsko-teološko učilište«, što potvrđuju, primjerice, odluke generala reda Rajmunda iz Capue iz 1392. i 1393. godine o imenovanju dvojice tamošnjih lektora. ¹⁵⁹ To je samostansko učilište, zaključuje Krasić, u 16. stoljeću »preraslo u pokrajinsko filozofsko-teološko učilište Dubrovačke kongregacije«. ¹⁶⁰ U okviru razmatranja tog posebnog filozofsko-teološkog učilišta u Dubrovniku, Krasić se očitovao i o Stojkovićevoj navodnoj inicijativi iz 1424. godine. Naime, zabilježio je da dubrovačka vlastela nisu htjela »u XV. st. prihvatiti prijedlog Ivana Stojkovića za osnivanje jedne više škole«, a ostvarili su ga »barem djelomice, malo kasnije dominikanci u svom samostanu, i to najprije za zadovoljenje vlastitih potreba, a onda i za potrebe dubrovačke sredine« i osnovali »posebno filozofsko-teološko učilište« koje se prvi put spominje 1534. godine, a koje je, pretpostavlja Krasić s obzirom na veličinu i važnost dubrovačkog samostana, »postojalo već u XV. st.« i djelovalo »neprekidno kroz cijelo XVII. stoljeće« te tada bilo »na razini provincijskih učilišta.« ¹⁶¹ U okviru razmatranja uspješno osnovanih gradskih škola duž obale Jadrana, Krasić je kao neostvarenu zamisao ponovno istaknuo da je Stojković izložio prijedlog »vladi Dubrovačke Republike da na svom području otvori jednu visoku školu kakve su u to vrijeme postojale u raznim europskim zemljama« i da je prilikom posjeta Dubrovniku 1424. godine »izrazio spremnost ostaviti Pariz i preuzeti predavanja na latinskomu i hrvatskom jeziku.« ¹⁶²

Jedna od krupnih razlika u podacima koje su o obrazovanju u Dubrovniku ponudili Šanjek i Krasić sastoji se u tome što je Šanjek, ne nudeći pritom dokaze, bio uvjeren da je tamošnja dominikanska samostanska škola 1487. godine prerasla u svečani studij (*studium solemne*), što je inače bio treći, povremeno upotrebljavani naziv za provincijska (*studia provincialia*) ili posebna učilišta (*studia particularia*), ¹⁶³ dok je Krasić dokazao da je krajem 14. stoljeća postojalo samostansko filozofsko-teološko učilište koje je u 1534. godine postalo

¹⁵⁸ Ibid., p. 254.

¹⁵⁹ Ibid., pp. 262–263.

¹⁶⁰ Ibid., p. 263.

¹⁶¹ Ibid., p. 277.

¹⁶² Ibid., p. 284.

¹⁶³ Krasić, »Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX. st.«, p. 26. Isto vidi i u: Krasić, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*, p. 113.

pokrajinsko filozofsko-teološko učilište Dubrovačke kongregacije. Razlika je, dakle, u tome što Krasić samo sluti da je to posebno samostansko filozofsko-teološko učilište postojalo već u 15. stoljeću i tvrdi da je ono u 17. stoljeću doseglo razinu provincijskih učilišta, dok Šanjek, i to nažalost bez potkrepe, tvrdi da je tamošnji svečani studij osnovan 1487. godine. Druga krupna razlika između istraživanja dvojice povjesničara tiče se, dakako, navodne ustanove čije je osnivanje predložio Stojković 1424. godine. Šanjek je, kako je već rečeno, bio uvjeren da bi to bilo opće ili generalno učilište, dok Krasić ne precizira i tvrdi da bi u pitanju bila viša ili visoka škola. Šanjeku se svakako mora priznati dosljednost, budući da je njegova argumentacija o dubrovačkom učilištu analogna onoj o zadarskom koje je, podsjećam, prema njegovu tumačenju 1495. godine iz svečanog preraslo u opće ili generalno. No i u ovom je slučaju zbog nedostatka materijalnih dokaza Šanjekovu argumentaciju opravdano dovesti u pitanje. I dalje ostaje odgovoriti na pitanje je li i kakvu ustanovu na koncu Stojković inicirao?

Prema mojem sudu, malo je izgledno da istaknuti dominikanac kakav je bio Stojković nije bio upoznat s pravilima vlastitog reda po pitanju osnivanju općih ili generalnih studija, a jednako je malo izgledno da nije poznao dubrovačko dominikansko školstvo koje je i sâm pohađao. Neobično je zatim to što je za primjer uzeo talijanske gradove, a ne, primjerice, Pariz i tamošnje sveučilište na kojem je postao *magister et doctor* te na kojem je netom prije posjeta Dubrovniku i predavao. Je li moguće da je Stojković htio potaknuti osnivanje posebnog filozofskog-teološkog učilišta, za koje je Krasić bio uvjeren da je postojalo u dubrovačkom samostanu u 15. stoljeću iako njegov prvi spomen nalazimo tek 1534. godine? Je li moguće da su dosadašnji istraživači učitali sadržaj u Stojkovićevu propovijed, a da je on tek ponudio niz prigodnih predavanja na hrvatskom ili latinskom jeziku u kojima bi pružio teološku i etičku poduku široj dubrovačkoj populaciji, od vlastodržaca i plemića do obične svjetine i mladeži, ne bi li Gradu uzvratio uslugu za podršku u njegovim studijima? Ili je pak, zamjetivši, kao uostalom i Kotruljević tri desetljeća kasnije, nasušnu potrebu za obrazovanjem Dubrovčanā, zagovarao uvođenje teološke i etičke naobrazbe u tamošnju javnu gramatičku školu? Iako Stojković prilikom iznošenja svojeg prijedloga nije spomenuo sintagmu 'teološki studij' ili 'teološko učilište', kao što je stajalo u naredbi Rajmunda iz Capue iz 1396. godine za učilište u Zadru, je li moguće da je inzistiranjem na teološkoj izobrazbi koja je za njega kao dominikanca nužno morala biti nadgradnja na filozofsku, apelirao na sugrađane da osnuju generalno učilište na kojem bi se ona pružala?

Budući da je na ta pitanja na temelju sadržaja autografa Stojkovićeve obraćanja sugrađanima nemoguće ponuditi konačan odgovor, trebalo bi se

ustezati prilikom donošenja sudova o tome da je inicirao osnivanje obrazovne ustanove, a nekmoli o tome da je predložio osnivanje *studiuma generale*. Ono što se nesumnjivo može zaključiti jest to da je Gradu htio uzvratiti uslugu tumačenjem Pavlove poslanice na narodnom ili na književnom jeziku ne bi li Dubrovčanima primjerom ukazao na općedruštvenu korist koja proizlazi iz teološke i etičke izobrazbe.

Takav zaključak, dakako, dovodi u pitanje i odredbe koje je o toj Stojkovićevoj propovijedi donio Ivica Martinović. Za pretpostaviti je da se razlog zbog kojeg je Martinović Stojkovićevu propovijed odredio miljokazom hrvatske filozofske tradicije čijim je održavanjem otpočela hrvatska renesansa nalazi u tome što je, prepoznavši ga iz perspektive filozofske produkcije kao razdoblje »plodnog kontinuiteta«, svoju žanrovsku povijest hrvatske filozofije od 15. do 18. stoljeća omeđio dvama istaknutim Dubrovčanima (Ivan Stojković i Ruđer Bošković), ali i, a što je, prema mojem sudu, još važnije za njegovu odredbu, »institucijskim oblicima filozofskog života« koje u njegovu književnovrskom historijskom pregledu seže »od Stojkovićeve javnog prijedloga da se u Dubrovniku osnuje sveučilište, na kojem bi se predavalo i na hrvatskom, do nasilnog ugasnuća mreže hrvatskih filozofskih učilišta u jozefinskoj reformi školstva.«¹⁶⁴ Znači, Martinovićeve tvrdnje počivaju na tome što je u Stojkovićevu, kako ga određuje, teološkom govoru s filozofskom sastavnicom iz 1424. godine prepoznao, no ne i obradio, filozofski sadržaj i na tome što je taj dominikanac Dubrovčanima navodno predložio osnivanje visokoobrazovne institucije na kojoj bi se podučavalo na narodnom (hrvatskom) jeziku i na književnom (latinskom). Iako je Stojković u svojem obraćanju sugrađanima neprestano naglašavao važnost književne i filozofske naobrazbe (*studia litterarum, sapientie studia*) koja omogućava stjecanje znanja i mudrosti darovanog od Boga, autograf nažalost ne nudi uporišta za tvrdnju da je predložio osnivanje obrazovne ustanove u Dubrovniku već na to da je sugrađane uputio u koristi koje proizlaze iz obrazovanja jer je bio uvjeren da je upravo obrazovanje put do znanja i mudrosti koji su ključ prosperiteta pojedinca i zajednice. Premda je upitno je li u svojoj propovijedi predložio osnivanje visokoobrazovne institucije, zatim da je ona miljokaz hrvatske filozofske tradicije i da je njome otpočela hrvatska renesansa, Stojkovićevoj se inicijativi mora priznati težnja za poticanjem naobrazbe na narodnom i na književnom jeziku u skladu s humanističkim stremljenjima u Italiji kao neupitnom renesansnom žarištu.

¹⁶⁴ Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, p. 70. Isto vidi i u: Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, pp. 9–10.

4. *Filozofske teme u Erit tibi gloria*

Premda je teza o tome da je njome otpočela hrvatska renesansa teško potkrepljiva, a ona o tome da je ona miljokaz hrvatske filozofske tradicije točna samo ukoliko je takvom smatramo zbog toga što je bila jedan od dvaju međaša Martinovićeve žanrovske povijesti hrvatske filozofije od 15. do 18. stoljeća, Stojkovićevoj bi propovijedi bilo neopravdano poreći vrijednost za hrvatsku filozofsku baštinu. Na to je kratkom analizom filozofskih izvora u njoj 2014. godine ukazao Demian Papo.¹⁶⁵ Filozofski sadržaj prisutan je kako u eksordiju tako i u trima dijelovima Stojkovićeve propovijedi *Erit tibi gloria*. To ću dokazati time što ću u dvama potpoglavljima koja slijede obraditi dvije prevladavajuće filozofske teme u njoj. Međutim, time nipošto neće biti iscrpljen niti obrađen čitav njezin filozofski sadržaj, ali će biti ponuđen presjek dviju nosivih filozofskih tema čitave propovijedi: iskazivanje zahvalnosti Gradu (*gratiarum actio*) i pohvala mudrosti (*laudes sapientie*). Zato ću u prvom potpoglavlju obraditi temu primanja i davanja dobročinstava (*benefitium*) te darežljivosti (*liberalitas*) i zahvalnosti (*gratitudo*), dviju vrlina koje proizlaze iz dobročinstava. Time se Stojković posebice bavio u drugom dijelu propovijedi. U drugom potpoglavlju obradit ću temu dianoetičke vrline mudrosti (*sapientia*) kojoj je posvetio čitav treći dio propovijedi, razmatrajući je iz perspektive etike i filozofije politike.

4.1. *Dobročinstva, darežljivost, zahvalnost*

Drugi, najposebniji dio Stojkovićeve propovijedi, prema podjeli (*partitio*) koju je načinio na kraju eksordija, posvećen je, podsjećam, razlozima zbog kojih bi ga trebalo osloboditi krivice za neuzvratanje materijalne pomoći koju su mu za vrijeme studija dale dubrovačke vlasti. Stojković je i taj dio propovijedi pomno strukturirao. Najprije je u poniznom i apologetskom tonu pravdao neuzvratanu uslugu Dubrovčanima za materijalnu pomoć za svoje studije u inozemstvu, zatim je održao filozofijom nadahnuto izlaganje o iskazivanju zahvalnosti na dobročinstvima darežljivih Dubrovčana koje je dovršio ponudom u znak zahvale i na čast rodnome gradu. Dakle, čitav se drugi dio Stojkovićeve propovijedi može podijeliti u dvije cjeline: na ispriku i na zahvalu. Da obje cjeline drugog dijela propovijedi obiluju filozofskim sadržajem, dokazat ću u nastavku isticanjem onih mjesta na kojima je taj sadržaj najzastupljeniji.

¹⁶⁵ Demian Papo, *Ivan Stojković: prvi hrvatski renesansni filozof*, diplomski rad iz filozofije obranjen 18. rujna 2014. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Mentor: doc. dr. sc. Davor Balić (Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, 2014), III + 36 str.

Svoju je ispriku sugrađanima Stojković otpočeo umanjivanjem vlastite vrijednosti i ukazivanjem na nedostatnost i nesposobnost za održavanje govora pred znamenitim sugrađanima, nastojeći retorički dovitljivo pridobiti njihovu pažnju i naklonost. Neposredno nakon toga dubrovački je mislilac pohvalio nastojanja svojih sugrađana za proširivanjem spoznaja o novim i neuobičajenim stvarima, a u svoju je pohvalu njihovih nastojanja ugradio filozofski sloj. Istaknuvši da to što potiče dušu Dubrovčanā prema novim spoznajama mora »imati vrlinu«, poslužio se Senekom, »preplemenitim govornikom«, i njegovim stavom iz *Moralnih pisama Luciliju* da plemenitu dušu potiču časne i uzvišene stvari te da je sretan čovjek koji je dušu usmjerio prema plemenitim postignućima.¹⁶⁶ Upravo je, bilježi Stojković, ta plemenitost duše nagnala drevne egipatske mudrace na filozofiranje, a tome je dodao Aristotelove misli s početka *Metafizike* da je izvor filozofiranja čuđenje.¹⁶⁷ O snaživši prethodno izrečeno o plemenitosti duše zapisima iz *Djela apostolskih* i *Timeja* »božanskog« Platona, dubrovački mislilac pohvalio je težnju svoju sugrađana za otkrivanjem mudrosti, što se očituje u tome što su se za to obratili kako najvećim i presvetim ocima pa i, veli Stojković skromno, u tome što nisu njegovu »malenkost smatrali nedostojnom«, ne dopustivši mu da dokoličari i besposleno miruje.¹⁶⁸ Održavanjem propovijedi povinovao se željama svojih sugrađana i prihvatio se tog »teškog i <...> gotovo neizvedivog zadatka« ne bi li im tako položio račun za zajam, što je smatrao pravednim i prikladnim.¹⁶⁹ Međutim, da račun nije namjeravao namiriti materijalnim sredstvima, naznačio je već sljedećom tvrdnjom: »koliko su duhovne stvari značajnije od tjelesnih, nebeske od zemaljskih, a trajne i vječne od propadljivih i prolaznih«. ¹⁷⁰ Dakle, Stojković je, i to uz pomoć Senekina nauka, svojim sugrađanima poručio da se njihova sklonost otkrivanju novih, nepoznatih, časnih i uzvišenih stvari treba smatrati vrlinom, usporedivši najprije njihovu sklonost s filozofiranjem egipatskih mudraca. Potom je, a služeći se Aristotelovim i Platonovim naukom, težnju Dubrovčana stavio u ravan sa čuđenjem kao izvorištem filozofiranja (Aristotel) te s otkrivanjem mudrosti (Platon). Naposljetku, izdizanjem duhovnih, nebeskih, trajnih i vječnih ponad tjelesnih, zemaljskih, propadljivih i prolaznih stvari, Stojković je, prema mojem sudu, Dubrovčanima odaslao poruku da njegova propovijed posjeduje duhovnu vrijednost koja se može smatrati jednakom ili barem približnom materijalnim

¹⁶⁶ Stoyci de Ragusio, »*Erit tibi gloria*« / Stojković, »*Bit će ti na čast*«, p. 276 / p. 277.

¹⁶⁷ Ibid., pp. 276–278 / pp. 277–279.

¹⁶⁸ Ibid., p. 278 / p. 279.

¹⁶⁹ Ibid., p. 278 / p. 279.

¹⁷⁰ Ibid., p. 278 / p. 279.

sredstvima koja su mu dali u zajam, ali i to da potraga za mudrošću ili filozofiranju spada u red stvari čija vrijednost premašuje materijalna dobra.

Nastavak Stojkovićeve isprike Dubrovčanima slično je intoniran i ponovno nalazi svoj temelj u filozofskoj tradiciji. Iako je Gradu namjeravao trostruko vratiti zajam, nevoljko se i s velikom neugodom kao dužnik podvrgnuo gotovo sudskom ispitivanju svojih sugrađana i nastojao pokazati da je uvećao pozajmljeni novac »prema evanđeoskom svjedočanstvu i primjeru«. ¹⁷¹ Ističući da je mudrost čestita i nevjerojatno lijepa jer zaokuplja i dostojanstvom napaja umove smrtnikā, dubrovački je mislilac naglasio da su mu dobrostivost te sjećanje na dobročinstva i zasluge njegovih sugrađana osokolili dušu usprkos svim teškoćama s kojima se susretao te zapalili iskr u njemu. ¹⁷² Stojković je svoju ispriku okončao u skromnom, ulagačkom tonu u kojem je, iznova podcjenjujući svoja postignuća i sposobnosti te ističući da su njegovom neuspjehu kumovale nesretne okolnosti, zatražio oprost svojih zajmodavaca. To najbolje oslikavaju posljednji retci njegove isprike u kojima je rekao sljedeće: »to što jesam, pa makar i neznatan, štoviše ništavan, vaše sam djelo i postignuće uz Božju i vašu milost«. ¹⁷³ Naposljetku je podsjetio sugrađane da, uzevši u obzir velika dobročinstva Dubrovčanā, glavnu svrhu njegove propovijedi ipak čini zahvala. ¹⁷⁴

Kao što sam najavio na početku potpoglavlja, uslijedilo je Stojkovićevo filozofijom nadahnuto izlaganje o iskazivanju zahvalnosti (»gratiarum actioni«) za primljena dobročinstva. To je izlaganje, prema mojem sudu, moguće podijeliti na četiri cjeline. Prva cjelina sastoji se od Dubrovčaninovih razmatranja razlogā zbog kojih je potrebno iskazivati zahvalnost za primljena dobročinstva, druga od njegova razumijevanja vrline darežljivosti, treća se odnosi na vrlinu zahvalnosti, dok u zaključnoj, četvrtoj pomiruje prethodne tri i otkriva njihovu svrhu.

U prvoj cjelini doznajemo da su razlozi zbog kojih treba iskazivati zahvalnost za dobročinstva četverostruki: 1) dužnost; 2) vrlina čestitosti; 3) nastavak pritjecanja dobročinstava; 4) uvećavanje dobročinstava. Stojković je tako otpočeo svoje izlaganje stavom da je iskazivanje zahvalnosti dužnost, a to je učinio služeći se i združujući Ciceronovu (*O dužnostima*), Senekinu (*O dobročinstvima*), Izaijinu (*Knjiga Postanka*) i 'Apostolovu', dakle Pavlovu misao (*Poslanica Solunjanima*). ¹⁷⁵ Da bi dodatno osnažio prethodno iznesen stav i otkrio drugi razlog zbog kojeg je nužno iskazivati zahvalnost, posegnuo je i za tvrdnjama koje su izrekli 'Naučitelj' ('Doctor'), znači Toma Akvinac

¹⁷¹ Ibid., p. 280 / p. 281.

¹⁷² Ibid., p. 282 / p. 283.

¹⁷³ Ibid., p. 286 / p. 287.

¹⁷⁴ Ibid., p. 286 / p. 287.

¹⁷⁵ Ibid., p. 286 / p. 287.

(*Suma teologije*), i Pseudo-Dionizije Areopagit (*O božanskim imenima*) o tome da se svaka posljedica vraća svojem uzroku, želeći poručiti da je »dobročinitelj« (»benefactor«) uzrok »dobročinstva« (»benefitium«) pa mu se u znak zahvale treba i odužiti.¹⁷⁶ Uzvratanje dobročinstva dobročinitelju, navodi Dubrovčanin drugi razlog iskazivanja zahvalnosti, zahtijeva i vrlina čestitosti (»honestatis uirtus«), koja je u usporedbi s drugim vrlinama presjajna, zato što nalaže da se dobročiniteljima uzvrata zahvalnošću samo zbog čestitosti.¹⁷⁷ Stojković je shvaćanje uzvratanja zahvalnosti kao dužnosti te shvaćanje vrline čestitosti kao one koja nalaže uzvratanje zahvalnosti dodatno potkrijepio naucima 'Filozofa' ('Philosophus'), dakle Aristotela, te Seneke. Točnije, koristio je Aristotelovu misao (*Nikomahova etika*) da je osoba obavezana dugom čestitosti odužiti se onome tko joj je učinio uslugu te Senekine misli (*Moralna pisma Luciliju*) da treba biti zahvalan ne zato da bi netko uzvratio uslugu, već zato da se učini najugodnija i najčestitija stvar i da nema ništa čestitije od čestite duše (»animo honestius«).¹⁷⁸ Već je iz početnog dijela Stojkovićeve izlaganja o zahvalnosti razvidno koga je smatrao autoritetima za tu etičku temu. Konkretno, nužnost iskazivanja zahvalnosti ispitao je najprije pomoću nauka antičkih rimskih filozofa (Ciceron, Seneka) i antičkog grčkog filozofa (Aristotel), a potom je njihove nauke osnažio kršćanskim autoritetima (Izaija i apostol Pavao) i značajnim srednjovjekovnim filozofima (Toma Akvinac, Pseudo-Dionizije Areopagit). Svoje skolastičko ispitivanje prvih dvaju razloga nužnosti iskazivanja zahvalnosti dovršio je Senekinom tvrdnjom da će svi navedeni mislioci »unatoč različitim stavovima, jednoglasno potvrditi da se dobročiniteljima treba zahvaliti«, te dodao da će se u tome »složiti i nesložna skupina.«¹⁷⁹ Treći razlog sastojao se, smatra Stojković, od toga da zahvalnost treba iskazivati jer će se time osigurati nastavak pritjecanja dobročinstava. Da bi ga potkrijepio, dubrovački je dominikanac tom stavu pridružio misli dvojice srednjovjekovnih mislilaca: Ivana Zlatoustog iz homilije o Matejevu evanđelju te Kasiodora iz njegovih tumačenja psalama. Od Zlatoustog je tako preuzeo stav da je najbolji način za osiguravanje budućih dobročinstava sjećanje na prošla dobročinstva i iskazivanje zahvalnosti, a od Kasiodora stav da učinjeno dobročinstvo može drugoga potaknuti na uzvratanje.¹⁸⁰ Osim toga, Dubrovčanin je tim objašnjenjima priključio i ona koja se tiču suprotnosti vrlini zahvalnosti, točnije poroku nezahvalnosti. Na negativna obilježja tog poroka upozorio je uz pomoć nauka još dvojice srednjovjekovnih mislilaca: Bernarda iz Clairvauxa iz

¹⁷⁶ Ibid., p. 286 / p. 287.

¹⁷⁷ Ibid., p. 288 / p. 289.

¹⁷⁸ Ibid., p. 288 / p. 289.

¹⁷⁹ Ibid., p. 288 / p. 289.

¹⁸⁰ Ibid., p. 288 / p. 289.

komentara na *Pjesmu nad pjesmama* i Petra iz Bloisa iz jednog od njegovih pisama. Razmjere štetnosti nezahvalnosti dočarao je Bernardovom mišlju da je »nezahvalnost neprijateljica duše« (»ingratitude est inimica anime«) kojom se »poništavaju zasluge, upropaštavaju vrline, uništavaju dobročinstva« i koja je »šibajući vjetar koji isušuje izvor pobožnosti, rosu milosrđa, potoke milosti«, dodavši tome Petrovu misao da »ništa ne izaziva takvu srdžbu Najvišega kao nezahvalnost« jer ona »doziva zla, poništava dobročinstva, zatire zasluge«. ¹⁸¹ Stojković je kao četvrti razlog za iskazivanje zahvalnosti naveo to da vrлина zahvalnosti (»virtus gratitudinis«) »čini da se dobročinstva povećavaju«. ¹⁸² Za osnaživanje te tvrdnje ponovno je koristio Kasiodorov i Bernardov nauk. Od Kasiodora je na tom mjestu preuzeo misao da onome tko sa zahvalnošću prima skromna to daje pobudu za velika dobročinstva, zatim da onaj tko prepoznaje učinjenu uslugu može polagati nadu u buduće usluge, onda da ne očajava onaj kome utjehu pruža nada za velike darove, te da onaj tko darovana dobra prihvaća srcem zaslužuje primiti i bolje stvari. ¹⁸³ Od Bernarda je pak preuzeo misao da ondje gdje nije bilo zahvalnosti za dobročinstva blagoslovi prestaju pritjecati, zatim da se nezahvalnoj osobi ništa ne umnaža nego i ono što primi djeluje na njezinu štetu, kao i to da vjernik svojom zahvalnošću za skromne stvari postaje dostojan većih. ¹⁸⁴

Drugu cjelinu Stojkovićeve izlaganja o iskazivanju zahvalnosti u drugom dijelu propovijedi, podsjećam, čine njegova razmatranja vrline darežljivosti. Potaknut »nemjerljivim i božanskim darovima i <...> dobročinstvima« svojih sugrađana, zahvalnost im je htio iskazati u skladu sa svojim mogućnostima, a ne onoliko koliko im duguje. ¹⁸⁵ Takav čin opravdao je mislima dvojice filozofa: Aristotela i Tome Akvinca. Iz Aristotelove je *Nikomahove etike* tako izdvojio misao o tome da se onima koji su prema nama bili milostivi trebamo odužiti dobročinstvom, dok je iz Tomine *Sume* izdvojio misao da bi dobročinstvo kojim se dobročinitelju odužujemo trebalo premašivati ono koje smo primili. ¹⁸⁶ Te su mu misli poslužile ne bi li što snažnije istaknuo veličinu dobročinstva koje su mu Dubrovčani podarili. Zato je rekao da nije mogao pronaći niti iznaći dobročinstvo koje bi bilo veće ili barem jednako njihovoj darežljivosti (»liberalitati«), dobrotvorstvu (»beneficentie«) te njihovoj vrlini koja je prije božanska

¹⁸¹ Ibid., pp. 288–290 / pp. 289–291.

¹⁸² Ibid., p. 290 / p. 291.

¹⁸³ Ibid., p. 290 / p. 291.

¹⁸⁴ Ibid., p. 290 / p. 291.

¹⁸⁵ Ibid., p. 290 / p. 291.

¹⁸⁶ Ibid., p. 290 / p. 291.

nego ljudska.¹⁸⁷ Vrlina darežljivosti dubrovačkih vlastodržaca očitovala se, bilježi Stojković, u sljedećem: 1) veličini darova i njihovu stalnom priljevu; 2) prikladnosti trenutka darivanja; i 3) svrsi darivanja. U nastavku je obrazložio kako su i čime Dubrovčani ispunili svaki od navedenih uvjeta i tako dokazali da ih krase vrline darežljivosti.

Svojim sugrađanima je, naime, objasnio da su filozofi i mudri ljudi (»philosophorum et sapientum«) najveću pažnju pridavali darežljivosti duše (»liberalitatem animi«) nego veličini dara.¹⁸⁸ Uporište za tu tvrdnju potražio je u naucima Seneke, Augustina, Ambrozija, Aristotela te Tome Akvinca. Senekinim se naukom (*O dobročinstvima*) poslužio da bi ukazao na razliku između dobročinstva i predmeta kojim se ono iskazuje, jer se, prema mišljenju tog rimskog filozofa, dobročinstvom (»benefitium«) treba nazivati volju (»uoluntas«) za činjenjem, a ne predmet darivanja.¹⁸⁹ Nakon što se složio s tim Senekinim mislima, dubrovački je mislilac dodao da darežljivost (»liberalitas«) dolazi od riječi sloboda (»libertate«), budući da postoji sama radi sebe i slobodnim darivanjem čini dušu slobodnom jer osoba, poentira Augustinovom mišlju, slobodno daruje ne očekujući ništa zauzvrat.¹⁹⁰ Tome je pridodao i Ambrozijev stav da više vrijedi duša nego bogatstvo, Aristotelovu tvrdnju da svaki moralan čin ovisi o volji za njegovo činjenje, Tominu izjavu da se dobročinstvo formalno i načelno nalazi u volji te Senekine misli da dobročinstvo ovisi o dispoziciji duše onoga koji ga čini, a iz čega proizlazi da nas ponekad više obvezuje onaj tko plemenito daruje sitnice iz duše od onoga tko nam daje mnogo.¹⁹¹ Stojkovićevo pristajanje uz stav da se dobročinstvo nalazi u volji dobročinitelja očituje se i u nastavku njegova izlaganja. To je vidljivo iz njegova pojašnjenja, a koje je osnažio Senekinim i Kasiodorovim naukom, da darovi nisu zapravo ništa drugo doli materijalni tragovi i znakovi volje dobročinitelja te da iz toga proizlazi da veličina dara uvelike ovisi o dobronamjernosti dobročinitelja.¹⁹² Dubrovački mislilac nastavio je svoja promišljanja o dobročinstvima ističući još jedno njihovo važno obilježje: priliku u kojoj se čine, odnosno prikladnost trenutka pružanja dobročinstva. Uzevši Seneku i Valerija Maksima za oslonac, sugrađanima je poručio da se vrijednost dobročinstva uvećava s obzirom na povoljnost trenutka u kojem se ono čini, zbog čega je, primjerice, vrlo vrijedno

¹⁸⁷ Ibid., p. 290 / p. 291.

¹⁸⁸ Ibid., p. 292 / p. 293.

¹⁸⁹ Ibid., p. 292 / p. 293.

¹⁹⁰ Ibid., p. 292 / p. 293.

¹⁹¹ Ibid., p. 292 / p. 293.

¹⁹² Ibid., pp. 292–294 / pp. 293–295.

gladnome dati kruh i žednome vode.¹⁹³ Svojem izlaganju o dobročinstvu dodao je, i to ponovno se služeći Senekom, isticanje važnosti opetovanog pružanja dobročinstva, jer je upravo opetovano činjenje velik dio vrline («magnam partem uirtutis facit»).¹⁹⁴ Naposljetku, sugrađanima je dao do znanja da je i svrha njihova darivanja, dakle stipendiranje njegovih studija u inozemstvu, ono što ih čini darežljivima te ono što čini tu vrlinu sjajnom, jer je

»velika razlika u tome čini li nam netko dobročinstvo radi sebe samoga, ili radi sebe samoga i radi nas, te ako radi nas, je li samo u našu korist ili i u korist države, pa ako i u korist države, je li samo za naš ovozemaljski probitak ili istovremeno i za duhovni probitak. Potonja vrsta dobročinstva dokazano je najbolja i najbožanskija.«¹⁹⁵

Cilj Stojkovićeve ovećeg elaborata o nužnosti iskazivanja zahvalnosti dobročiniteljima bila je isticanje veličine darova koje su mu dubrovačke vlasti podarile za studije u inozemstvu. Slično se može zaključiti i o njegovu iscrpnom isticanju obilježja dobročinstava. Naime, hrvatski je mislilac nedugo nakon imao potrebu naglasiti da dobročinstva koja je primio od Grada i njegovih građana ispunjavaju sve uvjete koje je ranije naveo, štoviše da ih u svemu i premašuju, i da su time dokazali da ih krasi vrlina darežljivosti.

Nakon što je iznio opsežne hvale dubrovačkim vlastima za podršku njegovu studiranju u inozemstvu, uslijedio je dio Stojkovićeve propovijedi u kojem je, služeći se primjerima od drevnih Egipćana do Francuske njegovih dana, ukazao na to da su ulaganjem u obrazovanje i stjecanje mudrosti mladića, dakle u stipendiranje studija, oponašali glasovite civilizacije. Pritom je istaknuo da je filozofija imala svoj početak u drevnom Egiptu, zatim da je mudrost dosegnula vrhunac u antičkoj Grčkoj, potom da je u antičkom Rimu zajedno s religijom uživala najviši položaj, te naposljetku da su njegovanje mudrosti i visoka izobrazba bile u temelju uspješnog razvoja srednjovjekovnog francuskog društva, čemu je i sâm svjedočio.¹⁹⁶ Temeljeći svoje uvjerenje na Aristotelovoj misli, preduvjetom za uspješno obrazovanje i stjecanje mudrosti smatrao snabdijevanje mladića materijalnim i živežnim potrepštinama o privatnom ili o javnom trošku te osiguravanje raznovrsnih sloboda i imuniteta.¹⁹⁷ Umanjujući svoja postignuća i želeći potaknuti Dubrovčane da nastave stipendirati mladež, nastavio se propitivati o najboljem načinu iskazivanja zahvalnosti Republici za primljena

¹⁹³ Ibid., p. 294 / p. 295.

¹⁹⁴ Ibid., p. 294 / p. 295.

¹⁹⁵ Ibid., p. 294 / p. 295.

¹⁹⁶ Ibid., pp. 296–298 / pp. 297–299.

¹⁹⁷ Ibid., p. 298 / p. 299.

dobročinstva. Zato je uslijedilo ono što sam ranije odredio trećom cjelinom drugog dijela propovijedi: razmatranje vrline zahvalnosti.

Vrlina zahvalnosti sastoji se, bilježi Stojković temeljeći svoje stavove na onima koje je Seneka izložio u četvrtoj knjizi svojeg djela *O dobročinstvima* prilikom razmatranja poroka nezahvalnosti, od triju stupnjeva (»sed cum tripliciter uirtutem gratitudinis partitam«): 1) prisjećanje na primljeno dobročinstvo (»recognoscat benefitium«); 2) izražavanje zahvala i pohvala (»gratiarum referrat actiones et laudet«); 3) uzvratanje prema mogućnostima, mjestu i prilici (»retribuaturque pro facultate, loco et tempore, dum affuerit«).¹⁹⁸ Prema mojem sudu, Stojković se u nastojanju da iskaže dužnu zahvalnost svojim sugrađanima vodio upravo tom Senekinom podjelom te revno pratio i dokazivao da ga krasi vrlina zahvalnosti. Zato je, a u skladu s prvim stupnjem, naglasio da se dobročinstava Dubrovčanā vrlo često prisjeća u svojim javnim govorima te da neprestano razmišlja o njihovim »prevelikim uslugama, čudesnoj darežljivosti, jedinstvenoj velikodušnosti«. ¹⁹⁹ Do koje se mjere osjećao nedostatnim za uzvratanje usluge i zahvalnim sugrađanima ponajbolje oslikava sljedeća izjava:

»Nikad ti, dakle, neću moći, presveti Dubrovniče, zahvaliti za tvoje sjajne zasluge prema meni: barem ću tu činjenicu uvijek i svugdje priznavati, svugdje ću to pronositi, svugdje javno kazivati.«²⁰⁰

Oslanjajući se na Seneku, Demostena i na biblijsku knjigu *Propovjednik*, Stojković je poentirao da je temeljno obilježje činjenja dobročinstva to da onaj tko je dobročinstvo učinio o tome šuti, dok onaj tko je dobročinstvo primio javno o tome progovara.²⁰¹ Da bi dokazao da zadovoljava i drugi stupanj Senekine podjele vrline zahvalnosti, dubrovački je mislilac izložio brojne zahvale i pohvale svojim dobročiniteljima iz rodnog Dubrovnika. Nakon što je opisao njihova dobročinstva kao »nebeska i božanska prije nego ljudska«, poručio im je da im se zahvaljuje »svom snagom svojom, svim moćima svojim, svim sposobnostima svojim, posve dragovoljno, svom ljubavlju, koliko god da je moguće iskazati zdušnu zahvalnost.«²⁰² Budući da je, kako kaže, Bog »daruvalac svih dobrih darova i onaj koji daje nagrade za svako dobročinstvo«, ²⁰³ Dubrovčanima je u zamjenu za materijalno uzvratanje dobročinstva ponudio ispriku, zahvalu te blagoslov Grada i svih njegovih žitelja. Ispunjenje trećeg

¹⁹⁸ Ibid., p. 304 / p. 305.

¹⁹⁹ Ibid., p. 304 / p. 305.

²⁰⁰ Ibid., p. 304 / p. 305.

²⁰¹ Ibid., p. 304 / p. 305.

²⁰² Ibid., p. 306 / p. 307.

²⁰³ Ibid., p. 306 / p. 307.

stupnja vrline zahvalnosti, koji se, podsjećam, sastoji od uzvratanja dobročinstva prema mogućnostima, mjestu i prilici, dubrovački je mislilac namjeravao postići tumačenjem Pavlovih poslanica na narodnom i književnom jeziku na čast Grada, što je dosad, prema mojem sudu pogrešno, bilo prepoznato kao inicijativa za osnivanje *studiuma generale* (vidi potpoglavlje 3. 3. ovog rada).

Dakle, filozofski sadržaj drugog dijela Stojkovićeve propovijedi ponajviše se odnosio na etička pitanja iskazivanja zahvalnosti te primanja i pružanja dobročinstava, kao i dviju vrlina koje iz proizlaze iz tih aktivnosti: darežljivost i zahvalnost. U tim se pitanjima i o tim vrlinama u najvećoj mjeri i najradije oslanjao na antičku rimsku (Ciceron i, daleko najviše, Seneka), zatim na antičku grčku (Aristotel) te na srednjovjekovnu filozofsku tradiciju (Toma Akvinac, Bernard iz Clairvauxa i Kasiodor), kao i na sadržaj biblijskih knjiga. U obradu upravo tih etičkih pitanja upustio se zbog svrhe svojeg obraćanja sugrađanima, a u pristupu njihovoj obradi zamjetna je skolastička metoda. Zato je, prema mojem sudu, na temelju Stojkovićeve sklonosti posezanju za pojedinim naučima u tom dijelu propovijedi vrlo teško utvrditi njegova filozofska nagnuća. Međutim, iz metode obrade tih etičkih pitanja nesumnjivo izvire njegova srednjovjekovna skolastička izobrazba te, očekivano, dominikanska sklonost Aristotelu i Tomi Akvincu.

4.2. *Mudrost*

I posljednji, treći dio svoje propovijedi Stojković je posvetio temi koja je nedvojbeno filozofske naravi. Riječ je, naime, o njegovoj pohvali mudrosti (»laudes sapientie«). Tu svoju pohvalu dubrovački je mislilac izložio u obliku koji je moguće podijeliti na četiri dijela. U prvom je tako dijelu, a u skladu s temom propovijedi i jedinom ključnom riječju (»časť«), propitivao u što sve ljudi polažu svoju sreću i čast, zatim se u drugom bavio ulogom mudrosti u ustroju države i njezinu napretku, potom je u trećem dijelu ukazao na premoć mudrosti u odnosu na vrlinu hrabrosti u vojnim poduhvatima i političkom vodstvu, dok je u posljednjem dijelu promišljao o mudrosti kao uvjetu sreće u ovezemaljskom i zagrobnom životu te uz to, kako je i najavio na početku propovijedi, izložio što razlikuje ljudsku od božanske mudrosti. Budući da se bavio neumitno filozofskim pitanjem mudrosti, svaki od dijelova njegove pohvale te dianoetičke vrline obiluje filozofskim sadržajem. To se očituje kako u njegovu odabiru izvorā tako i u njegovu promišljanju i razumijevanju mudrosti. U ovom potpoglavlju usmjerit ću se samo na ključna mjesta iz četiriju dijelova njegove pohvale i time obuhvatiti Stojkovićevo razumijevanje mudrosti.

Prvi dio svoje pohvale mudrosti dubrovački je mislilac otpočeo propitivanjem u što sve ljudi imaju sklonost polagati vlastitu sreću i čast. Njegovu

propitivanju prethodio je stav da on prisutnima tom prigodom može tek pokazati da se »sreća i čast cijele umske prirode nalaze jedino u mudrosti i znanju«, dodavši da će zbog ključne riječi teme njegove propovijedi, dakle časti, pažljivo ispitati »u što to ljudi polažu svoju čast i sreću« da bi za tim dvjema stvarima išao sigurnim putem.²⁰⁴ Stojković je zapodjenuo svoje skolastičko ispitivanje ljudskih navada oko polaganja osobne sreće i časti time što je pobrojao što su sve ljudi smatrali da im to dvoje priskrbiljuje, ponovno pomirujući nauk izložen u biblijskim knjigama s antičkom i srednjovjekovnom filozofskom tradicijom. Najprije je naveo primjere iz biblijskih knjiga u kojima su protagonisti izvorima svoje sreće i časti smatrali sljedeće: 1) moć (»potentia«) – *Judita*; 2) bogatstvo (»diuitiis«) – 48. Psalam; 3) naslade (»uoluptatibus«) – *Poslanica Filipljanima*; 4) ugled (»fama«) – *Knjiga Postanka*; 5) visoki društveni položaj ili počasti (»honoribus«) – *Propovjednik*.²⁰⁵ Sve spomenute izvore sreće i časti odbacio je kao pogrešne i, oslonivši se na *Nikomahovu etiku* »prvaka filozofa« (»philosophorum princeps«) Aristotela, zaključio da je slava koja dolazi od tih stvari isprazna i lažna.²⁰⁶ Tome je dodao i stav da »[j]edino mudrost čini mišljenje i službu slavnima«, jer su svi koji su ispravno promišljali o ljudskoj sreći »čvrsto smatrali da se sreća nalazi u mudrosti i u umskoj djelatnosti«, i to ponajviše u onoj vrsti mudrosti koja progovara o »najplemenitijem i najizvršnijem predmetu na najplemenitiji i najsavršeniji način.«²⁰⁷ Priznajući ponovno Aristotelov autoritet o toj tematici, Stojković je prethodnu tvrdnju potkrijepio primjerom iz *Nikomahove etike* u kojem stoji da baš kao što je najsavršenija djelatnost vida kada se usmjeri prema najljepšoj stvari u vidokrugu, tako se i »najplemenitija djelatnost najsavršenije potencije, a to je u čovjeka um, bavi najvišom od mislivih stvari.«²⁰⁸ Dubrovački dominikanac u sljedećem se navratu poslužio Aristotelovom *Metafizikom* i njegovom tvrdnjom da je ono što pokreće mišljenje voljeno i žudeno, zbog čega, zaključuje Dubrovčanin, »nitko tko je ispravno filozofirao nije dvojio da se čovjekova čast, blaženstvo i sreća nalaze u spoznaji onog najvišeg mislivog.«²⁰⁹ Te Aristotelove stavove koje je očito i sâm zastupao, Stojković je dodatno osnažio Augustinovim mislima, rekavši najprije da Stagiraninove misli potvrđuje i »svjedočanstvo najviše istine« jer je smatrao da se život vječni sastoji od upoznavanja jedinog, istinskog Boga i njegova sina Isusa Krista.²¹⁰ Slaganje Aristotelove i Augustinove misli Stojković

²⁰⁴ Stoyci de Ragusio, »Erit tibi gloria« / Stojković, »Bit će ti na čast«, p. 312 / p. 313.

²⁰⁵ Ibid., p. 312 / p. 313.

²⁰⁶ Ibid., p. 312 / p. 313.

²⁰⁷ Ibid., pp. 312–314 / pp. 313–315.

²⁰⁸ Ibid., p. 314 / p. 315.

²⁰⁹ Ibid., p. 314 / p. 315.

²¹⁰ Ibid., p. 314 / p. 315.

je pokazao time što je usporedno izdvojio Augustinove stavove da je promatranje, odnosno spoznaja istine, sva nagrada i da našu čast smatramo i srećom te da je mudrost spoznaja ljudskih i božanskih stvari, a nalazi se, dodaje Stojković Aristotelovu misao, u promišljanju posljednjih uzroka stvari.²¹¹ Iz misli te dvojice autoriteta Stojković je ponovno zaključio da nitko tko ispravno filozofira »neće dvojiti da se naša čast i naša sreća nalaze u mudrosti«, iz čega proizlazi da sva ljudska, ovozemaljska sreća i lažna čast ovise o mudrosti i proizlaze iz nje te ustvrdio da se onaj tko voli moć, teži bogatstvu, koga počasti, ugled i naslade vesele, okreće grabeži, a »štogod ima veze s onim dobrim i poželjnim to vodi k prečasnim postignućima«. ²¹² Znači, dubrovački je dominikanac bio uvjeren da je jedini ispravan izvor ljudske sreće i časti mudrost, koja se sastoji od spoznavanja ljudskih i božanskih stvari te umovanja o posljednjem uzroku. Iako je prilikom izlaganja tog stava naznačio da je tako mislio svatko tko je ispravno filozofirao, ipak se odlučio izdvojiti Aristotela, a onda s njim pomiriti i misli koje je zastupao Augustin.

Prijelaz s prvog na drugi dio svoje pohvale mudrosti Stojković je načinio uz pomoć Boetijeva nauka. Slažući se s mišlju tog srednjovjekovnog mislioca da istinska i savršena sreća čini čovjeka moćnim, dostatnim, poštovanim, slavanim i veselim te iz premisa da se sreća nalazi u mudrosti, a u mudrosti se nalazi i čast obaju života, i da »sâma vrhovna vlast u državi i u čitavome gospodstvu i u carstvu nalazi u posjedu mudrosti« izveo je sljedeći zaključak: »Bez mudrosti se država nije mogla niti ustrojiti ni sretno napredovati«. ²¹³ Time je otpočeo svoja promišljanja o političkofilozofskom aspektu mudrosti, točnije o njezinoj ulozi u ustroju i napretku države. Što se tiče Stojkovićevih intelektualnih nagnuća po tom pitanju, za zaključiti je da mu je ponovno najvažnijom bila Aristotelova misao, a njoj je pridružio i misli Tome, Augustina, Cicerona, Petra iz Bloisa i Kasiodora. Dubrovčanin je prije svega ispitao odakle u ljudima poriv za vladanjem, koji oblici vladavine postoje i koji su uopće bili izvorni motivi za uspostavljanje političke zajednice. Priroda je, tvrdi Stojković, »sve ljude stvorila jednakima u početku«, a »čini se da želja za vladavinom jednih nad drugima i moć da se vlast vrši imaju svoje ishodište u snazi tijela i duševnim sposobnostima«, pri čemu je, nastavlja Dubrovčanin, tijelo »uzrok silništva i tiranije«, a duševne su sposobnosti »uzrok ispravnog i nužnog uređenja i najbolje vladavine.« ²¹⁴ Prema Stojkovićevu mišljenju, prvi oblik vladavine, dakle onaj koji proizlazi iz tjelesne snage i koji uzrokuje silništvo i tiraniju,

²¹¹ Ibid., p. 314 / p. 315.

²¹² Ibid., p. 314 / p. 315.

²¹³ Ibid., pp. 314–316 / pp. 315–317.

²¹⁴ Ibid., p. 316 / p. 317.

naziva se demokratskim, dok se drugi oblik vladavine, dakle onaj koji proizlazi iz duševnih sposobnosti i koji uzrokuje ispravan poredak i najbolju vladavinu, dijeli na dvije vrste: aristokratski i oligarhijski.²¹⁵ Dubrovački je dominikanc potom ustvrdio da je prvi oblik vladavine protivan prirodi, a drugi oblik vladavine, uključujući obje njegove vrste, u skladu s prirodom.²¹⁶ Kada je riječ o ljudskom porivu za uspostavljanjem političke zajednice, Stojković ga je pronašao u tome što je, kako kaže, Bog svaku vrstu osjetilnih bića opskrbio i oboružao nekom vrstom zaštite, dok je čovjeka ostavio nezaštićenog i nagog, učinivši ga tako »manje prikladnim za opskrbu životnim potrepštinama.«²¹⁷ No budući da priroda ni u kojem slučaju ne zakazuje, bilo je, nastavlja Stojković oslanjajući se na nauk iz prve knjige Aristotelove *Politike*, nužno da »čovjek po prirodi bude političko i društveno biće« da bi si ljudi mogli uzajamno pomagati prilikom pribavljanja životnih potrepština.²¹⁸ Već je iz navedenog primjera razvidno da je dubrovački ranorenesansni mislilac i u kontekstu govora o političkofilozofskim temama bio posve naklonjen Aristotelu. Za obojicu je, dakle, svrha uspostavljanja političke zajednice proizašla iz poriva za samoodržanjem i zaštitom jer čovjek po prirodi nije, kao što je to slučaj s drugim životinjama, oboružan nekim specifičnim tjelesnim atributima koji bi mu u tome pomogli i omogućili mu samotani život ili život u manjim grupama. No tu nije kraj Stojkovićeve slaganju s Aristotelom. S njim se, naime, složio i u tome da zajednica većeg broja ljudi ne može dugo opstati bez ispravnog uređenja, a uređenje političke zajednice dužnost je, oslanja se Stojković na Stagiraninovu *Metafiziku*, mudrog čovjeka koji treba naređivati onim manje mudrima od njega, iz čega proizlazi da nije moguće »ustrojiti državu bez mudrosti.«²¹⁹ I u nastavku svojih političkofilozofskih promišljanja u ulozi mudrosti u ustroju države Stojković se nije puno udaljio od Aristotelova nauka, jer je posegnuo za mišlju njegova znamenitog srednjovjekovnog poklonika i tumačitelja Tome Akvinca. Takvo uređenje i poredak zajednice nisu, dodaje Dubrovčanin potkrepljujući misli riječima koje je zabilježio taj »sveti Naučitelj« (»Doctor sanctus«) u svojoj *Sumi teologije*, bili mogući bez vladara koji bi djelovao na opću korist (»bonum commune«), a budući da vladavina i država postoje po prirodi i da mudrom čovjeku pripada vlast po prirodi, vlast je »i u početku <...> pripala mudrijim ljudima.«²²⁰ Znači, Stojković je bio uvjeren da je posjedova-

²¹⁵ Ibid., p. 316 / p. 317.

²¹⁶ Ibid., p. 316 / p. 317.

²¹⁷ Ibid., p. 316 / p. 317.

²¹⁸ Ibid., p. 316 / p. 317.

²¹⁹ Ibid., p. 316 / p. 317.

²²⁰ Ibid., p. 316 / p. 317.

nje mudrosti bilo značajna odrednica vladavine među ljudima i prije negoli je formalno uspostavljena politička zajednica ili država. Vrativši se svojem omiljenom antičkom uzoru, dubrovački je umnik preuzeo stav iz prve knjige *Politike* da pametniji i umno snažniji ljudi, iako tjelesno slabi, po prirodi vladaju nad ljudima koji su tjelesno snažniji, a umno slabiji.²²¹ Svoja daljnja promišljanja o ulozi mudrosti u ustroju i vladanju političkom zajednicom Stojković je dodatno osnažio Augustinovima i Ciceronovim naucima. Iz Augustinova političkog nauka iz djela *O državi Božjoj* tako je preuzeo stav da pravedni vladaju ne zbog želje već iz osjećaja dužnosti, dok je iz Ciceronova djela *O dužnostima* prethodnom dodao da je Bog čovjeka stvorio tako da njegovu prirodu privlači ono što je jednostavno i istinito te mu je dao poriv za neovisnošću, zbog čega se dobro oblikovana duša odbija podčiniti ikome osim onome tko daje pravila ponašanja ili podučava istini ili vlada u skladu s pravednošću i zakonom za opće dobro, a iz čega proizlazi velika duša i prezir prema svjetovnim okolnostima.²²² Ciceronovim se naukom, ovaj puta onim iz *Stare retorike*, poslužio i u nastavku. Dubrovčanima je s pomoću misli tog antičkog rimskog filozofa i govornika ukazao na prirodnu poveznicu ustroja, upravljanja i vladanja s mudrošću i poručio im da su se ljudi u početku oslanjali više na tjelesnu snagu nego na razum, nisu štovali bogove niti izvršavali dužnosti jedni prema drugima, no tada je tome na kraj stao veliki i mudar čovjek prepoznavši da u ljudima postoje potencijal i duševne sposobnosti za najveća postignuća i uveo ih u svaku pojedinu korisnu i čestitu stvar te ih tako uljudio, no tiha i prešućena mudrost nije odjednom mogla ljude odvratiti od njihovih dotadašnjih običaja.²²³ Iz tih se misli može zaključiti da je dubrovački dominikanac smatrao da nije dovoljno posjedovati potencijal već da ga je potrebno aktualizirati uz pomoć vanjskog utjecaja. U kontekstu govora o mudrosti to bi značilo da je mudrost vrlina za koju u čovjeku postoji potencijal, a koji se aktualizira naobrazbom. Stojković je zaključio da je nužno da država bude ustrojena i da napreduje pomoću mudrosti, jer, poslužio se Ciceronovim riječima, ona treba biti upraviteljica svih ljudskih djelatnosti.²²⁴ Odgovor na pitanje o tome gdje se mudrost očituje i kako se ona stječe Stojković je ponudio u nastavku. Oslonivši se na misao Petra iz Bloisa, sugrađanima je poručio da se priručnik za cjelokupnu razboritost nalazi u mudrosti i književnosti, budući da nas mudrost poučava a knjige nas izobrazavaju do savršenstva u, primjerice, sljedećim pitanjima: kako voditi državu, kako zapodijevati bitke, kako njegovati pravednost, poštivati

²²¹ Ibid., pp. 316–318 / pp. 317–319.

²²² Ibid., p. 318 / p. 319.

²²³ Ibid., p. 318 / p. 319.

²²⁴ Ibid., p. 318 / p. 319.

zakone te kako održavati prijateljske odnose sa susjednim narodima.²²⁵ Važnost i ulogu književne izobrazbe u stjecanju mudrosti Dubrovčanin je naglasio Kasiodorovom mišlju da razborit čovjek u književnosti pronalazi mjesto gdje postaje mudriji, da ratnik njome osnažuje svoj hrabar duh, da vladar iz nje doznaje kako ujediniti i pravedno upravljati narodima te da ne može biti nikakva uspjeha u svijetu koje ne bi povećalo izvrsno znanje o književnosti.²²⁶ Dakle, osim što je mudrost smatrao ključnom za ustroj i napredak države, dubrovački je dominikanac bio uvjeren da mudrost treba rukovoditi čovjekovim etičkim i političkim djelovanjem te ga dovesti do sretnog života, a u stjecanju mudrosti presudnom je smatrao naobrazbu. Takav stav u potpunosti odgovara Aristotelovu nauku o mudrosti, koja je za njega jedna od dianoetičkih vrlina koje se, za razliku od etičkih koje se stječu navadom, stječu poukom. Dodavši da nijedna vladavina ne može dugo opstati bez proučavanja književnosti, podsjetio je prisutne na to da je ranije u svojoj propovijedi isticao da je snaga mudrosti ukorijenjena u obrazovanju i književnosti, što je zorno predočio primjerima od Grk̄a preko Rimljanā do Franaka, a tako su i vladavine Egipćanā, Grk̄a, Medejava, Perzijanaca, Latinā, Arapā, Kaldejaca i drugih bile snažne onoliko koliko je kod njih cvjetalo izučavanje filozofije (»sapientie studia«).²²⁷

Uslijedio je treći dio Stojkovićeve pohvale mudrosti, a u kojem je ukazao na premoć mudrosti u odnosu na vrlinu hrabrosti u vojnom i političkom vodstvu. To je učinio služeći se primjerima Aleksandra Velikog i Rimljanā te učenjima koja su zagovarali Ciceron, Platon i srednjovjekovni mislilac Alexander Neckham. Kažu da je, bilježi Dubrovčanin, Aleksandar Veliki, koji je pokorio gotovo čitav svijet, imao više koristi od Aristotelove mudrosti i razboritosti nego od čudesno velike sile, nemjerljive snage i nenadmašne hrabrosti čitave Grčke, baš kao što je potpuna premoć Rimljana proizašla više iz mudrosti i razboritosti u miru nego što su je u ratu zavrijedili vojni zapovjednici snagama i oružjem.²²⁸ Obilno se ispomažući Ciceronovom mišlju iz djela *O dužnostima*, okupljenima je ukazao na to da se nijedno ratno postignuće ne može mjeriti s onim koje je stečeno mudrošću, zatim da su civilne zasluge zbog mudrosti značajnije i sjajnije nego one ratne, potom da u čestitost treba uložiti više rada i predanosti jer se ona nalazi u uzvišenoj, plemenitoj duši i postiže se duševnim više negoli tjelesnim snagama, a da tijelo treba vježbati tek toliko da može valjano provoditi naloge razbora i razuma, te, naposljetku, da čestitost ovisi o pažnji i promišljanju

²²⁵ Ibid., pp. 318–320 / pp. 319–321.

²²⁶ Ibid., p. 320 / p. 321.

²²⁷ Ibid., p. 320 / p. 321.

²²⁸ Ibid., p. 320 / p. 321.

duše onih u civilnoj službi i ne donosi manju korist državi od onih u vojnoj.²²⁹ Nastojeći dodatno osnažiti prethodno izrečeno, Stojković je u pomoć prizvao Platona i njegovu *Državu* ne bi li potkrijepio stav da je znanje o borbi koje pruža mudrost poželjnije od hrabrosti u borbi i da će država biti blažena tek onda kada njome budu upravljali mudri ili oni koje mudri ljudi savjetuju, odnosno da zlo iz države neće iščeznuti dokle god državom ne budu upravljali filozofi ili se oni koji su na vlasti ne počnu primjereno i prikladno baviti filozofijom.²³⁰ Da tome treba biti tako, Dubrovčanin je istaknuo i služeći se mišlju Alexandra Neckhama koji je hvalio davna vremena u kojima su se vladari bavili filozofijom i naobrazba u slobodnim umijećima cvjetala, a vojne pobjede i slava i filozofija tekle istim koritom jer prava filozofija uči kako pravedno i ispravno vladati, te dodao da božanska Mudrost nalaže (»diuina inquit Sapientia«) da kraljevi pomoću nje vladaju i zakonodavci donose pravedne zakone.²³¹ Dakle, dubrovački dominikanac bio je uvjeren da mudrosti u političkom smislu treba dati prednost ispred vrline hrabrosti i upotrebe oružane vojne sile, kao i to da je nužno da političko vodstvo ima filozofsku naobrazbu koja mu može priskrbiti upravo tu dianoetičku vrlinu.

Četvrti dio Stojkovićeve pohvale mudrosti bio je, kako sam ranije i najavio, posvećen njegovim promišljanjima o mudrosti kao uvjetu sreće u ovozemaljskom i zagrobnom životu te razlikovanju ljudske od božanske mudrosti. U tim se etičkim promišljanjima ponajviše oslanjao na nauke Cicerona i Seneke. Prije negoli se upustio u razradu, Stojković je najprije okupljene sugrađane podsjetio na to da im je dosad pokazao da se mudrost može upotrijebiti za ustroj države i njezin napredak, rast i uspjeh, kao i to da vojna i politička postignuća i slava ovise o mudrosti, no da su učinci mudrosti još i sjajniji.²³² Prethodno navedene tvrdnje potkrijepio je mislima koje je Ciceron izložio u djelu *Za Marka Marcela* o tome da se ratna slava pripisuje vojskovođama i ovisi uvelike o Fortuni, znači o sreći i slučaju, dok slava koju nam mudrost može priskrbiti nipošto ne ovisi o slučaju te dodao da čovjeka koji uspije svladati vlastitu dušu, zauzdati srdžbu, ne uzoholiti se u pobjedi, koji svladanom protivniku plemenitog porijekla, sposobnosti i vrline ne samo pomaže da se digne sa zemlje već mu pomaže da povrati izgubljeno dostojanstvo, ne uspoređuje samo s najodličnijim muževima već je sličan Bogu.²³³ Nastavak svojih promišljanja Stojković je posvetio odgovoru na pitanje na koje je već ranije naznačio svoj odgovor, a ono glasi:

²²⁹ Ibid., p. 320 / p. 321.

²³⁰ Ibid., p. 322 / p. 323.

²³¹ Ibid., p. 322 / p. 323.

²³² Ibid., p. 324 / p. 325.

²³³ Ibid., p. 324 / p. 325.

iz čega proizlazi čast u ljudskom životu? Na to je pitanje odgovor najprije pronašao u Senekinu djelu *Prirodnoznanstvena pitanja*. Senekin odgovor koji je očito smatrao točnim išao je u smjeru toga da se ljudska čast ne očituje u veličini oružane sile, niti u ratovanju, ni u podčinjavanju svijeta svojoj vlasti, već u tome da čovjek uspije pobijediti svoje poroke («uitia domuisse») i ovladati samim sobom te u tome da čovjek uspije izdići svoju dušu iznad prijatni i obećanja koje donosi budućnost i ničemu se ne nadati.²³⁴ Dakle, Stojković se složio sa Senekinom mišlju da se čast nalazi u savladavanju porokā, u čemu mu dakako pomaže mudrost iz koje čast izvire.

U nastavku se Stojković bavio obilježjima mudra i blažena čovjeka. U tome se složio s Ciceronovom mišlju iz njegovih *Rasprava u Tuskulu*. Mudar i blažen čovjek je, prenosi Dubrovčanin misli tog rimskog antičkog filozofa, onaj tko je umirio svoju dušu i pomirio se sâm sa sobom, zbog čega ne podliježe teškoćama, ne slama se od straha i ne izgara od želje za predmetima svoje žudnje, zatim onaj kome se nikakve životne okolnosti ne čine toliko nepodnošljivima da ga utuku, niti toliko lagodnima da ga zanesu, a takvom se čovjeku ne može ništa činiti veliko jer je svjestan vječnosti i veličine čitava svemira pa mirno podnosi sve što ga snađe u životu podložnom neprestanoj mijeni jer je njegova duša u stanju budnosti te ga ne može ništa iznenaditi i sve što ga snađe podnosi primjereno i mirno.²³⁵ Dakle, Dubrovčanin je, u skladu s Ciceronovim naukom, mudra i blažena čovjeka poimao kao onoga tko je na miru sa samim sobom i koji zato stameno podnosi sve životne nedaće. Obilježja mudra i blažena čovjeka koja je preuzeo od Cicerona Stojković je nadopunio onim koja je iznio Seneka. Naime, za Seneku mudar i blažen čovjek čak i smrt čeka staloženo i bez straha te mirno podnosi, pobjeđuje i izdiže se iznad životnih nedaća i smrti, smrti koja je neizbježna, ali mu je beznačajna.²³⁶ Znači, Stojković je još jednim od važnih obilježja mudra i blažena čovjeka smatrao ne samo izostanak straha od životnih nedaća već i od vlastite smrti. Senekinim stavovima o pristupu smrti mudra i blažena čovjeka Dubrovčanin je ponovno dodao one koje je zabilježio Ciceron, ali u *Paradoksi*. Smrti se, prenosi Stojković Ciceronovo uvjerenje, užasavaju oni kojima sve iščezava sa smrću, dok se progonstva užasavaju oni koji su vezani za jedno mjesto i ne gledaju na svijet kao na jedan grad.²³⁷ Takve lažno blažene i uspješne ljude pritišću bijeda i nevolje, neprestano ih muče njihove žudnje, čeznu za više, progoni ih savjest zbog loših djela, zločina i zakona, pa jednako kao što se nevaljao, glup i lijen čovjek ne može osjećati dobro, tako

²³⁴ Ibid., p. 324 / p. 325.

²³⁵ Ibid., pp. 324–326 / pp. 325–327.

²³⁶ Ibid., p. 326 / p. 327.

²³⁷ Ibid., p. 326 / p. 327.

se dobar, hrabar i mudar čovjek nikada ne smije osjećati bijedno.²³⁸ Stojković je, dakle, mudrost poimao vrlinom koja čovjeku koji je posjeduje, dakle onom koji je mudar i blažen, omogućava, baš kao što su mislili i Ciceron i Seneka, da savlada svoje poroke i da prezire smrt.

Naposljetku, Stojković je okončao svoju pohvalu mudrosti nadopunjavanjem svoje odredbe te vrline koju je stupnjevito i sustavno izlagao u svojem obraćanju Dubrovčanima te uvođenjem razlikovanja ljudske od božanske mudrosti. Razmotrivši pitanje mudrosti u skladu sa, kako kaže, snagom vlastite mudrosti, dubrovački je mislilac zaključio da je mudrost:

»djelatna u ustrojavanju, upravljanju i u razvoju države, kao i u uređenju običajā, pobjeđivanju porokā, preziranju smrti, pa tkogod teži za moći ili vrlinom, tko god želi zdravu i prosperitetnu državu, utječe se mudrosti kao takoreći najobilnijem izvoru.«²³⁹

Dakle, mudrost za njega neumitno ima etičke i političke implikacije. Osim što svoj učinak ima na život pojedinca u savladavanju porokā te njegovanju i stjecanju vrlinā, ona je za njega presudna za ustroj i dobar život zajednice u cjelini. Prethodno iznesenoj, upotpunjenoj odredbi mudrosti Stojković je dodao još i Senekinu misao da je zadaća mudrosti pronalaziti istinu o svim ljudskim i božanskim stvarima, zatim da od mudrosti nisu odvojive pravednost, pobožnost, bogoštovlje ni druge srodne vrline, jer nas mudrost uči štovati bogove, voljeti ljude te to da vrhovna vlast pripada bogovima, a savezništvo ljudima.²⁴⁰ Znači, čini se da je Dubrovčanin smatrao mudrost djelatnom u etičkoj i političkoj sferi ljudskoga života, ali i u štovanju bogova. Ako je, pita se Stojković retorički, takva snaga i moć ljudske mudrosti, koliko snažnom onda treba smatrati najvišu, nebesku i božansku mudrost koju nazivamo presvetom teologijom (»sacratissime theologie«), a koja nastoji prodrijeti u nebeska, besmrtna i vječna pitanja jer joj smrtna i prolazna nisu dovoljna.²⁴¹ Teologija je, dovršava Stojković svoju propovijed služeći se mislima iz *Mudrih izreka* i Laktancijevih *Institucija*, takva da su u nju položeni sva ljudska nada, spas, moć i vrlina, jer je ona čista mudrost (»solla hec sapientia est«).²⁴² Čini se, dakle, da je Dubrovčanin ipak bio uvjeren da je božanska, čista i teološka mudrost nešto što je značajnije i vrijednije od ljudske. Dok se ljudska mudrost bavi ljudskim stvarima, kao što su etika, politika i bogoštovlje, božanska mudrost prodire u značajnija pitanja koja

²³⁸ Ibid., p. 326 / p. 327.

²³⁹ Ibid., p. 326 / p. 327.

²⁴⁰ Ibid., pp. 326–328 / pp. 327–329.

²⁴¹ Ibid., p. 328 / p. 329.

²⁴² Ibid., p. 328 / p. 329.

su ljudskoj mudrosti nedokučiva. Premda je književnu i filozofsku izobrazbu nedvojbeno smatrao izvorima ljudske mudrosti, Stojković je ipak teologiju kao izvor čiste, božanske mudrosti stavio na pijedestal.

Na temelju ponuđenog pregleda, o filozofskom sloju Stojkovićeve propovijedi *Erit tibi gloria* i njezinim dvjema nosivim temama (iskazivanje zahvalnosti i pohvala mudrosti) može se zaključiti da je riječ o spisu bogatom etičkim i političkofilozofskim sadržajem. U obradi tih tema, kao i naklonosti pojedinim filozofskim strujama, Stojkovićeve propovijed, sasvim očekivano, mnogo duguje njegovoj naobrazbi na sveučilištima u Padovi i Parizu, zbog čega se služi skolastičkom metodom te bezrezervno i dominantno naginje Aristotelu i njegovu tumačitelju Tomi Akvincu. Stojković se filozofijom i filozofskim autoritetima služi kao argumentacijskim oruđem, i to ovisno o naravi pitanja koje razmatra u pojedinom dijelu propovijedi. Osim u formalnom (prijelazni oblik propovijedi), Dubrovčanin je i u sadržajnom pogledu iskazivao humanističke tendencije i neskriveno bio ljubitelj antičke grčke, ali i rimske starine. Zato su mu u etičkim (primjerice, zahvalnost, dobročinstva, darežljivost, savladavanje porokā, prezir prema smrti) i političkim pitanjima (primjerice, ustroj političke zajednice, upravljanje državom) jedan od omiljenih oslonaca bile i misli Cicero-na te Seneke. Prema tome, na temelju propovijedi *Erit tibi gloria* teško se može govoriti o izvornosti Stojkovićeve filozofske misli, već prije o prigodničarskom učenom obraćanju sugrađanima i iskazivanju svih čari njegove obrazovanosti kao potvrđi opravdanosti ulaganja dubrovačkog novca. Premda možda manji od dosad pripisivanog i priželjkivanog, značaj Stojkovićeve panegirika Gradu i pohvale mudrosti za hrvatsku filozofsku baštinu jest neosporan.

5. Zaključak

Latinski autograf dubrovačkog dominikanca Ivana Stojkovića, koji je poznat pod naslovom *Erit tibi gloria* i koji je nastao za potrebe javnog obraćanja sugrađanima 1424. godine, točno je šest stoljeća neprepisan ležao u arhivu baselske sveučilišne knjižnice. Ovom je prigodom, i to na temelju digitalne reprodukcije, prvi put prepisan, jezično dorađen, opremljen kritičkom aparaturom i preveden na hrvatski jezik. To je omogućilo cjelovit uvid u njegov sadržaj, a time i donošenje zaključaka koji su točniji od onih kojima smo dosad raspolagali.

Stojkovićev životni i obrazovni put do boravka u Dubrovniku 1424. godine uvelike je obilježen ranim ulaskom u dubrovački dominikanski samostan, zatim njegovim studijima u Padovi i Parizu uz materijalnu pomoć dubrovačkih vlasti te djelovanjem na crkvenom saboru u Paviji, koji je zbog kuge premješten u Sienu. Iz njegove pripadnosti dominikanskom redu i skolastičke naobrazbe

proizlaze vičnost retoričkom umijeću te sklonost Aristotelu i aristotelizmu. Prilikom bavljenja njegovim životom i djelom, dosadašnji istraživači su se, i to pretežito teolozi, crkveni povjesničari i filozofi, očitovali i o latinskom autografu *Erit tibi gloria* i donosili zaključke o njegovu sadržaju. Na temelju pregleda i analize prevladavajućih spoznaja i dostupnih zaključaka te usporedbe sa sadržajem autografa, ustanovio sam da je Stojković u Dubrovačkoj Republici proboravio više mjeseci, po prilici od ranog proljeća do kasne jeseni 1424. godine, što opovrgava dosad prihvaćenu tezu o tome da je njegov boravak ondje bio kratak. Zaključio sam i to da je dubrovački dominikanac tijekom svojeg boravka s obraćanjem pričekao svetkovinu Luke evanđelista, dakle da se sugrađanima obratio u srijedu 18. listopada 1424. godine umjesto u nedjelju 1. listopada kako se dosad tvrdilo. Iako ga se najčešće i vrlo općenito žanrovski klasificiralo govorom, a tek povremeno teološkim govorom ili propovijedi, kratkom strukturalnom i sadržajnom analizom dokazao sam da *Erit tibi gloria* zapravo spada u prijelazne oblike propovijedi koji graniče s humanističkim govorima, što je bilo karakteristično za početak 15. stoljeća. U dosadašnjoj literaturi prevladavale su sljedeće tri odredbe o toj Stojkovićevoj propovijedi: 1) da je u njoj Stojković predložio osnivanje *studiuma generale* u Dubrovniku koji bi bio prvi na hrvatskom tlu (Šanjek); 2) da je ona miljokaz hrvatske filozofske tradicije (Martinović); i 3) da je njome započela hrvatska renesansa (Martinović). Budući da njezina utemeljenost neposredno utječe na utemeljenost preostalih dviju i budući da je nasušno zahtijevala reviziju, prvoj sam odredbi posvetio najviše prostora. Za tu sam svrhu dokazao da Stojković nije inicirao osnivanje *studiuma generale* u Dubrovniku i da to, čak i da je predložio njezino osnivanje, zasigurno ne bi bila prva takva ustanova na hrvatskom tlu jer bi imala svojeg zadarskog predšasnika iz 1396. godine. Iz autografa se može doznati jedino to da je dubrovački dominikanac sugrađanima ponudio svoje predavačke usluge na pučkom ili na književnom jeziku u svrhu uzvraćanja povjerenog mu zajma za studije u inozemstvu. Pritom je, kao i čitavom svojom propovijedi, ukazao na sve dobrobiti za pojedince i zajednicu koje proizlaze iz etičke i teološke naobrazbe koju im je on ponudio. Takav zaključak osporio je i odredbe o tome da je ta propovijed miljokaz hrvatske filozofske tradicije i da je njome počela hrvatska renesansa prema kriteriju institucionalizacije filozofskog života u Hrvatskoj, a koji je kriterij za potrebe svojeg književnovrnsnog historijskog pregleda hrvatske filozofije od 15. do 18. stoljeća uspostavio Martinović.

Međutim, Stojkovićeva propovijed iz 1424. godine nesumnjivo obiluje filozofskim sadržajem. To se očituje već u tome što su dvije nosive teme čitave propovijedi filozofske naravi: iskazivanje zahvalnosti i pohvala mudrosti. Iz presjeka tih dviju tema proizlazi zaključak da *Erit tibi gloria* obiluje etičkim

i političkofilozofskim sadržajem, ali i to da je Stojković tim temama pristupao strogo skolastički, kao vinovnik svojeg vremena i dužnik ondašnjem obrazovnom sustavu. Zato ne čudi da se u propovijedi iskazao kao pobornik Aristotela i aristotelizma kakav je naučavao Toma Akvinac. Osim toga, u pogledu Stojkovićeve retoričkih i filozofskih nagnuća ne smije se zanemariti niti njegova strukturalna i sadržajna opčinjenost antičkim rimskim obrascima i intelektualnim uzorima, posebice Ciceronom i Senekom. Dakle, kako formalnim ustrojstvom tako i sadržajnim značajkama, *Erit tibi gloria* odiše Stojkovićeve humanističkim sklonostima. Iako ga ne možemo smatrati izvornim misliocem, a njegovu propovijed isključivo filozofskim spisom, Stojkovićeva propovijed *Erit tibi gloria* itekako je značajna za hrvatsko filozofsko nasljeđe.

Stojković's Thanksgiving to Dubrovnik and His Praise of Wisdom. On the 600th Anniversary of the Autograph *Erit tibi gloria* (1424)

Summary

Precisely six centuries after its creation, the Latin autograph known by the opening words *Erit tibi gloria*, which was written in 1424 by the Dubrovnik Dominican Ivan Stojković (ca. 1390/1395–1443) for the purposes of a public address to his fellow citizens in order to thank them for the financial help for his studies in Padua and Paris, has been brought to light. In this issue of the journal *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, a complete, linguistically refined and equipped with critical apparatus transcription of that autograph, as well as its translation into Croatian, is published for the first time. Therefore, the prerequisites for analyzing its content and for evaluating extant findings have been established.

From the content of the autograph comes data that refutes previous findings provided by theologians, church historians and philosophers. Namely, the autograph indicates that Stojković's stay in Dubrovnik lasted several months, and was not, as has been claimed thus far, very short. Stojković stayed there from early spring to late autumn of 1424. In addition, he addressed his fellow citizens on the feast of Luke the Evangelist on Wednesday, October 18, 1424, and not, as we have learned thus far, on Sunday, October 1. Although so far it has generally been classified as a speech, a theological speech or a sermon by genre, the structure and content of Stojković's autograph indicate that it is actually a transitional form of sermon typical for the beginning of the 15th century, in which the characteristics of a medieval thematic sermon and that of an ancient epideictic or panegyric oratory are simultaneously present.

So far, the following claims about Stojković's sermon have prevailed: 1) In it, he initiated the establishment of a *studium generale* in Dubrovnik, which would

be the first such institution in Croatia (Šanjek); 2) It is a milestone of the Croatian philosophical tradition (Martinović); 3) It has marked the beginning of Renaissance in Croatia (Martinović). But these claims have turned out to be completely wrong.

However, Stojković's sermon holds a significant place in the Croatian philosophical heritage, since it is completely imbued with philosophical content. This is reflected in Stojković's addressing two central topics of the sermon: thanksgiving (*gratiarum actio*) and praise of wisdom (*laudes sapientie*). The first topic is related to receiving and giving benefits (*benefitium*), as well as to liberality (*liberalitas*) and gratitude (*gratitudo*), which stem from receiving and giving benefits, while the second topic concerned wisdom (*sapientia*). When dealing with these topics, Stojković's knowledge of philosophical teachings is noticeable, but also his preference for certain philosophers, especially Aristotle, Thomas Aquinas, Cicero and Seneca.

Keywords: Ivan Stojković / Iohannes Stoyci de Ragusio / John of Ragusa, *Erit tibi gloria*, benefits, liberality, gratitude, wisdom, Croatian philosophical heritage